SZÉCHENYI ISTVÁN GRÓF SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJÁRA

ÁCS TIBOR

„TÁBORNOK AKAROK LENNI"

Széchenyi katonaévei a császári-királyi hadseregben

A bécsi I. kerület Michaeler Platz 1. szám alatti Szent Mihály plébániatemplom hivatalában őrzik ma is az 1784 májusától 1804 áprilisáig megkereszteltek anyakönyvét, melynek 90. oldalán a rovatok sorrendjében a következők olvashatók:

„Születési könyv. Keresztelő: *P. Don Hieronymus Winkler.* Év: *1791.* Hónap: *Szeptember 21.* Lakás és házszám: *A városban 18.* A megkeresztelt neve: *István, Mária, Péter.* Vallás: *Katolikus.* Neme: *Fiú.* Házasságból született: *Igen.* Szülők. Az apa neve és helyzete vagy rangja: *Őkegyelmessége Széchényi Ferenc gróf.* Az anya kereszt- és családneve: *Julianna grófnő, született Festetics grófnő.* Keresztszülők: *Bárány Péter, őkegyelmessége Széchényi gróf titkára, Ardrich Péter Széchényi gróf jószágigazgatója helyett. Festetics Anna grófnő helyett.* Megjegyzés: *Steidle János szülész. Otthon született.*"[1]

E nagybecsű forrás minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy Széchenyi István gróf 1791. szeptember 21-én az ausztriai Bécsben, a belvárosi Herrengasse 18. számú házban született. Széchenyi természetesen ismerte születési idejét és helyét, mégsem a helyes adatokat közölte a hadseregben katonai iratainak készítőivel. Ennek az a magyarázata, hogy főhadnaggyá való előléptetésétől kezdve nagyon fontosnak tartotta *magyarsága* hangsúlyozását, s azt, hogy katonai kötelezettségeit *idő előtt* teljesíti. A cs. kir. katonai hatóságokkal magyarsága bizonyítására születési helyeként 1815-ig a Sopron megyei *Cenket,* 1816-tól a Somogy megyei *Csokonyát* közölte. Az 1792. év születési időpontul való bejegyeztetésével pedig, magyar főrendként, azt kívánta deklarálni, hogy a magyar nemesi felkelésben már az előírt 18 éves kor *előtt* megkezdte katonai szolgálatát.[2]

Tiszti pályafutásának legfontosabb állomásait és személyi adatait katonai törzslapja így örökítette meg: „Törzskönyv. Füzet: 1. Oldal: 73. Széchenyi István gróf. Születés. Helység: Csokonya. Uradalom: meg nem nevezett u. Járás vagy megye: Somogy megye. Ország: Magyarország. Születési év: 1792. Vallása katolikus. Állapota: nőtlen. Foglalkozása: nincsen. Növedék: 1809. április 16-án a győri főszállásmesteri törzsbe főhadnagynak kinevezték. Későbbiek, rendfokozat, változás, évben, leírás: áthelyezték 1810. január 1-én a herceg Lichtenstein 7. husz. ezredbe; áthelyezték 1811. április 30-án a gróf Merveld

1 Protocollum Baptisatorum In Caesareo Aulica Parochia Sancti Michaelis Wienna Austria A prima Maji Anni 1784 Usque ad ultum: Aprilis Anni 1804. 90. o. Megköszönöm *Zachar József* szíves segítségét az eredeti keresztelési anyakönyv címlapjáról és 90. oldaláról készített xeroxmásolatért.

2 L. példának Hadtörténeti Levéltár. A magyar nemesi felkelés iratai 1809—1810. 5—9. sz. csomó. National Liste (a továbbiakban — MNFI) 1809: 13/26. és Kriegsarchiv (a továbbiakban — KA) Wien. Transferirungs Liste. 7. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1809., 1810. Fasc. 66.

A születési anyakönyv 90. oldalán
a második bejegyzésben Széchenyi adatai

1. ulánusezredbe; 2. lovasszázadosnak előlépett 1813. július 1-én; 1. lovasszázadosnak előlépett 1813. október 20-án; áthelyezték 1815. március 1-én az angol régensherceg 5. husz. ezredbe; áthelyezték 1820. március 16-án az (4. husz.) ezredbe; kilépett 1826. április 15-én az Udvari Haditanács folyó év március 24-i G 1012. sz. rendeletével rendfokozat nélkül."[3]

A katonai törzslap adatai azonban nem tükrözhetik vissza Széchenyi tiszti pályafutásának történetét és hadügyi nézeteinek fejlődését, nem is említve a katonai karrierjéhez fűzött valóra nem vált elképzeléseit és reményeit. Joggal hitte, hogy előkelő származása, nagy vagyona, kiemelkedő háborús tettei, katonai ismeretei és parancsnoki képességei alapján fényes tiszti karrier előtt áll. A már 30. életévében járó gróf Széchenyi István első lovasszázados — a 4. huszárezred 1. őrnagyi osztálya 1. századának parancsnoka — még arról ábrándozik naplójában 1821. március 27-én, hogy talán *„mint tábornok"* fejezi be életét és elérendő életcéljai között első helyen ezt jegyezte fel: „Híres katona akarok lenni, minden rendjellel kitüntetve, s minden hírlap révén nevezetes."[4] Reményei azonban a katonai pályán nem váltak valóra, még őrnaggyá sem léptették elő, de Széchenyiben kitörülhetetlen nyomokat hagyott 18 éves korától 35 éves koráig tartó, tizenhét esztendei szolgálata.

Mindig büszke volt katonamúltjára és később, közszerepléseknor, írásaiban és beszédeiben rendszeresen felidézte annak egy-egy epizódját. Ezt példázza a Magyar Tudós Társaság elnökének 1840. július 26-i felhívására 1840. augusztus 11-én írt válaszlevele is, melyben így nyilatkozik katonai szolgálatáról: „Az 1809-diki Insurrectioban azonban, valamint a győri ütközet babérjaiban már részt vettem. — Katonáskodásom 17 évig tartott, Lipcsénél másod kapitányból elsővé lettem, mely fokozatra több háborúban s csatában volt részem, több lovagi keresztet nyertem, de magasbra kapitányságnál nem emeltetém, — míg végkép 1825-ben, mert az akkori országgyűlésben úgy szóltam mint éreztem, s hallgatni nem akartam, oly kemény — s mondhatom, oly méltatlan bánásmóddal érintetém némi elöljáróimtul, mikép egyébként sokat nyelni tanult gyomromnak dacára sem valék képes az eféle erkölcsi dorongolásokat eltürni, s abban hagyám azon [katonai] rendet, melyben vénülni s halni csak abbul az okbul is szándékozék, mivel megkezdtem, s mindig természetem ellenére volt: valamint abba hagyni."[5]

Felvetődik a kérdés, mit takarnak e láthatóan mély keserűséggel leírt sorok. Az egyértelműen kivehető, hogy nagy csalódottságot életének egy eseményekben gazdag és mozgalmas időszakáról, az 1809. április 16-tól 1826. április 15-ig tartó katonáskodásáról és a cs. kir. hadseregről. Ez a rövid válasz azonban nagyon leegyszerűsítené e bonyolult időszaknak a maga összetettségében való bemutatását. Az eddigi feldolgozások gazdag forrásanyagra támaszkodva ábrázolják Széchenyi katonáskodása történetének számos eseményét, személyi-

3 KA Wien. 4. Huss. Rgt. Grundbuch. Abgang. Heft 1. 73. o.
4 *Gróf Széchenyi István* naplói. Második kötet (1820—1825) Szerk.: *Viszota Gyula* (a továbbiakban — Naplók II.) Budapest, 1926. 144. o.
5 A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár. Régi Akadémiai Levéltár (a továbbiakban — RAL) K 328/1840.

ségének és gondolatvilágának fejlődését.[6] Ám a katonáról és hadügyi nézetei alakulásáról felvázolt képet világosabbá tehetjük, pontosíthatjuk és kiegészíthetjük, ha felhasználjuk az eleddig több vonatkozásban figyelmen kívül hagyott, személyével foglalkozó katonai iratokat és saját írásait. Ezek segítségével ismeretlen adalékokkal és vonásokkal gazdagíthatjuk katonai pályafutásának képét és hadügyi nézeteit; mindez szervesen hozzátartozik az életmű egészéhez.

Az 1809. évi hadjárat főszállásmesteri törzsének tisztje

Széchenyi István igen korán a katonai pályára lépett, ami szemében a haza és a trón iránti kötelességek teljesítését és egyben az egyéni dicsőség és fényes karrier megszerzésének lehetőségét is jelentette. Elhatározásában az is szerepet játszott, hogy a Franciaország elleni korábbi háborúk a Habsburg Birodalom számára súlyos katonai vereségekkel és megalázó következményekkel jártak. Ezt a csorbát kiköszörülendő az udvar megkezdte a spanyol felkeléssel elfoglalt Napóleon elleni újabb háború előkészületeit. Ennek jegyében a magyar országgyűlés 1808 októberében megszavazta a nemesi felkelés összehívásának törvényét.[7]

A családi hagyomány érvényesült abban, hogy — miként a hétéves háborúban Mária Terézia alatt, most, I. Ferenc alatt is — három Széchenyi állt a csatasorba, noha a törvény csak a család egy fiát kötelezte a szolgálatra. Távol maradhatott volna az elsőszülötti jogán a 28 éves, házas Lajos, akit a soproni lovasosztály századosává választottak. Ez után a két ifjabb fiú — a 20 éves Pál és a 17 éves István nem volt kötelezhető katonai szolgálatra, sőt a 18 éves korhatár miatt a legfiatalabb Széchenyi egyáltalán nem. Ám ennek ellenére 1808 őszén Pál és István közölték apjukkal, hogy élethivatásul óhajtják választani a katonatiszti pályát.[8]

Az apa tudomásul vette két fia döntését, de felkérte a család régi barátját, Moritz Gomez de Parientos altábornagyot, a bécsi Kriegsarchiv igazgatóját, akit Károly főherceg a magyar nemesi felkelő hadsereg főszállásmesteréül (vezérkari főnökéül) nevezett ki, hogy irányítsa Pál és István katonai kiképzését. Az ifjak a számukra rendezett tiszti tanfolyam anyagát mintegy fél év alatt jól elsajátították, az oktató vezérkari tisztek és a tudásukat ellenőrző Gomez altábornagy 1809 márciusában alkalmasnak ítélték őket a főszállásmesteri törzs beosztott tiszti szolgálatának ellátására.[9] Ez örvendetes eredmény volt, hiszen

6 L. *N. Thurzó Kálmán:* Gróf Széchenyi István szerepe a lipcsei csatában (1813. október 16—19.). *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban — HK), 1914. 335—362. o.; *Bártfai Szabó László:* Gróf Széchényi István katonai pályája. 1809—1826. HK 1928. 36—68. o.; *Viszota Gyula:* Gróf Széchenyi István mint katona. Budapest, 1943. 161 o.; *Török Pál:* Gróf Széchenyi István mint katona. HK 1943. 171—194. o.; *Ács Tibor:* Gróf Széchenyi István — a katona. *Honvédségi Szemle,* 1986. 8. sz., 6—18. o.: *Uő:* Egy nehéz döntés. Adatok Széchenyi István katonai szolgálatának történetéhez. *Magyar Tudomány,* 1986. 8—9. sz. 719—727. o.; *Uő:* Angaben zum historischen Porträt von István Széchenyi. *Acta Historica,* 1986. 3—4. sz., 349—363. o.

7 Az 1809. évi hadjárat történetére 1. *Domanovszky Sándor:* József nádor élete. I. k. Második rész. Budapest, 1944.; József nádor iratai. 1807—1809. III. k. (Kiadta: *Domanovszky Sándor*) Budapest, 1935.; *R. Kiss István:* Az utolsó nemesi felkelés századik évforulójának emlékére. I—II. k. Budapest, 1909., 1911.; *Kosáry Domokos:* Napóleon és Magyarország. Budapest, 1977.; *Veres D. Csaba:* Napóleon hadai Magyarországon. Budapest, 1987.

8 *Fraknói Vilmos:* Gróf Széchényi Ferencz 1754—1820. Budapest, 1902. 308—310. o.

9 Országos Levéltár P 623. Széchenyi család levéltára. Család által rendezett iratok. 24. cs. (a továbbiakban — SzCsL) I. k. 9. sz. II. cs. 40. sz. 19—20. fol.; *Viszota:* i. m. 80. o. A jegyzetekben, ha sikerült megtalálnunk, megjelöljük a Széchényi iratoknak eredeti kézirattári és levéltári őrzési helyét és ha közreadták, megjelenési helyüket is.

a háborús párt ekkorra elérte célját: tovább folytatták a felkészülést a támadásra és 1809. február 8-án eldőlt a nagy kérdés: Károly főherceget leszavazva elhatározták, hogy háborút indítanak Franciaország ellen. Március végére befejezték a cs. kir. hadsereg csapatainak felvonultatását a tervezett főcsapás, az osztrák-bajor határ, valamint a két kisegítő csapás, az osztrák-olasz határvidék és Krakkó (a Varsói Nagyhercegség) irányában. Március 3-án I. Ferenc utasította József nádort és az esztergomi érseket, hogy személyesen járják végig a vármegyéket és szólítsák fegyverbe a nemességet.

A történelem tehát alkalmat teremtett arra, hogy a főúri nevelésben részesült, serdülő István erejét és képességeit próbára tegye. A nagytekintélyű családfő is mindent elkövetett fiai tiszti érvényesülése érdekében. 1809. március 15-én Károly főhercegtől, a cs. kir. hadsereg főparancsnokától kérte a támogatást; március 20-i levelében pedig József nádort, a nemesi felkelő hadsereg főparancsnokát kérte, hogy Pál és István fiát nevezze ki tisztnek és osszza be a főszállásmesteri törzsbe. Indoklásul előadta, hogy fiai a szükséges katonai ismeretekkel rendelkeznek és Gomez altábornagy vezetése mellett vezérkari tiszti beosztásban katonai tudásukat tovább tudják gyarapítani.[10]

A nádor 1809. március 26-i válaszában megdicsérte Pál és István buzgóságát, hogy hazaszeretetből katonák akarnak lenni, ám kifejtette, hogy a felkelő hadsereg vezérkaránál csak elméletileg és gyakorlatilag kipróbált tiszteket lehet alkalmazni. S azt ajánlotta az apának, hogy előbb valamelyik vármegye felkelő alakulatához neveztesse ki fiait tiszteknek és majd ottani helytállásuk után lesz elérhető az atyai óhajnak megfelelő beosztásba jutás is.[11] Az elutasítás nem csüggesztette el Széchényi Ferenc grófot, mert Gomez altábornagy segítségével elérte két fia előléptetését és beosztásba helyezését. Gomez 1809. április 4-i előterjesztésében arra kérte Károly főherceget, hogy gróf Széchenyi Pált és Istvánt léptesse elő főhadnagynak és ossza be a királyi magyar nemesi felkelés főszállásmesteri törzsébe; az elmúlt ősszel mindkét ifjú lovassági szolgálatot látott el Bécsben és a katonai ismereteket szorgalmasan elsajátították. Megtanulták a tábori erődítés elméletét és gyakorlatban a terepfelmérést. Nemzetük jól felkészült, erkölcsileg szilárd ifjai, a katonai pályára szánták magukat és vezetésével ügyes vezérkari tisztekké válhatnak. Apjuknak a monarchia és a haza érdekében kifejtett szolgálata kézzelfogható bizonyítéka hazafiasságuknak.[12]

Az előterjesztés után az eredmény már nem volt kétséges, Gomez altábornagy még aznap levelet írt az anyának, Festetics grófnőnek. Ebben örömmel közölte, hogy délelőtt Károly főhercegnél kezdeményezte Pál és István gróf főhadnagyi előléptetését és beosztását a magyar felkelés vezérkarába. Ilyenformán az ügy becsületesen elintézést fog nyerni.[13] Valóban, Károly főherceg 1809. április 7-én aláírta az alábbi szövegű parancsot: „G. 2028. A Császári Fenség generalisszimusz az előterjesztés alapján előléptette, (...) gróf Széchenyi Pált és Istvánt 16-ával főhadnagyokká és a magyar felkelés főszállásmesteri törzsébe kinevezni kegyeskedett, melyről altábornagy urat értesítem és intézkedésre

10 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 40. sz. 11—12. fol.; *Viszota:* i. m. 77—79. o.
11 Uo. 19—21. fol.; Gróf Széchényi István levelei szülőihez. Gróf Széchenyi István levelei. IV. (Összeállította *Zichy Antal*) Budapest, 1896.(a továbbiakban — Levelek IV.) 23—24. o.
12 Uo.; *Viszota:* i. m. 80. o.
13 Uo. 19. fol.; uo. 79. o.

megküldöm. Bécs, 1809. április 7. A legmagasabb parancsból Gaillet táborszernagy sk. Láttam, az eredetivel megegyező. M. Gomez altábornagy."[14]

Ezekben az április elejei napokban a Széchenyi István életét befolyásoló hadi események is felgyorsultak. Megtörtént a hadüzenet és 1809. április 10-én a dunai hadsereg hat hadteste megtámadta Bajorország északkeleti térségében a francia csapatokat, Krakkónál a VII. hadtest is támadott; április 11-én János főherceg déli hadserege tört be az Olasz Királyságba. A támadás napján, 1809. április 10-én, I. Ferenc magyar király utasította József nádort, hogy hívja hadba a magyar nemesi felkelést. A nádor azonnal elrendelte a felkelő csapatok második mustráját. Ekkorra már a két ifjú Széchenyi is felkészült a bevonulásra; elbúcsúztak családjuktól.

Széchenyi István 1809. április 11-én Cenken írt levélben köszönte meg a szülők sok jótéteményet és megfogadta: „Az állásnak, amelynek életemet szentelem, becsületére kívánok válni."[15] Szüleinek igéretet tett arra, hogy hű marad az otthon tanult elveihez.

Nem tudni pontosan, mikor és hol jelentkezett a két ifjú főhadnagy szolgálattételre az 1809. február 20-án felállított és szervezetében március 7-én jóváhagyott magyar nemesi felkelő hadsereg főszállásmesteri törzsénél.[16] Széchenyi első parancsnoka, báró Franz Ertel hadmérnök alezredes, 1809. április 3-tól tartózkodott Győrben azzal a megbízatással, hogy mérje fel a város megerősítésének és a sánctábor megépítésének lehetőségeit.[17] Mindez egyre sürgetőbbé vált, mivel Napóleon 1809. áprilisi 16. és 23. között az osztrák főerőket megverte és visszavonulásra kényszerítette a Morvamezőig. A vereség hírére április 29-én János főherceg is megállította az előrenyomulását. Az események hatására József nádort utasították, hogy a dunántúli felkelő csapatokat azonnal vonja előre a határt képező Lajta folyóhoz és Győr körzetébe.

Április 27-én József főherceg szózattal fordult a magyar nemességhez, hogy a fenyegető ellenséges támadás elhárítására a felkelő alakulatok azonnal vonuljanak a határra és a gyülekezés központjába, Győrbe. Még aznap Budáról Gomez vezérkari főnök utasította Ertel alezredest, hogy a győri sánctábor tervét terjessze fel és építését rögtön kezdje meg. Közölte azt is, hogy a nádor megbízta a sánctábor igazgatásával és a munkálatokhoz szükséges személyzetet biztosítják, valamint, hogy „gróf Széchenyi főhadnagy szolgálatra továbbra is önnél marad".[18] Ebben a vezérkari utasításban olvashatunk először hivatalosan az ifjú főhadnagy beosztásáról.

A győri sánctábor építésének fontosságát igazolják Gomez altábornagy és Ertel alezredes április végétől június elejéig folyó napi utasítás- és jelentésváltásai. Ertel alezredes április 29-én jelenti Budára Gomez vezérkari főnöknek: „Tegnap, 28-án gróf Széchenyi István főhadnagy szolgálattételre jelentkezett és a számára átadott pénzt valóban meghozta."[19] Ezenkívül még részletesen beszámolt a sánctábor építéséről. Ennek alapján Gomez altábornagy jelentette Károly főherceg főparancsnoknak, hogy a várható francia támadás irányában, a Rába bal partjától a Duna mosoni ágának jobb partjáig húzódó győri sánc-

14 Uo. 20—21. fol.; Levelei IV. 24. o.
15 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 14—15. fol.; Levelek IV. 3—4. o.
16 MNFI 1809:2/2., 2/4., 3/4.
17 MNFI 1809:4/1.
18 MNFI 1809:4/14.
19 MNFI 1809:4/16.

tábort Ertel alezredes vezetésével 4 héten belül felépítik.[20] I. Ferenc 1809. május 6-án megdícsérte a győri erődítési munkálatokat, melyekben Széchenyi is részt vett.[21] Ugyanaznap Gomez altábornagy intézkedett, hogy a munkálatok meggyorsítására a budai főparancsnokság utaljon ki 60 ezer forintot és sáncszereket Ertel alezredesnek.[22] Ezenkívül utasította Ertelt, hogy a sánctábort a megyei munkásokkal mielőbb fejezze be és intézkedjen a Rába és Rábca védelmére, mindenekelőtt árzsilip készítésével.[23] Ertel alezredes május 7-én felterjesztette a sánctábor védelmi tervét és az elárasztó vízművek terveit.[24] Május 8-i jelentésében pedig arról számolt be, hogy a sánctábor munkálatai éjjel és nappal több ezer munkás részvételével folynak.[25] Május 11-i jelentésében kiemelte a tisztek, így Széchenyi főhadnagy szerepét a sáncok építésében, amelyért a vezérkari főnök megdícsérte.[26]

Bécs kapitulációjának napján, 1809. május 13-án Ertel alezredes újabb jelentésben számolt be Gomez altábornagynak a sánctábor építéséről, kitérve arra, hogy a „sáncásásra, mivel tegnapelőtt délután a parasztok 2/3 része nem dolgozott, mások csak álltak, sürgősen kiadtam kemény szóval a parancsot a munka végzésére, mivel feltételezem, hogy ez talán a francia emisszáriusok hatására történt. Gróf Széchenyi főhadnagy úrnál van 5000 ft és ebből minden bírónak egy munkás után napi 30 krajcárt fizet és pénztárosként ide-oda lovagol a munkahelyek közt".[27] Ertel feltételezése, hogy a sánctábor építése francia emisszáriusok hatására akadozott, nem volt megalapozott, mert Széchenyi főhadnagy levelei is bizonyítják, hogy Napóleon 1809. május 15-i proklamációja a magyarok részéről visszhang nélkül maradt.[28] A sáncokat építő parasztok munkalassításának és -beszüntetésének az lehetett az oka, hogy nem volt jól megszervezve munkájuk vezetése és nem kapták meg a bérüket naponta. Ezeket a hiányosságokat szüntette meg Ertel alezredes, mint ahogy ez jelentéséből kitűnik, azzal, hogy az ifjú főhadnagyot bízta meg a munka felügyeletével és a naponkénti bérkifizetéssel. Ezt támasztja alá a május 14-i jelentésében a munkálatokról adott helyzetkép, amely megemlítette: „gróf Széchenyi főhadnagy továbbra is a sáncmunkákért" felel.[29]

Bécs kapitulációja és a franciák megjelenése a magyar határon meggyorsította a csapatok összpontosítását Győr körzetében, ami lehetővé tette az épülő sánctábor védelmét is az esetleges ellenséges rajtaütéssel szemben. Ertel alezredes május 17-én jelentette Gomez vezérkari főnöknek, hogy a sánctábor építésében és a hajóhíd felállításában hat tisztje példamutató munkát végzett. Többek között „gróf Széchenyi főhadnagyot" is név szerint megemlíti, mint akinek „kimagasló rátermettsége és hazafisága által vált lehetővé egy ilyen mű igen rövid idő alatti felállítása és ezért különleges figyelmet érdemel".[30] A sánctábort a csapatok 1809. május 20-án szállták meg, de továbbra is folyt a sáncok tökéletesítése.

20 MNFI 1809:5/2.
21 MNFI 1809:5/21.
22 MNFI 1809:5/22.
23 MNFI 1809:5/24.
24 MNFI 1809:5/15.
25 MNFI 1809:5/32.
26 MNFI 1809:5/45., 47.
27 MNFI 1809:5/53.
28 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 14—15., 34—39. fol.; Levelek IV. 3—12. o.
29 MNFI 1809:5/58.
30 MNFI 1809:5/90.

Széchenyi főhadnagy ezekben a napokban nagy szorgalommal látta el a sáncépítők felügyeletét és bérük kifizetését. Édesanyjának 1809. május 18-án éjjel 1 órakor írt levelében beszámolt arról, hogy hajnali fél háromkor kel fel és éjjel 12 óra után fekhet le, mert a munka után az egész számadás terhe, több mint 30 ezer forint szabályos elkönyvelése reá hárul. Néhány nap múlva elkészül a munka és epekedve várják az ellenséget, mert biztosan vissza fogják verni. A sánctábor védőinek száma még csekély, de napról napra növekszik. Az őrhelye már ki van jelölve és ő azt megvédi az ellenséggel szemben, mert királya és hazája iránti kötelességet mindig híven fogja teljesíteni. Egész nap lovagolnia kell, mivel el kell jutnia minden álláshoz, hogy megtekintse és a parasztokat szorgalmas munkára ösztökélje. Mindenki, még a munkát végző parasztok is, a legjobb érzülettel vannak eltelve, az ellenségtől senki sem fél, a sikert biztosra veszik. Nagy szükség lenne pénzre, hogy lovakat vásárolhasson, mivel ha az egyetlen barnája elfárad, akkor sokszor a 7000 ölnyi távolságot saját lábán kell végig futnia, hogy a sáncokon dolgozó 8 ezer munkást igazgathassa. Elegendő számú jó ló azért kell neki, mivel mint alezredese is mondta, a többi tisztnek erre nincs módja, s így őneki kell a többiekért is helytállni a szolgálatban. Ehhez várja szülei segítségét.[31] Ugyanezekről számolt be az apjának küldött levelében is. Megírta, hogy az apai tanács szerint jó rendben vezeti a pénzek számadását; báró Ertel alezredes teljes bizalommal van iránta és szolgálati feladatkörét így határozza meg:

„Kedves Széchenyi, nekem első kötelességem, hogy hazámnak szolgáljak, ezért elöljáróim utasításait pontosan teljesítenem kell. Kötelességem az, hogy a sánctábort a lehető leghamarabb elkészíttessem. Ha erőm javát a számadással, az emberek megszámlálásával tölteném el, nem marad időm a lényeges teendőkre, s ekkor nem szolgálok hazámnak; azért Önt használom fel e munkára és a számadásra. Megbízom az Ön arcában és családjában, mert e családból senki sem követett el rosszat, sőt minden alkalommal bebizonyította, hogy kész az igaz ügyet szolgálni, s ha szükséges, kész a hazáért életét, vérét és vagyonát feláldozni!" E szavak után elővette a bankjegykötegeket és számolatlanul átadta Széchenyinek, hogy fizessen ki mindent, ami szükséges. Egy hét múlva az alezredes magához rendelte az ifjú főhadnagyot és kérte, számoljon el. Az elszámolt, és amikor a számlákat és iratokat átnyújtotta parancsnokának, az az egész elszámolást kidobta az ablakon. A pénzkifizetésekre ezután is számolatlanul kapta a bankjegyeket és a maradékot számolatlanul adta vissza Ertelnek. Így tehát, írta az apjának, a számadás miatt nem jöhet zavarba, de kérte, amit elmondott, ne adja tovább senkinek, nehogy alezredesének e furcsa eljárás miatt kellemetlensége támadjon. Megemlítette azt is, hogy ilyen elszámolási rend mellett könnyen szerezhetett volna magának 5—6 ezer forintot. Társai ajánlották is ezt neki, de nyilván tréfáltak vele, mert nem hiszi, hogy olyan gyengének tartsák, hogy ilyen ostobaságot elkövessen.[32]

Széchenyi Ferenc gróf, szokásához híven, István fia parancsnokát 1809. május 16-án Pestről írt levélben kereste meg, hogy egyengesse az ifjú gróf karrierjét. Báró Ertel május 18-i válaszában megírta, hogy teljesen meg van elégedve Istvánnal, mert minden feladatot jól és készséggel teljesít. Ő maga is három

31 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 35—36. fol.; Levelek IV. 6—9. o.
32 Uo.

gyermek atyja, így méltányolni tudja a nemesen gondolkodó és három fiát feláldozni kész idős gróf nagylelkűségét. Istvánt büntetéssel fenyegette meg, hogy ha csak el nem rendeli, ne merészeljen puskatűzbe menni, a legkomolyabb pillanatban majd oda rendeli és ha ott marad, atyjával együtt megsiratja; ha viszszatér, az egész világ előtt hősként áll majd.[33] Május 25-én Ferdinand Voith őrnagy, Pál fia parancsnoka számolt be levélben fiairól és a katonai helyzetről. Közölte, hogy István báró Ertel alezredes parancsnoksága alatt a sánctáborban van.[34]

Május 22. és 31. között megfelelő erejű csapatok vonultak Győrbe és a sánctábor védelmét is biztosították. Erre nagy szükség volt, mert az ellenség 1809. június 2-án elfoglalta Mosonmagyaróvárt és veszélyeztetni kezdte Győrt, ahová a nádor is megérkezett főszállásmesteri törzsével. A sánctábor előtt, Győrtől északnyugatra, a felkelő lovasság járőrözött, amikor 1809. június 3-án este megjelentek a franciák és nagy nyugtalanságot keltettek a Rába vonalát védő, tapasztalatlan felkelők között. Éjszaka tévedésből lövöldözés és pánik támadt. A vaklárma olyan riadalmat keltett, hogy az éjszaka folyamán a győri sánctáborban, sőt a várban is riadót rendeltek el és a katonák fegyverben várták az ellenség támadását.

Széchenyi június 5-én számolt be levélben apjának a város körüli helyzetről: két napja éjjel és nappal nincs nyugalom, nagy a riadalom és a lárma, fegyverben kell állniuk. A felkelők a győzelem reményével várják a megütközést a franciákkal. A fiatal főhadnagy a legtürelmetlenebbek közé tartozott. Katonai tapasztalatlanságból legyőzhetetlennek gondolta a magyar nemesi felkelő hadsereget és bevehetetlennek a győri erődítéseket. Megítélése szerint Győr városa jól meg volt erődítve: mintegy 24 000 főre becsülte a védelem erejét, a sáncokat áttörhetetlennek ítélte. Biztosította apját, hogy az ellenség zaklatásai ellenére bátran néznek a halálnak is elébe. Szülei példájára a hit és erkölcs, a király és a haza iránti hűség vezeti minden lépését.[35]

Június 5-én Gomez altábornagy intézkedett a csapatoknak a sánctáborba és az egész védővonalba történő felállításáról, továbbá a főszállásmesteri törzs tisztjeinek feladatköréről: „A főszállásmesteri törzs tisztjeit a következőképpen osztom be és alkalmazom: báró Ertel alezredes úr irányítja a győri tábornak erődítését, gondoskodik a tűzifáról, kutakról, őrizteti a tábort, alkalmazza az ágyúkat stb. Nevezett alezredes úrhoz Tanárky és Széchenyi főhadnagy lesz beosztva."[36] Majd részletesen intézkedett még a vezérkar tevékenységére a harc során, amit a tisztek aláírásukkal vettek tudomásul. Ugyanebből az időből származik a vezérkar 38 törzs- és főtisztjének egy másik beosztási listája, melyen a felsorolt 12 főhadnagy között Széchenyi István gróf az utolsó helyen szerepelt.[37]

Közben június 5—11. között kibontakozott Nyugat-Magyarországon Jenő alkirály (Eugene Beauharnais) itáliai hadseregének támadása, amely elől János főherceg csapatai harcolva vonultak vissza Győr irányába. 1809. június 13-án

33 Uo. 1—2. fol.; Levelek IV. 25—26. o.
34 Uo. 3—4. fol.; Uo. 26—27. o.
35 Uo. 37—38. fol.; Uo. 7—9. o.
36 MNFI 1809:6/40.
37 MNFI 1809:6/90g.

délelőtt a nemesi felkelés 11 108 gyalogosa és 8839 lovasa egyesült a cs. kir. IX. hadtest 20 524 gyalogosával és 2003 lovasával. Az egyesült hadsereg főparancsnokává János főherceg lovassági tábornokot nevezték ki, aki parancsot kapott Károly főhercegtől, hogy Győrnél ütközzön meg az ellenséggel. Súlyos hadvezetési mulasztásból az előnyomuló franciák Gyirmót és Csanak térségében 1809. június 13-án délután váratlanul meglephették az ott táborozó lovasságot. Az összecsapás során az ellenséges lovasság közel jutott a sánctáborhoz. Ekkor Ertel alezredes parancsára két 7 fontos tarackot és egy 6 fontos ágyút helyeztek állásba a Rába bal partjára és tüzelni kezdtek a csanaki templomig előretört ellenséges lovasságra, valamint a Csanak és Gyirmót közti mezőn két oszlopban előrenyomuló ellenséges gyalogzászlóaljakra.

Báró Ertel alezredes hivatalos jelentésében az eseményeket így örökítette meg: ő és Széchenyi főhadnagy a Rába ellenség által nem támadott balpartjáról jól megfigyelhették a franciák támadását és szándékait. Úgy ítélték meg, hogy az ellenség a saját csapatokat Győrbe akarja beszorítani. Ezért elrendelte két tarack és egy ágyú kedvező tüzelőállásba helyezését, melyet a „reményteljes" gróf Széchenyi István főhadnagy egy másik tiszttársával együtt gyorsan végrehajtott, majd hatásos tüzeléssel a támadó ellenséges lovasságot és gyalogságot rendezetlen visszavonulásra kényszerítették. A sikeres ágyúzásnak a szürkület vetett véget.[38] Széchenyi tehát már a csata nyitányát jelentő első összecsapásban a parancsnoka által is elismert érdemeket szerzett.

Közismert, hogy 1809. június 14-én Győrnél az egyesített osztrák hadsereg (40 184 fő, 32 löveg) vereséget szenvedett a francia itáliai hadseregtől (53 865 fő, 144 löveg). A csatavesztés okaiként az osztrák tábornokok kapkodását, hanyagságát és a magyar nemesi felkelés fegyelmezetlenségét, elavultságát emlegetik a korabeli források.[39] A csata objektív elemzése alapján azonban megállapítható, hogy János főherceg hadseregparancsnok és Nugent tábornok vezérkari főnök csata előtti és alatti elemi hadvezéri hibái, balfogásai idézték elő az emlékezetes kudarcot. Legtragikusabb tévedésük az volt, hogy harcrendjük legsebezhetőbb szárnyát, a balszárnyat, a kiképzetlen nemesi lovasegységekből alakították ki; ezeket futamították meg a franciák. Az egyesített hadsereg Győrtől Komáromig való visszavonulása lényegében rendben zajlott le. A győri vártól nyugatra elterülő sánctábort báró Meskó József vezérőrnagy (3966 gyalogos, 1295 lovas, 10 löveg) nem kapott parancsot a visszavonulásra, a zűrzavarban megfeledkeztek róla.

A csata során várták a sánctábor megtámadását, ami azonban nem következett be, így Ertel alezredes és Széchenyi főhadnagy a csata lefolyását a rábai hajóhídtól nem messze, egy ház tetejéről kísérték figyelemmel. Amint Ertel a hadsereg visszavonulását meglátta, teljesítette Gomez altábornagy parancsát és Széchenyi főhadnaggyal együtt felszedette a hajóhíd pallóit és a hajókat a győri vár védelme alá helyezték, majd Széchenyi Istvánnal Győrbe ment. Ertel alezredes a városban maradt és a kapitulációig részt vett a védelemben, Széchenyi főhadnagy visszatért a sánctáborba, ahol Voith őrnagy vezérkari főnöknél jelentkezett szolgálattételre.[40] A franciák felszólítására a sánctábor védői nem

38 MNFI 1810:13/37.
39 *Kosáry:* i. m. 118. o.
40 MNFI 1810:13/37.

adták meg magukat, hanem az 1809. június 14-én este 10 órakor az összes tiszt részvételével megtartott Győr-Újvárosi haditanácson úgy döntöttek, a táborból kitörve merész portyát hajtanak végre az ellenség mögöttes területén. Erről Meskó tábornok éjjel 11 órakor jelentést küldött József nádornak: „Sietek Fenségednek ezt a körülményt gróf Széchenyi főhadnagy útján alázatosan jelenteni."[41]

Az ifjú Széchenyi küldetését az ellenség által megszállt területen hajtotta végre; éjjel, csónakon leevezett a Rábcán a Mosoni-Dunára, majd Komáromba, ahol 15-én adta át a kitörés tervét József nádornak, aki erről a bátor hőstettről naplójában is megemlékezett.[42] Széchenyi vitézsége szerepel Kisfaludy Sándor őrnagy, Ertel alezredes és Voith őrnagy hivatalos jelentéseiben is.[43] Június 15-től Széchenyi ismét a főszállásmesteri törzsben teljesít szolgálatot. A győri csatáról élményei és a főhadiszállás véleménye alapján az a véleménye, hogy a franciák vesztesége kétszer annyi volt, mint az egyesített hadseregé, amely a legnagyobb rendben vonult vissza. A csatavesztésnek egyedül, bár többen közülük bámulatos vitézséget fejtettek ki, a tűzben sohasem volt inszurgensek az okai, bár igaz, nem kívánhatja senki sem, hogy az újonnan szervezett, felszereletlen és kiképzetlen felkelő csapatok a legnagyobb gránát- és ágyútüzet kiállják.[44] Az ifjú főhadnagy jól értesült volt és ez lehetővé tette számára, hogy a különböző álláspontok alapján értékelje a győri csata jelentőségét és a kialakult helyzetet.

A fiatal gróf szüleinek küldött leveleiben tudósított a katonai helyzetről, de nem számolt be nekik életveszélyes küldetéséről. Erről Voith őrnagy leveléből értesült az apa, aki megjegyezte, szerette volna ha István gróf mellette maradhatott volna a sánctáborbon és együtt törhettek volna ki a hadtesttel, hogy a kiérdemelt elismerést és megbecsülést testvériesen megossza vele. Ám a döntés pillanatában nem tudták milyen sors vár rájuk és azért azt hiszi, helyesen cselekedett, amikor az ifjú grófot bízta meg a jelentés elvitelével.[45] Meskó vezérőrnagy 1809. június 30-án Zalabérről jelentést tett I. Ferencnek a hadtest sikeres kitöréséről és tevékenységéről, melyben kiemelte: „Gróf Széchenyi István főhadnagy, a főszállásmesteri törzsből, aki június 14-ről 15-re virradó éjszaka azon fáradozott, hogy a Duna valamely pontján átkeljen és visszavonulási elhatározásomat Ő királyi fenségnek a legsürgősebben átadja, külön említést érdemel és e fontos feladatnak végrehajtásáért felséges királyi figyelmébe ajánlom."[46]

Széchenyi István a nemesi felkelés vezérkarában mint legfiatalabb tiszt teljesített szolgálatot, napi kapcsolatba került József és János főhercegekkel, a cs. kir. hadsereg és a nemesi felkelés sok tábornokával, törzs- és főtisztjeivel. Különböző megbízatásokat teljesített Győr sikertelen felmentési kísérlete alatt, majd 1809. június 26-án, amikor József nádor a hevesen ágyúzott Pozsonyba ment János főherceghez tanácskozni, Széchenyi is a kiséretében volt. Másnap ott találjuk Böönél, ahol a császár megszemlélte a magyar nemesi felkelő csa-

41 MNFI 1810:13/35.
42 József nádor iratai. 1807—1809. III. k., 505. o.
43 MNFI 1810:13/28., 35., 37., *Kisfaludy Sándor* hátrahagyott munkái. (Kiadta: *Gálos Rezső*) Győr, 1931. 133—134. o., *Viszota:* i. m. 88—99. o.; Levele IV. 306—324. o.
44 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 33. fol.; Levelek IV. 12—13. o.
45 Uo. 5—8. fol.; Levelek IV. 27—29. o.
46 MNFI 1809:13/36.

patokat.[47] Nehéz napokat élt át az egyre súlyosabbá váló hadi események miatt, amelyek a július 5—6-i vesztes csatához, majd a 20-án kihirdetett fegyverszünethez vezettek. Ekkortájt készülhetett a „Személyi lista a magyar felkelő hadsereg főszállásmesteri törzse törzs- és főtiszti urairól", amely 8 törzstiszt, 4 százados, 11 főhadnagy és 1 alhadnagy adatait tartalmazta, Széchenyiről az alábbiakat: „Rangsor: 10. Rendfokozata: főhadnagy. Neve: gróf Széchenyi István. Kora: 18. Vallása: Katolikus. Állapota: Nőtlen. Szolgálati leírása: 1809. április 16-tól főhadnagy a főszállásmesteri törzsben. Ismeretei: Német, latin, francia, magyar jó, valamint tud olaszul. Iskoláit befejezte, filozófiából vizsgát tett. A matematikát és a geometriát jól ismeri."[48] A személyi listából kiderül, hogy Széchenyi a birodalom minden tájáról származó jól képzett vezérkari tisztek között szolgált, akiktől nyilván felhasználható elméleti és gyakorlati ismereteket szerezhetett.

Közben, 1809. augusztus elején, új hadrendbe sorolták a hadsereg alakulatait és augusztus 7-én elkészült a magyar nemesi felkelés új hadrendje is. A felkelő csapatokból és más alakulatokból szervezett II. tartalékhadtest parancsnoka József nádor lett, aki törzsét Kisbérre helyezte,[49] a király, az udvar és a hadsereg vezérkara pedig Tatára költözött. Az 1809. augusztus 25-i parancs alapján a II. tartalékhadtest főszállásmesteri törzsébe osztották a következőket: „főnök Petrich ezredes, Lipszky alezredes, Maretich őrnagy, Csolich, Amerling, Hartlieb, Kalser századosok, Sádeczky, Koch, Matiss, gróf Széchenyi Pál, gróf Széchenyi István főhadnagyok."[50]

Széchenyi a szállingózó békekötési híreknek nem adott hitelt. Folytatta katonai tanulmányait, a Lipszky-féle térképek alapján új terepfelvételeket készített. Magatartásával és tevékenységével kivívta parancsnokainak megelégedettségét és mind írta: „munkánk valóban igen nehéz és érdekes."[51] 1809. augusztus 25-én Tatán az uralkodó báró Meskó altábornagyot a Mária Terézia Rend parancsnoki, Voith őrnagyot a lovagi fokozatával tüntette ki, gróf Keglevich György tábornoknak, gróf Eszterházy Nepomuk János ezredesnek és gróf Széchenyi István főhadnagynak kifejezte „legmagasabb megelégedését". Ezt a nádor augusztus 26-án Tatán kiadott rendeletében közölte Davidovich táborszernagy kerületparancsnokkal; érdekes, hogy a rendelet fogalmazványába először Pault írtak, majd azt áthúzva föléje Stephant. A tisztázott rendeletbe már a helyes név került.[52] Az örömhírt báró Voith őrnagy levélben közölte gróf Széchényi Ferenccel,[53] aki már augusztus 23-án levélben kérte Petrich ezredestől és Haugwitz alezredestől, hogy szorgalmazzák fiai előléptetését. Petrich szeptember 3-i válaszában megírta, hogy ő a Széchenyi-fiúk szigorú és igazságos parancsnoka, s mindent megtesz kiképzésükért és megérdemelt előmenetelükért. Ezt a kötelességét teljesíti nemcsak egy nagytekintélyű család tagjaival, hanem az ajánlást nélkülöző tisztekkel szemben is.[54] Ugyanaznap Haugwitz is megírta az apának, hogy a nemesi felkelés körülményei, az egy

47 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 32. fol.; Levelek IV. 13—14. o.
48 MNFI 1809:13/23.
49 MNFI 1809:8/5., 6.
50 MNFI 1809:13/28.
51 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 29. fol.; Levelek IV. 14—15. o.
52 MNFI 1809:8/23.
53 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 9—10. fol.; Levelek IV. 29—30. o.
54 Uo. 45. fol.; *Viszota:* i. m. 81—82. o.

ütközetben való részvétel, a rövid hadjárat nem engedte meg a két ifjú harcosnak azt, amit kívánt, az előléptetést.[55]

Petrich ezredes 1809. szeptember 9-én írta alá a főszállásmesteri törzs tisztjei ranglistáját, amelyben a tíz főhadnagy rangsorában Széchenyi István főhadnagy 1809. április 16-ával a 9. helyen állt és ugyanekkor rendelték el az egységes vezérkar létrehozását Josef Radetzky altábornaggyal az élén.[56] Ekkor már az apa Voith őrnagy segítségével Pálnak és Istvánnak új beosztást kerestet.[57] Ez nagyon időszerűvé vált mert Petrich ezredes 1809. szeptember 13-án jelentette, hogy a létszámfeletti vezérkari tiszteket le kell adnia és a rangsorban az utolsó két Széchenyi főhadnagy áthelyezését javasolta.[58] Közben Széchenyi István a reá bízott feladatokat jól végrehajtotta és az volt a meggyőződése, hogy nem gondolhatnak semmilyen békére, hanem téli hadjáratot várnak, melyben „a hazáért feláldozzuk egészségünket, s ha kell életünk árán megvédelmezzük". Ez a nyilatkozat környezetének visszhangját tükrözi.[59]

Október 14-én kötötték meg a súlyos feltételeket tartalmazó schönbrunni békét, és ugyanaznap Széchenyi arról írt szüleinek, hogy hadgyakorlat végrehajtására készülnek.[60] Az október 21-i és 23-i hadgyakorlat tervezetében a császári királyi fenség kíséretében szerepel gróf Széchenyi István főhadnagy.[61] A hadgyakorlatra való készülés közben Radetzky vezérkari főnök 1809. október 26-án parancsot adott a vezérkari tiszteknek, hogy a legújabb politikai eseményeket, vagyis a békekötést illetően minden nem illő okoskodástól tartózkodjanak.[62] Erre a parancsra szükség volt, azt Széchenyi István levelei is bizonyítják.[63] Közben folyt a készülődés a Pápán végrehajtandó hadgyakorlatra és szemlére, amelyet a császár úgy módosított, hogy Székesfehérvár térségében fogják megtartani. A vezérkari tisztek, köztük Széchenyi István, a helyszínen dolgozták ki a részletes tervet.[64]

Ebben az időben előrelépés történt Széchenyi István áthelyezésének ügyében. 1809. november 12-én herceg Lichtenstein tábornagy, a 7. huszárezred tulajdonosa értesítette gróf Széchenyi Ferencet, hogy szívesen látja István fiát ezredében, és a parancsot áthelyezésére már kiadta.[65] Másnap elkészült a székesfehérvári szemlegyakorlat végleges terve, amelyben gróf Széchenyi főhadnagy az 1. csoportban szerepelt.[66] Az 1809. november 17. és 19. közötti szemlegyakorlat sikerrel záródott. Gróf Széchenyi István főhadnagy a szemle alatt vezérkari tiszti kötelességeit a király és a nádor környezetében teljesítette. Ekkor már folyamatban volt szabadságának engedélyezése is. Petrich ezredes erről tudósította az apát, kijelentve azt is, hogy szolgálati alkalmazhatásával mindig meg volt elégedve és reméli, hogy a katonai pályán a fiúk az államnak biztos szolgálatára lesznek. A fiatal grófot áthelyezték a főszállásmesteri törzsből herceg Lichtenstein főparancsnok rendeletére a 7. huszárezredbe: a néhány évi csapatgyakorlat szükséges alapfeltétele a vezérkari tiszti szolgálatnak és

55 Uo. 47. fol.; Uo. 82—83. o.
56 MNFI 1809:9/4., 17 1/2., 18., 20.
57 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 11—12. fol.; Levelek IV. 30—31. o.
58 József nádor iratai. 1807—1809. III. k. 679. o.
59 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 24—25. fol.; Levelek IV. 17—18. o.
60 Uo. 21—22. fol.; Uo. 19—20. o.
61 MNFI 1809:10/15., 21., 13/14.
62 MNFI 1809:10/23.
63 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz. 39. sz. 17—24. fol.; Levelek IV. 18—21. o.
64 MNFI 1809:11/1., 2.
65 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 46. fol.; *Viszota:* i. m. 83—84. o.
66 MNFI 1809:11/3., 5.

később kieszközölhető, hogy fia a főszállásmesteri törzsbe kerüljön — írta az ezredes.[67]

Az uralkodó 1809. november 24-én hazabocsátja a magyar nemesi felkelést; Radetzky altábornagy 1809. december 30-i rendeletével végrehajtja a vezérkari tisztek csökkentését, a listán szereplő 30 főhadnagy rangsorában 18. helyen ez olvasható: „Rendfokozat: főhadnagy. Neve: Széchenyi Istv. Előző beosztása: Főherceg nádornál. Áthelyezése: Lichtenstein huszárokhoz."[68] A vezérkarból létszámcsökkentés miatt elkerült 97 törzs- és főtisztből csak a két Széchenyi fiút helyezték át a kivételezettnek számító huszársághoz.

Ezzel az eseménnyel zárult gróf Széchenyi István szolgálatának első állomása, amely 1809. április 16-tól december 31-ig, 8 és 1/2 hónapig tartott. A hadsereg és a vezérkar legfiatalabb főhadnagya volt, kapcsolatba került különböző emberekkel, parasztokkal és kézművesekkel, polgárokkal és nemesekkel, közkatonákkal és tisztekkel, neves tábornokokkal és híres államférfiakkal, a főhercegekkel, a nádorral és az uralkodóval. Az átélt események nagy hatással voltak személyiségének fejlődésére és gondolkodásmódjának alakulására. Sokat gyarapodott hadtudományi és katonai képzettsége. Gyakorlatot szerzett a vezérkari munkában, de tapasztalatokra tett szert a műszaki, gyalogos, lovas és tüzér fegyvernemi ismeretekben is. Megszilárdult benne a tiszti hivatás iránti elkötelezettség, ezzel vágott neki új lovastiszti beosztásának. Széchenyi tiszti pályafutásának kezdete jól sikerült annak dacára, hogy 1819-ben, nagy lelki válsága idején, naplójában, vitatható módon, önmaga iránt túl szigorú kritikával illette ezt az időszakot.[69]

A 7. huszár- és az 1. ulánusezred főhadnagya 1810—1813

Gróf Széchenyi Istvánt az a megtiszteltetés érte, hogy magára ölthette a 7. huszárezred díszes — fűzöld csákó, világoskék mente, dolmány és nadrág — főhadnagyi egyenruháját. Az ezred tulajdonosa 1801 óta Johann Liechtenstein herceg, tábornagy volt, az ezred parancsnoka 1807-től Vlasits Ferenc ezredes. Az ezred 1798-ban alakult és részt vett az 1799., 1800., 1805. és az 1809. évi hadjáratban. Az alakulat 1809. december 26-án Magyarországról áttelepült a morvaországi Magyarbródba, ahová 1810. január 1-jén, Széchenyi áthelyezésének napján érkezett meg.[70]

Az áthelyezési lista szerint a cs. kir. udvari haditanács 1809. december 21-i rendeletére „a főszállásmesteri törzsből a tisztelt ezredhez 1810. január 1-ével áthelyezték gróf Széchenyi István főhadnagy urat, aki született Cenken, Magyarországon, 18 éves, katolikus, nőtlen, és 1809. április 16-tól főhadnagy az említett testületnél".[71] Az alakulat hadbiztosa, Andreas Jacks január 30-án vette át az áthelyezési listát és az 1810. február havi állománykimutatás át-

67 SzCsL I. k. II. cs. 9. sz., 39. sz. 40—41. fol.; *Viszota:* i. m. 84—85. o.
68 MNFI 1809:12/10.
69 *Gróf Széchenyi István* naplói. Első kötet. (Szerk.: *Viszota Gyula)* (a továbbiakban — Naplók I.) Budapest, 1925. 702—703. o.
70 A 7. huszárezred történetére 1. Geschichte des k. k. Hussaren-Regiments Nr. 7. Von dersen Errichtung im Jahr 1798 bis Ende 1855. Wien, 1855. és Geschichte des k. und k. Husaren-Regiments Wilhelm II. Deutscher Kaiser und König von Preussen Nr. 7. 1798—1914. Wien, 1914.
71 KA, Wien. Transferirungs Liste. 7. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1809., 1810. Fasc. 669.

helyezési rovatában már olvasható, hogy Széchenyi István főhadnagyot (1 fő, 1 ló) 1810. január 1-jével a főszállásmesteri törzsből felsőbb parancsra áthelyezték és beosztották az ezredesi osztály 1. századába. A Kunovitzban állomásozó 181 fős század parancsnoka Ignaz Baar első lovasszázados volt és Széchenyi a beosztásban lévő két főhadnagy mellé került számfeletti főhadnagyként.[72] Az ezredben a rendszeresített 17 főhadnagy helyett ekkor 25 szolgált és rangsorukban Széchenyi volt az utolsó. A négy havi szabadságon tartózkodó Széchenyi beosztása áprilisig nem változott.

1810 áprilisában az ezredesi osztály 1. századából áthelyezik Spannagel Antal 2. őrnagyi osztálya 1. századába, amely 175 fővel Neudorfban állomásozott. A század parancsnoka az ezred rangidős első lovasszázadosa, Stephaics Antal, számfeletti: Johann Müller; másod lovasszázadosok: Rutzky Ferenc, Szarvas Pál, számfeletti: Petrovay Farkas; főhadnagyok: Gömöry Zsigmond, Thomas Uramavits, számfeletti: gróf Széchenyi István és Karl Wolf; alhadnagyok: Josef Holland, Josef Bodranovits, számfeletti: Varga József.[73]

Ezt az áthelyezést Stephaics Antal századparancsnok eszközölte ki, amikor tudomására jutott a napiparancsból, hogy Széchenyi az ezredhez került. A századparancsnokot erre az indította, hogy a Széchényi-család már hosszabb ideje jóakaratúan pártfogolta a Somogy megyei Stephaics családot. Gróf Széchényi Antal altábornagy előzékenyen támogatta báró Stephaics Ferenc (1731—1811) tábornok katonai pályafutását, aki viszont jó kapcsolatban volt gróf Széchényi Ferenc somogyi főispánnal, István apjával. Stephaics első lovasszázados a Széchényi-család iránti hálából vette századába az ifjú grófot, hogy vigyázzon rá és segítse.[74]

Széchenyi 1810 májusában vonult be ezredéhez és jelentkezett Vlasits Ferenc ezredesnél, akinek átnyújtotta apja levelét, melyben az fiát a parancsnok jóindulatába ajánlotta. Vlasits 1810. május 26-ai válaszában megígérte, hogy István gróf főhadnagy urat kötelességeinek teljesítésében segíteni fogja és megállapítja: „Minden Erkölcse ezen Ifjú Úrnak bizonyossá tészen, hogy Hazának és Excellenciádnak Reménységeit bőven bé fogja telyesítteni."[75] Az ifjú főhadnagyot tehát az ezredben jóindulattal fogadták, amit ő azzal hálált meg, hogy bevonulása alkalmából ebédet adott a tisztikarnak.

Júniusban a 7. huszárezred parancsot kapott a morvaországi Magyarbródból a magyarországi Nagyváradra való áttelepülésre. Az ezred — 1360 fő, 1275 ló — körültekintő felkészítés után 1810. június 17-én kezdte meg menetét és július elején ért Pestre. Július 3-án innen írt levelében Széchenyi a katonasorsot kárhoztatja, hogy nem találkozhatott szüleivel és megígérte: „Drága jó atyámnak bizonnyal soha sem lesz bánata énmiattam, hisz az én dicső elődeimnek drága vére folyik ereimben és hogyan tudnám elfelejteni mindazon atyai intelmeket, melyeket örök hálával és mindig oly benső megindulással fogadtam."[76] A szülőket ebben az időben erősen nyugtalanította két fiatalabb fiuk jövője. Ennek az volt az oka, hogy Pál megunta az 5. huszárezredbeli tiszti szolgálatát és az

72 Uo. Monat Tabelle pro mense Februario, Martio 1810.; Az ekkor szabadságon tartózkodó Széchenyi Istvánt 1810. március 29-én kinevezik kamarásnak. SzCsL 7. cs. I. k. 2. sz. 2. cs. 230. sz. 49—50. fol.
73 Uo. Monat Tabelle pro. Majo 1810.
74 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 41. sz(19.; Levelek IV. 57—58. o.
75 Uo. 18., 31. o.
76 Uo. 16., 33—34. o.

apja beleegyezésével beadta rendfokozat nélküli kilépési kérelmét a hadseregből, amit 1810. szeptember 15-i hatállyal engedélyeztek.[77] A szülők úgy gondolták, hogy ez az esemény elveszi a legkisebb fiuk kedvét is a katonai szolgálattól és ezért megbízták volt nevelőjét, Liebenberg Jánost, puhatolja ki István jövőre vonatkozó elképzeléseit. Az ifjú főhadnaggyal való júliusi találkozás után Liebenberg arról tudósíthatott, hogy többszöri beszélgetés alapján az a véleménye alakult ki, hogy István gróf meggyőződésből ragaszkodik a tiszti pályához. Neki váltig azt erősítgette, hogy nem akarja azok példáját követni, akik a katonáskodást munkakerülésből választják, hanem tovább akarja magát képezni és a középszerűségből kiemelkedve megbecsülést kíván magának szerezni. Hiszi, hogy a sors irányítja az embereket olyan pályára, amely tehetségüknek megfelel és az egyszer majd meghozza a szerencséjüket is.[78]

Az ezred menete alatt Széchenyi segítőkészségével és megnyerő magatartásával beilleszkedett a tisztikar zárt testületébe. A 2. őrnagyi osztály 1. százada 1810. július 21-én érkezett meg új helyőrségébe, Világosra, és a számfeletti főhadnagy azonnal részletesen beszámolt apjának a kedvezőtlen életkörülményekről. Örömmel ujságolta, hogy a próbára tevő menet és lovaglás nagy fáradalmai után egészséges és jó az étvágya, de szigorú gazdálkodása dacára pénzre van szüksége. Stephaics lovasszázados ajánlja magát és ígéri, hogy hűséges barátja marad.[79] Egy hét múlva írt levelében helyeselte Pál bátyja kilépését a hadseregből: szüleinek most már van egy fiuk polgári pályán, egy otthon a gazdaságban és egy a katonaságnál, s ez így a legjobb rendben van.[80]

Július 28-án Stephaics első lovasszázados is válaszolt gróf Széchényi Ferenc július 1-jei levelére: ami „István Grófot illeti nem tapasztaltam semmi kedvetlenséget" és „föl tett Szándékom is vala hogy én reaja úgy vigyázok észre vétele nélkül mind a szemem világára, hanem amind eddig én, úgy másokis tapasztalták, éppen nem Szükség nekie, mivel ő oly Szép Printipiumokkal a Jo nevelőitől föl vagyon úgy ékesítve, hogy őtet mind alatta mind pedig fölleb valói a Tanulásaért és fáradhatatlan iparkodásáért nagyon szeretik, nékem tsak az fái, hogy a Nagy Érdemű Szétsényi Háznak Jó tetyei melyeket Szétsenyi Generalis Urtul fogva Excellentiádig Stephaicsokkal tettek az erőtlenségem miat még tsak leg kiseb részét is meg nem hálálhatok".[81] A századparancsnok betartotta ígéretét mert a fiatal gróf szinte minden levelében írt pártfogásáról.

Július végétől az ifjú főhadnagyot nagyon leköti a szolgálat és a sok gyakorlatozás, de erősen foglalkoztatja az is, hogy létszámfeletti. Augusztus elején azt reméli, hogy a sok létszámfeletti tiszt dacára, néhány hét múlva, felveszik az ezred tiszti létszámába és a főhadnagyi rangsorban a negyedik helyre kerül, ami azt jelentené, hogy rövidesen másod lovasszázadosnak léptetnék elő. Örül annak, hogy sógorát, gróf Zichy Ferdinánd alezredest kinevezték az 1. ulánusezred parancsnokhelyettesének és közli apjával, hogy alatta szívesen szolgálna. Amikor a szolgálata engedi, a környék ismeretlen tájait járja be, sokat olvas.[82] Leveleiben a 19 éves Széchenyi gyakran bölcselkedik az élet és a társadalom

77 SzCsL 7. cs. I. k. 2. sz. 2. cs. 230. sz. 59. fol.
78 *Viszota:* i. m. 19. o.
79 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 41. sz. 15.; Levelek IV. 34—35. o.
80 Uo. 12., 36—38. o.
81 Uo. 19., 57—58. o.
82 Uo. 11., 38—39. o.

egyes kérdéseiről és megígéri szüleinek, hogy állhatatossággal, jó erkölccsel és tökéletesedéssel kitart a katonai pályán.[83]

Szeptember első felében arról panaszkodik, hogy osztály- és századkötelékben gyakorolnak, de sajnos az altisztek és a közlegények újoncok és ezért tapasztalatlanok és ügyetlenek az alakzatok megformálásában és a harceljárások végrehajtásában. Sokat gyakoroltatja katonáit, mert sikeresen akarja vezetni a rábízott alegységet a szemlegyakorlaton, noha még mindig számfeletti az alakulatnál.[84] Közben a vagyont őrző és gyarapító atya takarékosságra és jó gazdálkodásra hívta fel a pénzzel könnyedén bánó fiát, amivel annak lelkében nagy vihart kavart, de megfogadta, hogy az atyai intelmek szerint fog élni.[85]

1810. szeptember 18-án báró Mecséry Dániel altábornagy, magyarországi katonai felügyelő Nagyváradon ellenőrizte az ezredet és gyakorlatait. Két nap múlva végrehajtották a 192 fős 2. őrnagyi osztály 1. százada mustráját és a jegyzékben felsorolt négy főhadnagyból az utolsó gróf Széchenyi István volt.[86] Örömmel közölte szüleivel, hogy az ezred szemléje 1810. szeptember 27-én sikeresen befejeződött, Mecséry altábornagy elégedett volt és a századok visszatérnek állomáshelyeikre. Meg volt elégedve magával, mivel első szemléjén kíválóan teljesítette tiszti kötelességeit.[87] Az ezrednél töltött idő alatt megismerte a csapatéletet, a huszárok kiképzését, a katonalovak idomítását, tökéletesítette lovaglótudományát és megtanulta a katonákkal való bánásmódot. Parancsnoki jártassága is gazdagodott, mert szakasz-, szárny-, század-, osztály- és ezredkötelékben minden alakzati formációt és harceljárást sokszor végiggyakorolt. Stephaics Antal pedig megtanította a lovasalegység vezetésének fortélyaira. Szeptember végén még abban bizakodott, hogy bekerül a létszámba és azért nem mehet haza.[88]

Október végén, mivel helyzete nem változott, mégis szabadságot kért, melyet a budai főparancsnokság 1810. október 26-i rendeletével 1811. január 11-ig engedélyezett, majd később március 10-ig meghosszabbított.[89] Otthon a családi tanács megvitatta mit kell tennie a legifjabb fiú katonai karrierjének előrelendítése érdekében. Először is elintézték, hogy távollétében, 1811. február 16-ával a 2. őrnagyi osztály 1. százada létszámfeletti főhadnagyát áthelyezték a Mezőberényben állomásozó ezredesi osztály 2. százada tényleges főhadnagyának.[90] Ezzel lehetségessé vált, hogy a két ezredtulajdonos beleegyezésével ugyanazon rangsorban cserét kérhetett Széchenyi a 7. huszárezredből az 1. ulánusezredbe, ahol sógora segítségével gyorsabb karriert remélt. Széchényi Ferenc kieszközölte herceg Johann Liechtenstein tábornagy és gróf Maximilian Merveld altábornagy engedélyét, hogy fia Ludwig Etzelttel cseréljen. Merveld altábornagy, az 1. ulánusezred tulajdonosa Brünnből írt, 1814. március 5-i levelében örömét fejezte ki Széchenyi Ferencnek, hogy a gróf az ezredébe kerül és hozzájárult Etzelt főhadnaggyal való cseréjéhez: nem kételkedik abban, írta, a fiú nagyérdemű apja nyomdokait fogja követni. Kellemes a számára, ha ez-

83 Uo. 8—10., 40—44. o.
84 Uo. 7., 44—45. o.
85 Uo. 6—7., 46—49. o.
86 KA Wien. Revizions-Liste. Pro Anno 1810. 7. Huss. Reg. Muster-Listen 1806., 1808., 1810., 1811. Fasc. 663.
87 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 41. 5.; Levelek IV. 49—50. o.
88 Uo.
89 KA Wien. Monat Tabelle pro Novembri, Decembri 1810., Monat Tabelle pro Januario 1811. 7. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812. Fasc. 670.
90 Uo. Monat Tabelle pro Februario 1811.

zel hálás emlékezetét bizonyíthatná a korábbi szolgálati éveiben a Horpácson tapasztalt jóságáért és vendégszeretetéért.[91]

Ez után már nem volt akadálya, hogy a két fél írásban is megállapodjon a csere feltételeiről. Etzelt főhadnagy Bécsben 1811. március 9-én kiállított elismervénye szerint, melyet gróf Zichy Ferdinánd alezredes mint tanu írt alá, kijelentette. hogy 3000 forint és egy teljes Lichtenstein huszárezredbeli tiszti egyenruha fejében a Merveld ulánusoknál viselt rendfokozatát gróf Széchenyi főhadnagynak a Liechtenstein huszárezredben viselt rangjával elcserélte. Az apa pedig 1811. április 12-én Bécsben fiával iratott alá egy nyugtát a huszároktól az ulánusokhoz való áthelyezés költségéről, amely a következő tételekből állt: egy kocsi 2400, koffer hozzá 100, Etzelt főhadnagynak 3000, paszományosnak 1600, szabónak 2700, lovakra 7000, összesen 16 8000 forint.[92] A kiadásokból derül ki az ,hogy Széchenyi, miután huszáregyenruháját átadta Etzelt főhadnagynak, elkészítette új ulánus egyenruháját, amely császársárga csákóból, fűzöld mellényből, skarlátvörös felhajtóból állt.

Az áthelyezés tényét a 7. huszárezred 1811. júniusi állománytáblázatának „Kilépett" rovata így rögzítette: az ezredesi osztály 2. századából gróf Széchenyi István főhadnagyot az ezredtulajdonos urak rendeletével a Merveld 1. ulánusezredhez 1811. április 30-cal áthelyezték. A „Más ezredből jött" rovatban olvasható, hogy Ludwig Etzelt főhadnagy az ezredtulajdonos urak rendeletével 1811. május 1-jével a Merveld 1. ulánusezredből bevonult az ezredesi osztály 2. századába.[93] Az áthelyezés 1811. júniusában zárult le, amikor a 7. huszárezred a gróf Merveld 1. ulánusezrednek megküldte az áthelyezési listát, amely tartalmazta Széchenyi személyi és szolgálati adatait, valamint azt, hogy az ezred létszámából kivették. A listát Békéscsabán, 1811. június 7-én készítette Andreas Jacks ezredszámvevő és Vlasits ezredes is aláírta, majd továbbították Nagyváradra, ahol június 14-én Reuban hadbiztos vezette rá az áthelyezést és írta alá.[94] Ezzel az eseménnyel lezárult a gróf szolgálata a 7. huszárezrednél.

Az áthelyezési jegyzék hiteles másolatát az 1. ulánusezred is megkapta és május 1-jével az új főhadnagyot létszámba vette.[95] Az ezred tulajdonosa 1797 óta gróf Maximilian Merveld altábornagy, parancsnoka báró Ludwig Wilgenheim ezredes, helyettese, gróf Zichy Ferdinánd alezredes volt.[96] Az ezredtörzs a csehországi Pardubitzban állomásozott és a májusi állománytáblázat szerint Széchenyit, aki a 17 főhadnagy rangsorában az utolsó, az alezredesi osztály 1. századába (162 fő, 134 ló) helyezték, amely Hohenmauthban állomásozott. Parancsnoka Honorius Thekusch első lovasszázados volt; másod lovasszázadosok Mathias Kosoboricz, Marty Grünwald, Szaniszlo Hottey; főhadnagyok báró Karl Gottesheim, gróf Széchenyi István, B. Nestorovicz; alhadnagyok Julius Wiernier, Eduar Michalowicz.[97]

Teljesült tehát Széchenyi kívánsága, sógora lett a parancsnoka, ő pedig tényleges létszámban levő főhadnagyként, szakaszparancsnok. Hohenmauthból 1811.

91 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 41. sz. 17.; Levelek IV. 58—59. o.
92 Uo. 7. cs., I. k. 2. sz. 2. cs. 239. sz. 74—79. fol.; I. k. 2. sz. 2. cs. 243. sz. 86—87. fol.; Levelek IV. 59. o.
93 KA Wien. Monat Tabelle pro Junie 1811. 7. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812. Fasc. 670.
94 Uo. Transferirungs Liste.
95 Uo. 1. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1811. 1812., 1813. Fasc. 798.
96 Az 1. ulánusezred történetére 1. *Tedina, Carl Anton:* Geschichte des kaiserlich-königlich österreichischen ersten Uhlanen-Regiments. Wien, 1842.
97 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Majo 1811. 1. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812., 1813. Fasc. 798.

május 27-én szüleihez írt levelében már arról számolt be, hogy berendelték az ezredtörzsbe, ahol néhány napig szökevény katonák kihallgatásán kellett résztvennie. Sajnálta ezt az időt, mivel alegysége állandó kiképzést és gyakorlatot folytatott, ami ugyan nagy elfoglaltságot jelentett, de meg volt az eredménye és ezért szerencsés embernek tartja magát.[98] Ez a megállapítása azt érzékelteti, hogy a fiatal főhadnagy, sógora segítségével, beilleszkedett az ezred tisztikarába és az egész nyara feszített katonai kiképzéssel telt el. Az ezrednél 1811. szeptember 20-án megtartották a szokásos évi mustrát. Az alezredesi osztály 1. századáét Hohenmauthban hajtották végre és a mustralista szerint a tisztikar legfiatalabb tagja a 19 éves Széchenyi; főhadnagy társai 26 és 27 évesek voltak. Magyarországi származású kívüle csak a század parancsnoka.[99]

A szemle után elterjedt a hír a francia-orosz háború kitöréséről, a porosz és osztrák katonai készülődésekről. Ezekről tudósítja Széchenyi 1811. október 5-én apját, noha a háború kitöréséről szóló hír valótlannak bizonyult, az viszont igaz volt, hogy a porosz hadsereg már hadilábon állt és az osztrák ezredeket is ellátták tábori felszereléssel, bár még senki sem tudta, Franciaország, vagy Oroszország ellen indulnak-e. Az ezredében szolgáló néhány porosz tiszt biztosra vette: a porosz hadsereg Franciaország ellen fog harcolni. Azt fejtegette a továbbiakban, hogy a katona mindig óhajtja a háborút és biztosra veszi a győzelmet, habár az eddigi tapasztalat mindig az ellenkezőjét mutatta. Szerinte nagy előrelépést a hadművészetben nem tettek és az egyéb ügyek sem javultak annyira, hogy a harc megkezdődjön. Ha pedig egyedül a szerencsében hiszünk, hogy talán most megfordul a kocka, akkor nem cselekszünk okosan. Sokan a háborút fáraó-játékhoz hasonlítják, amelyben néha a legügyetlenebb is legyőz mindenkit és ügyesség nélkül csak szerencsére van szükség. Igaz, állapítja meg, sajnálatra méltó az, akinek a sors nem kedvez, de az észnek kényszeríteni kell tudni a szerencsét és ha ez lehetetlen, még bukásában is nagy marad az ember. Aki hozzá hasonlóan gondolkodik, az nem tehet többet, mint hogy életét feláldozza a közjóért. Legjobb, ha türelmesen bevárja az ember a sorsát és engedi, hogy a gondviselés kormányozza. Még biztosan nem tudja, mi az igazság, de amikor legnagyobb a lárma, akkor többnyire nem történik semmi, ő meghúzódik szállásán a meleg ágyban, amíg módja van, mert majd ráér eleget fázni és éhezni, cél nélkül, a táborokban.[100] Gondolatait a közeljövő háborúja sok vonatkozásban igazolta.

A hazájából kapott hírek sem voltak megnyugtatóak. I. Ferenc pénzügyi stabilizálási intézkedései nagy felháborodást váltottak ki. Betegségére hivatkozva gróf Széchényi Ferenc is lemondott összes hivataláról és az országgyűlésben sem jelent meg. Az udvar politikájának támogatását hazafiúi érzéseivel, az ellenzékiséget múltjával tartotta összeegyeztethetetlennek. Az apa a problémák mellett tájékoztatta fiát az országgyűlés áldozatkészségéről, amely megszavazta a szokásos újonckontingenst, és egymillió mérő rozsot és zabot a hűség jeleként. Erre állapította meg az ifjú Széchenyi: „Vannak még hazafiak, akik méltók arra, hogy a magyar nevet viseljék, mivel készek királyukon és hazájukon segíteni."[101]

98 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 41. sz. 4.; Levelek IV. 51—52. o.
99 KA Wien. Muster-liste. 1. Uhl. Rgt. Muster-Listen 1811., 1812. 1817., 1818. Fasc. 789.
100 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 41. sz. 2.; Levelek IV. 52—54. o.
101 Uo. 3., 56—57. o.

Széchenyi szabadidejét halászattal, vadászattal, kirándulással múlatta, sógorával sorra látogatták ismerőseiket. Néhány napot Prágában is eltöltött. 1811. novemberében boldog embernek tartja magát.[102] A prágai főhadparancsnokság engedélyével 1812 januárjától márciusig szabadságon tartózkodott Bécsben, szüleinél.[103] Ez alatt, 1812 januárjában, ezrede új állomáshelyre települt és a százada Gödingbe került. Közben világtörténelmi események zajlanak: Napóleon nagy hadserege végrehajtotta felvonulását Ooroszország ellen és Karl Schwarzenberg herceg parancsnoksága alatt a szövetséges XII. osztrák hadtest (35 ezer fő) is elfoglalta kiindulási állását Galiciában. Széchenyi ezrede nem vett részt a katasztrófával végződött oroszországi hadjáratban, hanem Magyarországra való áttelepülésre kapott parancsot. Széchenyi erről tudomást szerezve, 1812. március 26-án Pestről apjának írt levélben megköszönte a tőle kapott tanácsokat és intelmeit a szabadsága alatt Bécsben elkövetett könnyelműségei miatt és kérte, hogy leveleit Gyöngyösre címezze.[104] Az ifjú főhadnagy bevonult ezredéhez, amely előre küldte szállás előkészítésére Gyöngyösre és környékére. Az alakulat 1812. június 5-én indult el és július végén érkezett meg új helyőrségébe.[105] Közben, 1812. június 24-én, Napóleon és szövetségesei átlépték az orosz határt és Moszkváig törtek előre. Széchenyi századával ezalatt Vadkerten állomásozott és kiképzést folytatott.[106] Október közepén, amikor Napóleon kiadta a parancsot a Moszkvából való visszavonulásra, tartották meg Széchenyi századának évi mustráját Vadkerten. Az ellenőrzési lista szerint Széchenyi és lova megfelelt az előírásoknak, és a 16 főhadnagy rangsorában az 5. helyen szerepelt.[107]

Közben drámaian alakult az oroszországi hadjárat és az erősen megfogyatkozott osztrák hadtest parancsnoka, Schwarzenberg tábornagy 1813. január 30-án Varsóban meghatározatlan időre fegyverszünetet kötött az oroszokkal. Ez előtt egy nappal a budai főhadparancsnokság 1813. január 29-i rendeletével Széchenyinek március 29-ig szabadságot engedélyezett, melyet később április végéig meghosszabbítottak.[108] A szabadsága alatt hatalmas változások történtek: Poroszország, szövetségre lépve Oroszországgal, folytatta a háborút Napóleon ellen, aki az egyesült orosz-porosz hadsereget az 1813. május 2-i grossgörscheni és a május 20—21-i bautzeni csatákban megverte. Ausztria ezalatt, hadseregét megerősítve, fegyveresen igyekezett békét közvetíteni a hadviselő felek között azzal a céllal, hogy visszaszerezze elfoglalt területeit és hanyatló tekintélyét.

1813 tavasza Széchenyi életében is nagy változást hozott, mivel többé ezredéhez, noha létszámban ott szerepelt, már nem vonult be, mert kinevezték Schwarzenberg tábornagy egyik parancsőrtisztjének. Tehát nem feledkeztek meg a tehetséges fiatal tisztről, aki vezérkari tapasztalatai mellé csapatgyakorlatot is szerzett. Az ezred júniusi állománytáblájában az alezredesi osztály 1. százada „Távol" rovatában ez olvasható: „vezényelve Őexcellenciája, herceg

102 Uo. 1., 54—46. o.
103 KA Wien. Monat Tabella pro mense Januario, Februario, Martio 1812. I. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812., 1813. Fasc. 798.
104 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 112—113. fol.; Levelek IV. 62—63. o.
105 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Aprilio. Majo, Junio 1812. 1. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812, 1813. Fasc. 798.
106 Uo. Monat Tabelle pro mense Julio, August, September, Octobri 1812.
107 Uo. Revision Liste 1812. 1. Uhl. Rgt. Muster-Listen 1811. 1812., 1817., 1818. Fasc. 789.
108 Uo. Monat Tabelle pro mense Februario, Martio, Aprilio 1813. 1. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812., 1813. Fasc 798.

Schwarzenberg tábornagy úrhoz gróf Széchenyi István főhadnagy május 15-el, mint parancsőrtiszt, 2 lóval." A budai főhadparancsnokság 1813. évi névmutatókönyve is feltünteti a vezénylést a hadsereghez Csehországba a 2605 és 2874 Q számon, de sajnos ezeket az iratokat régen kiselejtítették.[109]

Széchenyi új beosztásba való helyezéséről gróf Zichy Ferdinánd, akit ezredesnek léptettek elő és a 7. huszárezred parancsnokának neveztek ki, 1813 májusában — pontos dátum nem állapítható meg — gróf Széchényi Ferencnek írt levelében számolt be. Megírta, hogy jelentkezett Schwarzenbergnél, akit május 8-án neveztek ki a csehországi megfigyelő hadsereg parancsnokának. Amikor kijött a tábornagytól, Fiala alezredes, első szárnysegéd megkérdezte tőle, a Merveld ezrednél szolgáló gróf Széchenyi főhadnagy lelkiismeretes magatartású-e, amire ő igennel válaszolt. Erre az alezredes elmondta, hogy a herceg személyesen óhajtja parancsőrtisztjének a jövendő hadjáratban. Arra a kérdésére pedig, hogy miképpen jutott a tábornagy erre a gondolatra, megtudta: Széchenyit, mint szorgalmas és ügyes embert, több oldalról ajánlották parancsőrtisztnek. További puhatolózásra 24 órával később megtudta azt is, hogy az előző nap 10 órakor az erre vonatkozó előterjesztést, a vezérkari javaslattal együtt, már az uralkodó elé terjesztették és a rendeletnek aznap már ki kell jönnie. Azt is megjegyezte Zichy, hogy ebben a nem rövid hadjáratban „Stepherl" a parancsnok szeme előtt hajtja végre katonai feladatait és biztos benne, hogy változás következik be pályáján és új rendfokozatba lép elő. A Merveld ezred is menetre készül, hadilábra fog állni, a hadjárat elkezdésekor fia lovasszázados lesz és így könnyen törzstisztként térhet haza.[110]

Széchenyi István főhadnagy 1813 május végén kaphatta kézbe a magyarországi főhadparancsnokságon keresztül érkezett cs. kir. Udvari Haditanácsi rendeletet, mely szerint új beosztásba vezényelték, és ő azonnal elindult Csehországba.

A főhadiszállás parancsőrtisztjeként az 1813—14. évi hadjáratokban

Új szolgálati helyére való bevonulása előtt Széchenyi felkereste Cenken szüleit, hogy parancsőrtiszti beosztásának ellátásához szükséges felszerelésre pénzt kérjen. Erről az a kötelezvény tanúskodik, melyet 1813. június 6-án írt alá édesanyjának, aki 2000 forintot adott, hogy megfelelően felszerelje magát, mivel Schwarzenberg herceghez futártisztként beosztották.[111]

Ebben az időben, június 4-én, a szemben álló felek osztrák közvetítéssel hat heti fegyverszünetet kötöttek és béketárgyalásokat kezdtek. Széchenyi júniusban foglalta el beosztását a Prága melletti liebeni főhadiszálláson, ahol a hadseregparancsnokon és gróf Josef Radetzky altábornagy vezérkari főnökön kívül állandóan együtt volt báró Franz Keller altábornagy, Karl Pausch ezredes, gróf Paar János és Fiala János alezredes főhadsegédekkel, herceg Wenzel Liechtenstein, gróf Felix Woyna, lovag Moritz Bhöm és gróf Hermann Chotek őrnagy szárnysegédekkel, báró Rosty Károly és gróf Karl Clam Martinitz lo-

109 Ho. Monat Tabelle pro mense Junio 1813.
110 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 38. sz. 13—14. fol.; *Viszota:* i. m. 99—100. o.
111 Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808—1860. I. k. (a továbbiakban — Adatok I.) (Összeállította *Bártfai Szabó László*) Budapest, 1943. 1. o.

vasszázados parancsőrtisztekkel. A főhadiszállás közel száz tisztjén kívül kapcsolatba került a 16 hadosztályparancsnokkal, számos dandár- és ezredparancsnokkal, valamint a szövetségesek sok tábornokával, törzs- és főtisztjével.

Széchenyi parancsőrtiszti feladatköréhez tartozott a főparancsnok, vagy a vezérkari főnök bizalmas megbízásainak végrehajtása, írásbeli, vagy szóbeli parancsok és jelentések eljuttatása az uralkodókhoz és a különböző tábornokokhoz. A fiatal parancsőrtiszt ott volt a háború minden nevezetesebb mozzanatánál. Nem egyszer jelentékeny feladatokat is bíztak rá, melyeket nagy rátermettséggel hajtott végre és szinte a katonai szakíró szemével számolt be írásaiban az átélt, látott és hallott katonai eseményekről. Tapasztalatai, a főparancsnok és a főhadiszállás döntései, hírei alapján reflexiók sorát fűzi a katonai személyiségekhez, a hadjáratok eseményeihez, a csatákhoz és ütközetekhez. Reflexióinak többsége egybeesik nem egy jeles katonai teoretikus és hadtörténetíró e nagy időszakot tárgyaló műveiben kifejtettekkel.[112] Széchényi Ferenc gróf jogos apai büszkeséggel írhatta rá e becses dokumentumok borítójára: István fiam levelei, az egész Európa számára döntő 1813. és 1814. évi háborúból, amikor a szövetséges csapatok parancsnoka, Karl Schwarzenberg herceg oldalán szolgálva dicsőséget és megbecsülést szerzett.[113]

Ausztria az 1813. június 27-i reichenbachi szerződéssel csatlakozott a szövetségesekhez. Széchenyi a kezdetektől tanúja és résztvevője volt azoknak az előkészületeknek, melyek Európa sorsán oly nagyot változtattak. Júliusban abban bízott, néhány hét múlva megtudják: folytatódik-e a háború, vagy Napóleon hajlandó békét kötni. Megítélése szerint a régi római mondás: „Si vis pacem para bellum" következményei hamarosan megmutatkoznak. Örült annak, hogy június 25-én közölték vele: előlépett másod lovasszázadosnak.[114] Az ezrede júliusi állománytáblázatában is rögzítették előléptetését 1813. július 1-gyel, és áthelyezését az alezredesi osztály 1. századából a 2. őrnagyi osztály 1. századába, vezénylése fenntartása mellett.[115] Helyzetével elégedett volt, mert Schwarzenberg herceg és elöljárói kegyesek voltak hozzá, társaival pedig barátságot tartott. Tábornagya tetszését fejezte ki lovai miatt, mert azokkal feladatát jól tudja majd teljesíteni. Életét viszont egyhangúnak tartotta, mivel szolgálata abból állt, hogy egész napon át lesnie kellett a tábornagy esetleges parancsát és mivel negyedórányira lakott a főhadiszállástól, ott kellett időznie az udvar-

112 Az 1813. és 1814 évi hadjárat történetére 1. *Bancalari, Gustav:* Feldmarschall Carl Philipp Fürst Schwarzenberg. Zugleich Darstellung der Französenkriege von 1792—1815. Salzburg. 1882.; *Bánlaky József:* A magyar nemzet hadtörténelme. Huszadik rész. A francia háborúk időszaka 1792—1815. Budapest, 1941.; *Ehne, Maximilian:* Schlacht bei Kulm. Wien, 1913.; *Glaise v. Horstenau, Edmund:* Feldzug von Dresden. Wien, 1913.; *Hoen, Maximilian:* Feldzug von Leipzig, Wien, 1913.; *Hoen, Max:* Die Hauptarmee 1814. Wien-Leipzig, 1912.; *Kerchnawe, Hugo:* Von Leipzig bis Erfurt. Die Verfolgung der französischen Armee in den Tagen von 18. bis 23. Oktober 1813. Wien, 1906.; *Kerchnawe, Hugo-Veltze, Alios:* Feldmarschall Karl Fürst von Schwarzenberg Führer der Verbündeten in den Befreiungskrigen. Wien-Leipzig, 1913.; *Radezky, Josef:* Denkschriften militärisch-politischen Inhalts aus dem handschriftleichen Rachlaz. Stuttgart-Augsburg, 1858.; Relation der Kriegsereignisse vom 22. bis 30. August 1813 bei Dresden und Kulm. Wien, 1813.; Relation der Schlachten bei Leipzig am 16. und 18. October 1813. Wien. 1813.; Relation über die Einnahme der verschansten Postens von Hochheim am Main, am 9. November 1813. Wien, 1814.; Relation über die Ereignisse Bei Hanau vom 29. October bis 1. November 1813. Wien, 1814.; *Schels, Johann Baptist:* Die Operazionen der verbündeten Heere gegen Paris im März 1814. Wien 1841.; *Schwarzenberg, Karl:* Feldmarschall Fürst Schwarzenberg. Der Sieger von Leipzig. Wien—München. 1964.; *Westmoreland, John Fane:* Memorien über ide Operationen der verbündeten Heere unter dem Fürsten Schwarzenberg und dem Feldmarschall Blücher wägrend des Endes 1813 und 1814. (Übers. v. *F. W. Schreiber)* Berlin, 1844.

113 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 1. fol.; Levelek IV. 60. o.

114 Uo. 110—111. fol.; uo. 63—65. o.

115 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Julio 1813. 1. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812., 1813. Fasc. 798.

ban, vagy az előszobában mindazokkal, akik a tábornagyhoz akartak bejutni.[116] Metternich gyakran járt a főhadiszálláson és 1813. július 16-án életéről lányának így számolt be: „Az ember ott egy hosszú refektóriumban negyven vagy ötven minden színű és formájú bajuszossal étkezik. A hercegnek jó és elegáns főhadiszállása van, amely csupa karcsú és sudár termetű fiatalemberből áll, akiknek fellépése tekintélyt parancsoló. Valódi beteg lennél attól, ahogyan Clam, Paar, Chotek, Széchenyi és mások köhögés nélkül jókedvűen eszik a hagymát, és várják a parancsot, hogy bármikor és bárhová, 25 vagy 30 mérföldet lovagolva, eljuttassák, végrehajtsák."[117]

Ebben az időben a július 11-i trachenbergi haditerv alapján (mely az 550 ezer fős osztrák, orosz, porosz, svéd csapatokat Schwarzenberg csehországi főhadseregébe, Blücher sziléziai hadseregébe és a svéd trónörökös, Bernadette északi hadseregébe osztotta) folyt a Napóleon elleni hadműveletek kidolgozása. Az eredménytelen béketárgyalások után Ausztria 1813. augusztus 11-én megüzente a hadat és a 255 ezer fős (125 ezer osztrák, 82 ezer orosz, 45 ezer porosz) főhadsereg csapatai megkezdték a felvonulást a szász határra. A szövetséges uralkodók, államférfiak és tábornokok kemény alkudozások után döntöttek úgy, hogy az osztrák Schwarzenberg tábornagy lesz a szövetséges főhadsereg főparancsnoka, gróf Barclay de Tolly orosz lovassági tábornok pedig a főhadsereg orosz és porosz csapatainak parancsnoka. Széchenyi megjegyezte, hogy ez nagyon nehéz szerep Schwarzenberg számára, de ha azt jól és szerencsésen betölti, akkor bizonyára kora legnagyobb emberévé emelkedik. A fiatal parancsőrtiszt helyesen ítélte meg az 1813. augusztus 17-i melniki haditanács döntéseit is, amely megerősítette a Radetzky által kidolgozott haditervet, melynek célja, hogy a szövetségesek 3 hadserege a Lipcse felé történő támadással Napóleon 300 ezer fős haderejét kifárassza, majd megsemmisítse.[118] A terv előírta, ha Napóleon megtámadja az egyik hadsereget, az visszavonul és a másik két hadsereg előrenyomulva fenyegeti az ellenséget. Ezt a kifárasztó hadműveleti eljárást addig folytatják, amíg a 3 hadsereg olyan kedvező helyzetbe nem kerül, hogy egyesült erővel döntő csapást mérhet a meggyengült Napóleonra. Ez a látszólag tétlen hadviselési eljárás minden erőfeszítése ellenére meddőségre kárhoztatta Napóleon hadvezéri zsenialitását. Széchenyi nagyon reálisan latolgatta Schwarzenberg, Blücher és a svéd trónörökös lépéseit, de közben tábornagya olyan kegyetlen módon „megfuttatta" 70—100 kilométeres küldetésekkel, hogy mind a négy lova lesántult.[119]

A szövetséges főhadsereg 1813. augusztus 22-én reggel 5 órakor 100 kilométeres arcvonalon, 4 oszlopban átlépte a szász határt: Wittgenstein orosz tábornok Pirnánál, Kleist porosz tábornok Saydánál, az osztrák balszárny élén Sándor cár és Schwarzenberg Marienbergnél, az osztrák jobbszárny pedig szintén Marienberg irányában. A gyenge ellenállás következtében a főhadiszállás elhatározta — mivel Napóleon Blüchert támadta —, hogy Lipcse helyett Drezdát foglalja el. Ám a tétovázó hadvezetés elszalasztotta az időbeni támadást és lehetőséget adott Napóleonnak, hogy megérkezzék és a maga javára fordítsa az eseményeket. A drezdai csatát tárgyaló munkák is elismerik, hogy a főhadiszállás tisztjei, mindenekelőtt a parancsőrtisztek, emberfeletti munkát

116 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 108—109. fol.; Levelek IV. 65—67. o.
117 *Schwarzenberg:* i. m. 216. o.
118 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 106—107. fol.; Levelek IV. 67—68. o.
119 Uo.

Ulánustiszt

végeztek, cselekedeteikben elmentek szellemi és fizikai képességeik lehetséges határáig, hogy megbízásaiknak becsülettel eleget tegyenek. Az időjárás sem volt kegyes hozzájuk, mivel állandóan esett, vihar dúlt és olyan hideg volt, mint novemberben. A talaj teljesen felázott a nehéz hegyi terepen, a csapatok sokszor keresztezték, akadályozták egymást céljuk elérésében és az egyedül, vagy egy-két fős kísérettel lovagló tisztek ki voltak téve a megtámadás veszélyének is.

Széchenyi is beszámolt arról, hogy igen sokat szenvedtek, de a hadsereg bámulatos gyors menettel már augusztus 25-én Drezda előtt állt. Ám a várost nem tudták elfoglalni, sőt 26-án délelőtt Bautzenből Napóleon is Drezdába vonult. Elképzelhetetlenek azok a háborús borzalmak és szenvedések, melyet kiálltak Drezdánál. A köpenyét elrabolták a kozákok és mivel másikat nem tudott szerezni, napokig minden takaró nélkül volt és szörnyen áthűlt. Ennek ellenére a főhadiszállás megbízatásaival az orosz tábornokokhoz kellett lovagolnia, ami a legveszélyesebb futárszolgálat volt, mivel a főparancsnok augusztus 22. és 24. között nem kapott jelentést Wittgenstein 1. oszlopának helyzetéről.

Huszártiszt

Ő Wittgensteintől az orosz-porosz csapatok parancsnokához, Barclayhoz, attól gróf Pahlen orosz lovashadtest-parancsnokhoz küldve 3 nap és 3 éjjel folyvást ázott, mást, mint poshadt vizet és penészes kenyeret nem kapott, és így 25-én beteg lett.[120] A főhadiszállástól a Pirnában álló Wittgensteinig és vissza mintegy 180 kilométert kellett lovagolnia. Alig érkezett azonban vissza augusztus 24-én a főhadiszállásra, Radetzky altábornagy, vezérkari főnök nyílt parancscsal azonnal útbaindította futárként egy fontos sürgöny kézbesítésére a Postelbergben tartózkodó I. Ferenchez. Az út alatti kiadásainak összege 33 forint 46 krajcár volt, oda-vissza mintegy 150 kilométert tett meg lovon és 25-én érkezett vissza a főhadiszállásra.[121]

A drezdai hadművelet minden lényeges mozzanatát hűen érzékelteti Széchenyi; megítélése szerint az augusztus 26-i első csatanapon minden erőfeszítés hasztalan volt: nem vették be a várost. Tény, hogy csapatok vitézsége és a katonák bátorsága nem tudta pótolni a hadvezetés súlyos hibáit és noha az első csatanap nem hozta meg a végső döntést, a mérleg nyelve Napóleon javára billent. Augusztus 27-én korán reggel a harc újra kezdődött. Széchenyi szerint emlékezetes nap volt az mindnyájuknak, de különösen neki, mivel az idő olyan

120 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 109—105. fol.; Levelek IV. 69—71. o.
121 RAL K 165/168—169.; *Viszota:* i. m. 135. o.

hideg volt mint télen és úgy esett, hogy 10 lépésre sem lehetett látni. Reggeltől estig hideglelése volt, ember el nem képzelheti, mennyit szenvedett. S e nap eredménye az volt, hogy a harc az arcvonal közepén eldöntetlenül hullámzott ide-oda, míg a szárnyakon katasztrofálisan alakult a helyzet. A szövetséges harcrend balszárnyát áttörték, Meskó altábornagy hadosztályát elfogták vagy megsemmisítették a franciák, a jobbszárnyat pedig átkarolták és így a szövetségesek vereséget szenvedtek. A nagyobb katasztrófa elkerülésére 3 oszlopban visszavonulást rendeltek el Csehországba, amit a csapatok állandó esőben és az ellenséggel a nyakukban hajtottak végre. Augusztus 29-én mindenki átkelt a szorosokon. Napóleon Kulmnál erőszakolta az áttörést. Ha ez sikerült volna, Széchenyi szerint a hadsereg nagy részét elveszítik, de óriási áldozatokkal azt minden ponton visszaverték.

Széchenyin a drezdai csata alatt láza ismét erőt vett, ám ő a rossz idővel és a tűzzel nem törődve betegen is teljesítette szolgálatát, abban a reményben, hogy, mint írta, egy szerencsés golyó véget vet nyomorúságának. Gyötrelmeit fokozta, hogy az első csatanapon lovát, rajta pogyászával, pénzével, elfogták és neki az arcvonalból a banewitzi főhadiszállásig kellett futnia, ahol aztán sikerült egy rossz lovat vennie 100 aranyért — bár megadott volna érte 500-at is.[122]

A visszavonulás súlyos megpróbáltatásait átélve, Széchenyi erős fájdalomtól kínlódva szolgált a főhadiszálláson, amikor augusztus 29-én Schwarzenberg tábornagy személyes parancsára Teplitzből Prágába szállították gyógykezelésre a láztól szinte önkívületi állapotban levő fiatal parancsőrtisztet.[123] A tábori kórházzá berendezett prágai „Vörös ház" nevű fogadóban a gondos ápolás eredményeként a fiatal szervezet gyorsan kiheverte a betegséget, és a Ballabene bankártól felvett 1000 forint kölcsönből újra felszerelte magát. Elemezve a drezdai csatát, helyesen, azt a következtetést vonta le, hogy a két haderő kimerültsége miatt döntő csatára két héten belül nem kerül sor, és mivel a hadsereg szelleme jó, az elkövetkező új hadműveletől sikert és a hadjárat szerencsés befejezését remélte. Ám ehhez szükségesnek tartotta az osztrák és orosz hadvezérek közötti ellentétek megszüntetését is.[124]

A lábadozó Széchenyi sokat vitatkozott az étteremben politikai és katonai kérdésekről sebesült porosz tisztársaival, akik előtt egyik szeptember eleji napon merész, s végül is valóra vált próféciába bocsátkozva kijelentette: „Ausztria ezekben a napokban puszta fennmaradásáért küzd, a győzelmei és előrehaladásai ellenére szét kell alkotó elemeire hullania. Minden nap jobban közeledik felbomlásához és ennek egy évszázadon belül be kell következnie, mert Ausztria egyes részei egyenlőtlenek és közeledés helyett minden órában mindinkább távolodnak egymástól." A porosz asztaltársak között volt a Leurs nevű osztrák besúgó, aki a nyilatkozatot feljegyezte és egy év múlva a rendőrségnek jelentette.[125] E közben a fiatal parancsőrtisztet továbbra is foglalkoztatta az új hadművelet célja és örült annak, hogy a haditerv szerint csodálatosan tevékenykedik Blücher, a svéd trónörökös és a főhadsereg. Ezért nagyszerűnek tartotta a kilátásokat arra, hogy a közeljövőben „Európa határai közt

122 SzCsL I. k. 9. sz. 43. sz. 90—91., 104—105. fol.; Levelek IV. 69—71., 82—83. o.
123 Uo.
124 Uo. 100—105. fol.; uo. 69—73. o.
125 *Fouriner, August:* Die Geheimpolicie auf den Wiener Kongress. Eine Auswahe ihren papieren. Wien—Leipzig, 1913. 310—311. o.

békét és egyetértést, melytől egyedül függ minden boldogságunk, ismét visszaállítsuk és biztosítsuk."[126]

Széchenyi 1813. szeptember 8-án újra megkezdte szolgálatát a teplitzi főhadiszálláson és azt hitte, hogy 11-én a franciák támadnak, de helyettük másnap az osztrák főhadsereg támadása ért el sikereket. Ezen a „meleg napon" az ifjú parancsőrtiszt már három napja talpon volt és megjegyezte, hogy döntő csatára azért nem került sor, mert Napóleon Blücher ellen fordult.[127] Örült a szerencséjének: hogy Schwarzenberg, Barclay de Tolly és Wittgenstein kíséretéből csupán egy tisztet lőttek le. A 12-i „csinos" ütközet után azt remélte, hogy két nap múlva már Pirnában lesznek. A tábornagy ezekben a napokban sok megbízatással látta el parancsőrtiszjét, ami azt jelentette, hogy főleg az orosz tábornokokat kereste fel. Megnyugvás töltötte el, mivel az osztrákok és oroszok között a hadvezetés diszharmóniája megszűnt és így a közös ügy kilátásai kedvezőbbé váltak. Teplitzet tartotta egész Európa legérdekesebb pontjának, ahol a szövetséges nemzetek uralkodói együtt vannak és életmódjuk olyan, hogy köztük és alattvalóik között nyoma is alig látszik a rangkülönbségnek és feszességnek.[128] Azt gondolta, hogy Napóleont is látta kíséretével, de csak egyik tábornoka volt, a nallendorfi magaslatokon, a szeptember 17-i sikertelen francia áttörési kísérletnél. E helytállás után három napig előőrszolgálatot látott el.[129] Közben a szövetségesek három hadserege Napóleonnal szemben egyre kedvezőbb hadászati helyzetbe került. Ezt érzékelte Széchenyi is és megállapította, hogy az idő megtanította őket a franciák elleni legcélszerűbb hadviselésre. Mint írta: „Mi, úgymond, lassan, de biztosan mozdulunk előre, míg Napóleon hadseregével annyit menetel ide és oda, hogy nemsokára egészen elfogy . . . , egy nap sem múlik el valami csetepaté nélkül . . . az ellenséggel. Ez az egyedüli művészete a francia háború vezetésének, mert a rendes csatában, már ezt meg kell nekik adnunk, sokkal gyorsabb és biztosabb áttekintésük van, míg mi a kisebb ütközetekben és rajtaütésekben vagyunk előnyben. Ebben látjuk a szerencsés eredményt, ez a hadvezetési művészetünk és ezt az elvünket valósítjuk meg, ezen az úton éri el célját a vezetés."[130]

Az a nézete, hogy a siker biztosítéka a bámulatra méltó Schwarzenberg hadvezéri művészete, aki lassú és kombinált hadmozdulataival Napóleont tétlenségre kárhoztatja Blücherrel és a svéd trónörökössel szemben. A tábornagy hallatlan nyugalmának és hidegvérének köszönhető a vegyes főhadsereg szilárd összetartása és ez nagyobb cselekedet, mint Blücher és a svéd trónörökös hadi tettei. Sőt Laudon és Wallenstein hadvezéri eredményei is kisebbek, mivel azokat egységes hadsereggel érték el. Megítélése alapján Schwarzenberg hadvezéri teljesítménye azért utólérhetetlen, mert neki „egy a végtelenül becsvágyó Barclayt, Wittgensteint és a többieket kellett összetartania, akik nem szívesen állnak egy osztrák tábornagy alatt, s akiket csak higgadt jóságával kényszerít engedelmességre. Mily nehéz jól kijönni az orosz cárral, a porosz királlyal és az angolokkal, mindannyian szintén bele akarnak szólni a dolgokba és mily nemes lélek az, amely mindent feláldoz, csak hogy az egyetértést fenntarthassa."[131]

126 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 100—101. fol; Levelek IV. 73—75. o.
127 Uo. 98—99. fol.; uo. 75—78. o.
128 Uo. 95—97. fol.; uo. 78—79. o.
129 Uo. 93—94. fol., uo. 79—81. o.
130 Uo.
131 Uo.

Széchenyinek meggyőződése volt, hogy Schwarzenberg nagy hadvezér, akinek a hadjárat alatt minden siker köszönhető és kifárasztó hadművészete az egyedüli célhoz vezető módszer Napóleon legyőzéséhez. E nézetének kialakulásában nem kis hatással volt reá Schwarzenberg közvetlen és udvarias egyénisége és az osztrák hadtörténetírás által is „sokfejű" jelzővel illetett főhadiszállás szelleme. 1813 szeptember végén, Benningsen orosz tartalékhadseregének megérkeztével, lehetségessé vált a szövetségesek három hadseregének Lipcse felé való előretörése, hogy a város körzetében döntő csatára kényszerítsék Napóleont. Az ifjú parancsőrtiszt szellemesen jegyezte meg, hogy úgy nézi már az egész hadjáratot, mint egy hajtóvadászatot, ahol egy nagyon ügyes nyulat 10 rossz és ügyetlen agár hajszol, amely üldözőit ugyan kifárasztja, de utóbb azért mégis csak hatalmukba esik.[132] E hasonlat erősen hasonlít a Karl von Clausewitz negyedszázaddal későbbi, „A háborúról" című alkotásában kifejtettekre: Napóleon, amikor „1813 augusztusában és szeptemberében az erőviszonyok kárára alakultak, már ketrecbe zárt módjára forgolódott anélkül, hogy ellenfelei valamelyikét is kíméletlenül tovább lövette volna. Ugyanez év októberében pedig, amikor ez az aránytalanság tetőzött, már Lipcsénél találjuk, ahol a szoba sarkában, hátát a falnak támasztva várja ellenségeit."[133]

Büszke volt Széchenyi arra is, hogy a szeptemberi harcokban helyt állt; mint írja: az egész hadseregben nincs egy ember sem, aki kétes véleménnyel lenne róla. Ez hozzájárult ahhoz, hogy ismét latolgatta katonai előmenetelének lehetőségeit. A döntő lökést az adta meg, hogy ebben az időben közelebbi kapcsolatba került Friedrich Hessen-Homburg lovassági tábornokkal, a 4. huszárezred tulajdonosával, aki felajánlotta neki, hogy ha áthelyezteti magát alakulatához, rögtön századot kap és így nagyobb lenne a valószínűsége, hogy a hadjárat végére őrnagy lesz, amire, a parancsőrtisztek számát tekintve, a főhadiszálláson semmi esélye sincs. Az ezredében csak nyolcadik volt a másod lovasszázadosok rangsorában, de mivel Merveld lovassági tábornok kitüntető barátságával dicsekedhetett, hálátlanságnak tartotta volna az ezredétől való elmenetelt.[134] Továbbra is parancsőrtisztként szolgált tehát és apja szemrehányására, hogy miért egy bankártól és miért nem Schwarzenberg hercegtől kért kölcsönt, azt válaszolta: pénzzavarában a tábornagyhoz azért nem fordult, mert a vészterhes napokban fontos elfoglaltságában ily kicsinységekkel nem merte zavarni, hisz egész Európa szeme rajta volt.[135] Az apai figyelmeztetés után az idős gróf Ballabene bankárral rendezte fia adósságát és újabb összeget is bocsátott rendelkezésére, hogy ne tegye ki nélkülözéseknek legkisebb gyermekét.[136]

A fiatal tisztnek rosszul esett az apai szemrehányás, de hamar túltette magát rajta, mivel kötelességei nagyon lekötötték. 1813. október 2-án Schwarzenberg tábornagy sürgős küldetését hajtotta végre Platonov atamán kozákhadtestéhez Altenbergbe, ahol az sikeres harcot folytatott. A három hadsereg lassú csatározással, de állhatatosan nyomult előre Lipcse felé. A város körzetébe érve 1813. október 13-tól készülődtek a döntő összecsapásra, amiről Széchenyi megjegyezte: a dolgok nagyon jól állnak, „nyolc nap múlva hihetőleg nem lesz

132 Uo. 92. fol.; uo. 82. o.
133 *Clausewitz, Karl:* A háborúról. 1. k. Budapest, 1961. 158. o.
134 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 92. fol.; Levelek IV. 81—82. o.
135 Uo. 90—91. fol.; uo. 82—85. o.
136 Uo. I. k. 9. sz. II. cs. 38. sz. 2 fol.; uo. 143—144. o.

többé francia hadsereg" és az emberiséget megajándékozhatják a boldogító békével.[137]

A győzelmet kivívták, de a békére még egy fél évet várni kellett. Széchenyi részt vett az október 13-i és 14-i lovascsatározásokban és örömmel állapította meg, hogy az egész hadsereg felkészült a csatára. Október 15-én Blücher és a svéd trónörökös is közelebb vonult Lipcséhez. Napóleon mintegy 190 ezer emberével és 700 lövegével szemben a szövetségesek több mint 300 ezer katonát és 1335 löveget állítottak csatasorba.

Október 16-án, Schwarzenberg és a cár heves vitája után hozták létre — három erőcsoportosításból — a harcrendet, aminek következtében a támadás során három külön harctér keletkezett: Schwarzenberg és Napóleon között a wachaui csata, Gyulai és Bertrand között a lindenaui ütközet, Blücher és Ney közt pedig a möckerni csata.

Széchenyi a wachaui csatában vett részt. A csata Barclay de Tolly reggel 8 órai támadásával kezdődött. Délelőtt visszaszorították a franciákat, de a további előnyomulást Napóleon, 170 löveggel támogatott tartalékainak bevetésével, megállította, délután 1 óra után pedig 3 ezer (egyesek szerint 8 ezer) lovassal Wachaun át ellencsapást mért a harcrend közepére, Württemberg herceg csapataira. A francia lovastámadás sikerrel járt és áttörésük kimélyítésére a güldengossai magaslatig hatoltak előre, ahol az orosz cár és a porosz király tartózkodott. Ekkor érkezett a helyszínre néhány tisztje kíséretében Schwarzenberg, aki felkérte a Wartbergen időző uralkodókat, hogy vonuljanak hátrább, biztosabb helyre. A magaslat lábánál az egy tömegben megakadt francia lovasságot a szövetséges lovasok rendezetlenül kezdték támadni. Ezt látva Josef Bhöm őrnagy, szárnysegéd, Schwarzenbergtől engedélyt kapott, hogy a mintegy 300 lovast rendbe szedhesse és az ellenségre vezesse. A tábornagy kíséretében levő parancsőrtisztek, köztük Széchenyi lovasszázados, csatlakoztak hozzá és a harcrendbe állított alegységekkel arcban és oldalban megtámadták az ellenséges lovasságot. Heves, támadásokkal és ellenlökésekkel tarkított hullámzó lovasharc keletkezett. Az egyik újabb lovasrohamnál a cárt oltalmazó 3 gárda-kozákszázad a francia lovasság jobb oldalában ellenlökést hajtott végre és sikerült azt az ágyúkig visszaszorítani.[138] Az ágyúk közt, a hátravonulók sokaságától gátolva azonban nem tudtak áttörni, a lovasok összekeveredtek és csak karddal küzdöttek, amíg a rendetlen lovastömeg szét nem vált. Ebben a szinte áttekinthetetlen kézitusában Bhöm őrnagy köpenyét darabokra szaggatták, kardhüvelyét lerántották. Schlik százados (1848—49-ben a legsikeresebb osztrák altábornagyot) egy orosz gárdakozák, mert francia tisztnek vélte, olyan súlyosan megsebesítette, hogy jobb szemét elvesztette. Széchenyi István a heves küzdelemben a hátára kapott egy alapos laposvágást és lovát agyonlőtték. Ám a tomboló lovasharcnak mégis örült, mert ismét alkalma nyílt arra, hogy bátorságával tábornagya bizalmát és bajtársai becsülését elnyerje.[139]

Schwarzenberg tábornagy hivatalos jelentésében erről ezt olvashatjuk: „Schwarzenberg tábornagy kíséretéből gróf Paar alezredes főhadsegéd, valamint Bhöm őrnagy szárnysegéd a Gossánál október 16-án vívott nagyon kemény lovasharcban igen kiváló vitézséget tanúsítottak, a császár huszárezredbeli gróf Castiglione, a Merveld ulánusezredbeli gróf Széchenyi és a Hessen-

137 Uo. 87—89. fol.; uo. 85. o.
138 *Hoen:* i. m. 479—480. o.; *Schwarzenberg:* i. m. 242—243. o.
139 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 82. fol.; Levelek IV. 88—89. o.

Homburg huszárezredbeli gróf Paar lovasszázadosok igen tevékenyen részt vettek."[140]

Az október 16-i csatanap lényegében nem hozta meg a döntést. A szövetségesek tisztában voltak azzal, hogy Napóleon erőit kimerítették, de nem törték meg; ezért 17-re döntő támadást határoztak el. Ám másnapra az esőzések miatt Colloredo és Benningsen hadtestei nem érkeztek meg és ezért a délutáni sestewitzi haditanács úgy döntött, hogy 1813. október 18-án reggel fogják a támadást megindítani. A tanácskozás közben a porosz Goltz ezredes jelentette Blücher möckerni győzelmét. Schwarzenberg levelet írt Blüchernek, melyben közölte: a főhadsereg másnap reggel 9 órakor megkezdi a támadást és felkérte az együttes támadásra. Goltz a tábornagy levelével délután fél négy felé indult vissza Blücherhez, de Schwarzenberg, nem egy korábbi sikertelen futárküldetésből okulva, elhatározta, hogy még egy futártisztet küld a sziléziai hadsereg parancsnokához. A választása parancsőrtisztjei közül gróf Széchenyi Istvánra esett. E híres küldetéssel 1813. októberétől napjainkig sokan foglalkoztak, de időpontjára, útvonalára és más részletekre nézve a források adatai hiányosak, eltérőek és ellentmondásosak. Széchenyi maga leveleiben a lipcsei csata alatti parancsőrtiszti megbízatásairól és tevékenységéről csak nagy általánosságokban beszélt.[141]

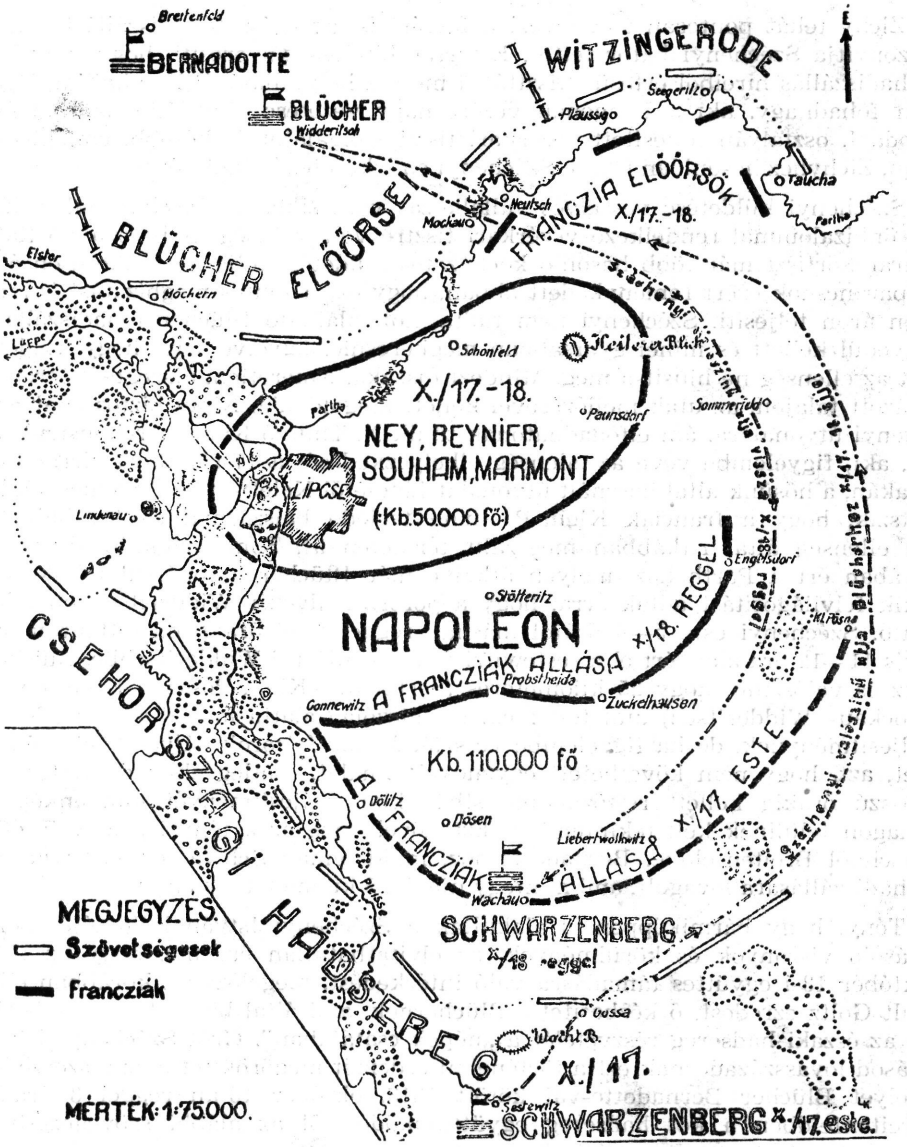
Sógora, gróf Zichy Ferdinánd ezredes az első, aki feleségének írt 1813. november 15-i levelében öccse hőstettéről a következőképpen számolt be: „Érthetetlen, hogy Stepherl semmit sem mesélt el, ergo én teszem meg ... Stepherlt, Schwarzenberg herceg a 16-ról 17-re virradó éjszaka Blücher tábornagyhoz küldte, hogy őt a 18-i csatára meghívja (így szokás ez nálunk, hogy udvariasan, mint valami politikai ebédre, meghívni az urakat). Megbízatásában eljárt és azt a parancsot is hozta Blüchernek, hogy a svéd trónörököst is hívják meg. Blücher, de még inkább Gneisenau kétségbe vonták annak lehetőségét, hogy ezt az ingadozó félbolondot (aki mindig mást tesz, mint amit kellene), ilyen lépésre rábírhassák. Ekkor Stepherl gyors elhatározással így szólt Blücherhez:

— Adjon excellenciád egy lovat!

— Mit akar ön fiatalember? volt a kérdése.

— Rábírom a trónörököst a menetre, bármibe is kerüljön! — volt a válasza. Tetszett ez az öreg harcosnak, egy lovat és áldását adja a szükséges vállalkozáshoz. Stepherl elvágtatott a trónörököshöz, kinek szállása előtt több porosz tisztet talált, kikkel közölte, hogy a trónörököst a császárok és a porosz király nevében felszólítja, vonuljon Lipcse ellen. Egyik tiszt megkérdezte vajjon van-e erre megbízatása, amire Stepherl bevallotta, hogy az bizony nincs, de legfeljebb saját fejét kockáztatja, amely a közjóért nem drága. Erre ez azt felelte: Fiatalember, ön sokat mer, de magam fogom bejelenteni. Az illető egy porosz herceg volt, akinek nevét már elfelejtettem. Stepherl bátran lépett a trónörökös elé, aki a menetet először megtagadta, majd magát mentegetve, mindenféle kifogáshoz folyamodott. Stepherl nem vesztette el lélekjelenlétét és írást kért arról, hogy a három uralkodónak meghívását Lipcsébe átadta. A trónörökös ezt megtagadta, de később gondolkodóba esett, visszaszólította Stepherlt és behívatott néhány tábornokot. Stepherl leírta nekik a menetvonalat, a trónörökös időben érkezett és eldöntötte a lipcsei csatát, amely különben menthe-

140 Relation der Schlachten bei Leipzig 16. und 18. Oktober 1813. Wien, 1813. 30—31. o.
141 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 63—83. fol.; Levelek IV. 88—104. o.

Vázlat Széchenyi 1813. október 17—18-i lipcsei lovaglásához. N. Thurzó Kálmán: Gróf Széchenyi István szerepe a lipcsei csatában. (Hadtörténelmi Közlemények, 1914. 335—362. o.)

tetlenül elveszett volna. Bocsáss meg, hogy nem tudom úgy leírni az esetet, ahogy tudom, de Schwarzenberg egész főhadiszállása bizonyítja ezt a történetet. Ez a tett ebben a háborúban megtörtént valamennyinél többet ér."[142]

142 Uo. I. k. 9. sz. II. cs. 38. sz. 13—14. fol.; Levelek IV. 142—143. o.

Zichy tehát pontosan megnevezi a forrást is, az egész főhadiszállást, amely bizonyítja Széchenyi bátor tettét. E forrás hitelességét erősíti, hogy szintén a főhadiszállás híreiből értesült tiszttársa merész helytállásáról Maximilian Thielen főhadnagy, aki a Langenau vezérőrnagy vezetése alatt álló hadműveleti iroda I. osztályán teljesített vezérkari tiszti szolgálatot és később, emlékiratában, Zichyhez hasonlóan írta le Széchenyi emlékezetes küldetését.[143]

Széchenyi küldetése veszélyes vállalkozás volt, sikeres végrehajtásához kellő önbizalommal rendelkező vezérkari tisztre volt szükség. A becsvágyó fiatal parancsőrtiszt már több hasonló kockázatos küldetést teljesített sikeresen és a főparancsnok ezért reménykedett abban, hogy ezt a fontos megbízatást is minden áron teljesíti. Széchenyi nem tudta, hol található Blücher főhadiszállása, egyedül kellett és minél gyorsabban megkeresnie, ügyelve arra, hogy küldetését az ellenség ne hiúsítsa meg. Mindezt éjszaka, ismeretlen, átszegdelt terepen, átázott talajon, az utak mellőzésével kellett megoldania. Nincs biztos adat Széchenyi útvonalára, ám elfogadhatónak tűnik N. Thurzó Kálmán rekonstrukciója, aki, figyelembe véve az ellenség elhelyezkedését a 17-ről 18-ra virradó éjszakán, a hősünk által használt útvonalat Lipcsétől Keletre teszi.[144] Valószínűleg látszik, hogy a franciák Klein-Pössnáig terjedő balszárnya előtt áthaladva, az ellenség által ritkábban megszállt területen át, Sommerfeld-Mockau irányában ért a Parthéhoz, melyen átkelve már Blücher katonáival találkozott, akik felvilágosítást adtak arra, hogy a porosz hadvezér Widderitschben található. Széchenyi este 5—6 órától másnap reggel 4—6 óráig lehetett úton, vagyis 11—12 óra alatt ért el a sestewitzi főhadiszállásról Widderitschbe, Blücherhez és valószínű, hogy 25 kilométeres (Sestewitz—Klein-Pössna—Engelsdorf—Mockau—Widderitsch) utat tett meg. Ez látszólag alatta marad az átlag lovasteljesítménynek, de ha figyelembe vesszük a már felsorolt súlyos körülményeket, azt, hogy nem követhetett egyenes útvonalat, esetleg eltévedhetett, vagy hosszú órákig kellett rejtőzködnie stb., akkor teljesítményét mindenképpen átlagon felülinek kell tekintenünk. Ezt növeli még az a tény is, hogy Widderitschből Breitenfeldbe, Bernadotte-hoz, majd onnan Schwarzenberg wachaui főhadiszállására lovagolt, ami mintegy újabb 25 kilométert jelentett.

Tény, hogy bármiképpen is alakultak a Széchenyi István küldetését befolyásoló viszonyok és körülmények, az elvitathatatlan érdeme, hogy az 1813. október 18-i együttes támadásra való intézkedést, megelőzve a korábban elindult Goltz ezredest, ő kézbesítette Blüchernek, ami által biztosította a szileziai és az északi hadsereg részvételét a „népek csatájában". Gróf Széchenyi István másod lovasszázadosnak ezt a történelmi érdemét megörökítette az a szerződés, melyet Blücher Bernadotte-val kötött 1813. október 18-án reggel 8 órakor Breitenfeldben a két hadsereg együttműködéséről az alábbi szövegezésben:

„Miután Schwarzenberg herceg, tábornagy Széchenyi gróf századossal tudatta azt, hogy őfelségeik, Sándor cár, az osztrák császár és a porosz király az ellenséget meg akarják támadni és azzal a kívánsággal vannak, hogy az északi hadsereg és a szileziai hadsereg ebben a nagy vállalkozásban részt vegyenek; és minthogy továbbá Blücher tábornok a hozzá intézett felszólítás kö-

143 *Thielen, Maximilian:* Erinnerungen aus dem Kriegerleben eines 82-jährigen Veteranen der österreichischen Armee. Wien, 1863. 74—75. o.; Széchényi István gróf lovaglása a a lipcsei csata előestéjén. HK 1888. 319—320. o.

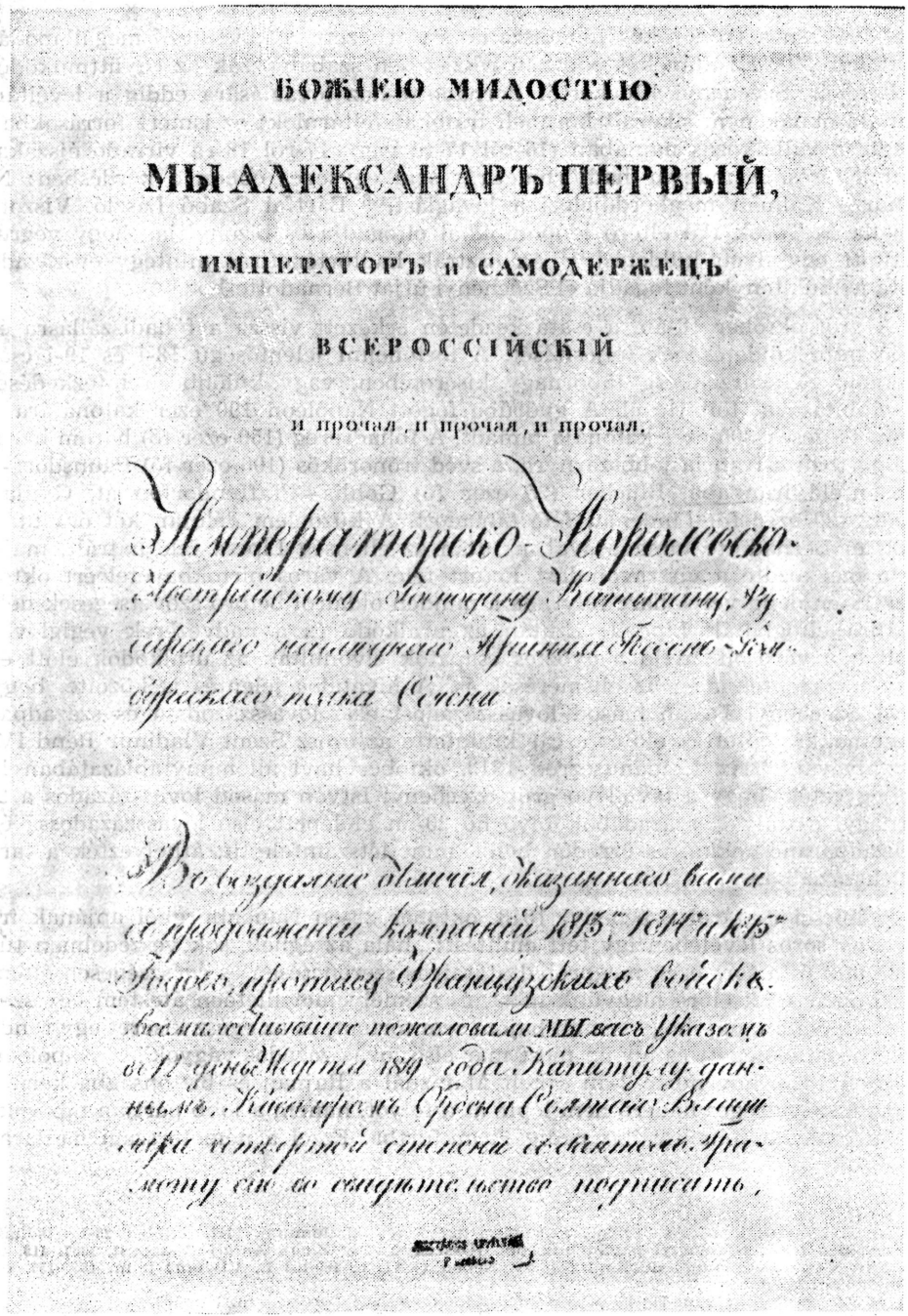
144 *N. Thurzó:* i. m. 384—351. o.

vetkeztében a trónörökös főhadiszállására érkezett, a következő megállapodás jött létre."[145] Ez után két pontban részletesen szabályozzák az együttműködés feltételeit. Széchenyi Blüchertől Bernadotte-hoz lovaglására eddig a levéltári kutatásoknak nem sikerült korabeli iratokat feltárniok; az ismert forrásokban pedig a vállalkozás napjában (16-ról 17-re vagy 17-ről 18-ra virradó éjszaka) van eltérés. A magyar hadtörténetírás sem egységes ebben a kérdésben: N. Thurzó Kálmán megkérdőjelezi a lovaglást,[146] Bártfai Szabó László, Viszota Gyula és Török Pál eltérő időpontokkal elfogadja és bizonyítja, hogy végrehajtott egy ilyen küldetést.[147] Az osztrák hadtörténetírás mintegy évszázada vita nélkül, tényként fogadja el Széchenyi útját Bernadotte-hoz.[148]

A gróf október 18-án, a csata kezdetén érkezett vissza a főhadiszállásra és jelentette küldetésének teljesítését. A történelmi jelentőségű 18-i és 19-i csatanapot Schwarzenberg tábornagy kíséretében, vagy különböző intézkedései továbbításával töltötte el. A gyűrűbe fogott Napóleon 190 ezer katonájára a szövetségesek 300 ezer katonája támadt. A főhadsereg (150 ezer fő) három harccsoportban a francia jobbszárnyra, a svéd trónörökös (100 ezer fő) Paunsdorf—Schönfeld irányába, Blücher (25 ezer fő) Gohlis—Pfaffendorfon át, Gyulay pedig (20 ezer fő) Lindenau felé támadott. A küzdelem délután két óra után dőlt el Bernadotte támadásával, ez után az ellenség Lipcse felé hátrált, majd este megkezdte a visszavonulást Erfurt felé. A város birtokbavételéért október 19-én délig véres harc folyt, de a minden oldalról betörő szövetségesek délutánra elfoglalták Lipcsét. Ezután az uralkodó és a hadvezérek végiglovagoltak a városon, majd a győztes csapatok elvonultak az uralkodók előtt és ekkor történtek meg az elismerések is. A hivatalos jelentés is közölte, hogy gróf Széchenyi István másod lovasszázadost első lovasszázodssá és századparancsnokká léptették elő és a cár kitüntette az orosz Szent Vladimir Rend IV. osztályával.[149] Az 1. ulánusezred 1813. október havi állománytáblázatában is feljegyezték, hogy a távollévő gróf Széchenyi István másod lovasszázados a 2. őrnagyi osztály 1. századából folyó hó 20-án előlépett első lovasszázadossá és századparancsnokká, és ezredén belül, mint létszámfelettit, áthelyezték a tartalékszázadba.[150]

A lipcsei csatáról Széchenyi 1813. október 22-én Nauenburgból apjának írt néhány soros levelében így tett említést: „hála az égnek, sok veszedelmen túl vagyunk és a sors ezen megpróbáltatásait is szerencsésen és egészségesen éltem át. Immár csak előre megyünk most, és személyemet illetően átestem egy szerencsés csatán, úgy hogy semmi bajom sem történt, és az egész kíséret egy rendfokozattal előlépett és így én most már első lovasszázados vagyok".[151] Napóleon közben 1813. november 2-án átkelt Mainznál a Rajnán és biztonságba került, mert a szövetséges haderő nem lépte át a folyót, hanem a jobb partján táborokba települt, a főhadiszállás pedig Frankfurtba. Ezzel a németországi hadjárat

145 *Hoen*: i. m. 573. o.
146 *N. Thurzó*: i. m. 355—362. o.: Széchenyi maga két alkalommal, 1844. október 28-i felsőházi beszédében (*Gróf Széchenyi István beszédei. [Összegyüjtötte Zichy Antal]* Budapest, 1887. 419. o) és 1841. szeptember elejei döblingi feljegyzésében (RAL K 165/128 I., *Viszota:* i. m. 155—157. o.) foglalkozott küldetésével.
147 *Bártfai Szabó:* i. m. 44—45. o.; *Viszota:* i. m. 42—46. o.; *Török:* i. m. 179—183. o.
148 Példának 1. *Schwarzenberg*: i. m. 244—245. o.
149 Relation der Schlachten bei Leipzig am 16. und 18. Oktober 1813. Wien, 1813. 35., 37. o.
150 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Oktobero 1813. 1. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1811., 1812., 1813. Fasc. 798.
151 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 83. fol.; Levelek IV. k. 88. o.

БОЖІЕЮ МИЛОСТІЮ

МЫ АЛЕКСАНДРЪ ПЕРВЫЙ,

ИМПЕРАТОРЪ и САМОДЕРЖЕЦЪ

ВСЕРОССІЙСКІЙ

и прочая, и прочая, и прочая.

Императорско-Королевскому Австрійскому Баталіонному Капитану, Кавалеру Императорскаго Военнаго Ордена Святаго Великомученика Георгія Четвертаго класса Сечени.

За Возданные отличія, оказанныя вами в продолженіи кампаній 1813, 1814 и 1815 годов, противу Французскихъ войскъ, всемилостивѣйше пожаловали МЫ васъ Указомъ въ 11 день Марта 1849 года Капитулу данными, Кавалерскій Орденъ Святаго Великомученика Георгія Четвертой степени с бантомъ. Грамоту сію за собственною подписать,

Az orosz Szent Vladimir Rend IV. osztálya adományozási oklevelének első oldala (Országos Levéltár)

véget ért, de nem a háború. Széchenyi, mivel rövid ideig Blücher tábornagyhoz volt beosztva, csak később érkezett a frankfurti főhadiszállásra, ahol a novemberi nyugodtabb napokban ujra és ujra felidézte a lipcsei csatát, amikor szavai szerint rémületes időket éltek át: „A Lipcsénél töltött 2 szörnyű nap alatt, ahol 2000 ágyú mérkőzött egymással, és ahol nem volt ember, akit ne ért volna szerencsétlenség szerencsével együtt egyszerre, semmi bajom sem lett, mindössze lovamat lőtték agyon, és egy rohamnál, amelyben szegény Schlich egy orosztól gyalázatos arcvágást kapott, egy hatalmas, megjegyzem: lapos vágást kaptam a hátamra (szó se róla, elég tisztességes sérülés). Különben örvendek, hogy alkalmam lett tábornagyom bizalmát és bajtársaim szeretetét kivívom... Az ilyen háborúk jellege valóban ostobán barbárabb, ahogy mondom, semhogy a legőrültebb ember is a világon örömét lelhetné bennük. Az úton Lipcsétől idáig legalább 15 000 holtest és 10 000 ló fekszik szétszórtan, kocsin vagy lóháton a halottakon kell keresztül gázolni; nincs falu az egész környéken, mely felgyújtva vagy kirabolva ne lett volna: ez szörnyű látvány és minden emberi képzeletet felülmúl."[152]

Türelmetlenül várja Széchenyi, hogy a Rajnán átkelve megsemmisítsék Napóleon uralmát és megteremtsék a békét. A korábban ambiciózus parancsőrtisztet kimerítették a báborús szenvedések és ezért kemény kritikának adott hangot a tiszti pályával kapcsolatban, amikor megállapította: „E hadjáratból bőségesen kivettem a részemet és most már belső megelégedéssel, igazi örömmel óhajtanám látni a végét e szörnyű drámának. Eddig a szenvedély hajtott; most már csak a kötelesség és a vas engedelmesség. Mentől közelebbről tanuljuk ki ezt a borzasztó mesterséget, annál inkább be kell látnunk, hogy mindaz, ami előttünk oly nagynak, oly nemesnek látszik, voltaképpen oly kisszerű és nyomorúságos. Az emberek csak a külszín után mennek és az álbecsületre számítanak, mellyel embertársaik nekik adózni lesznek kénytelenek, semmint lelkiismeretük megnyugtató szavára hallgatnának, mely isteni érzés a boldogtalanok előtt egészen ismeretlen. A legfőbb érdem, melyre bármely katonaember szert tehet, csak abból az ismert mondásból áll: lehető legtöbb embert megölhessen vagy megölethessen. Aki ezt a hivatást jól teljesíti, azt szeretik, tisztelik és becsülik; aki parancs nélkül ilyen dolgokat végrehajt azt elhalmozzák érdemrenddel és becsületszalaggal, még a Vladimir kereszttel is, mely most az én, rendkívül érdekes kis alakomat ékesíti. Ez annyivel érdekesebb előttem, mert tudtommal senkit sem bántottam, hanem többnyire védekező állásba helyeztem magamat, ha aztán valaki nagyon is közel jött hozzám, az ő baja volt, hogy reá koppintottam.

A háború annyira ellentétben van mindazokkal az érzelmekkel, melyeket maga a természet gyermekkorunk óta szívünkbe oltott, hogy igazi fáradságba és nagy erőfeszítésbe kerül, amíg az emberi részvét és szánalom minden csíráját elfojthatjuk magunkban. Nagy erőltetéssel bár, de szívemet végre oly acélkeménységűvé edzettem, és most már oly irtózatos kegyetlen ember vagyok, hogy magamtól is szinte félek és nem merek egyedül maradni; kell valakinek mellettem lenni, aki megvédjen önmagam ellen."[153]

Az egyéniségében történt nagy változást jelezte az a zord megjegyzése, hogy a halottak szerencsések, az élőknek a barátaik tetemén át kell eljutniuk a győ-

152 Uo. 82. fol.; uo. 88—89. o.
153 Uo. 80—81. fol.; uo. 90—91. o.

zelemig. Közben egyre többet elmélkedett jövőjéről, mivel nem akart rosszindulatú fiatalemberré válni, ám örök életére jó magaviseletű századparancsnokká sem kívánt átalakulni. A további katonai szolgálatának két lehetséges feltétele van: a háború alatt őrnagy lesz, vagy nem. Ha előlép törzstisztté, akkor távoznia kell az 1. ulánusezredből mert kellemetlen neki, hogy több tisztjét rendfokozatban megelőzte. Ebben az esetben csak lovakra kér pénzt apjától, hogy a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének másik felét is elnyerhesse, mivel tudatában volt annak, hogy harci tetteivel már közel került e magas kitüntetés elnyeréséhez. Az 1813. október 21-i köseni ütközetben elpusztult kedvenc lova helyett egy másik lóra volt szüksége; november 21-i levelében vallotta be apjának, „hogy egy jó katonaló igen boldoggá tenne, mert így szolgálatomat ismét kényelmesen végezhetném, és esetleg a mi Teréz-keresztünk másik felét is, amelyért az első lépést mégis csak megtettem már, és egyik felét majdnem ki is érdemeltem, kivívjam. Ajándékozza meg tehát kedves apám fiát és egyúttal a hazát is egy jó harci ménnel."[154] Kijelentette azt is, hogy ha ebben a hadjáratban, ami valószínű, nem lesz őrnagy, akkor barátja, Konstantin nagyherceg ajánlatát veszi fontolóra, aki át akarja venni vértesezredébe; és ha megunná az orosz szolgálatot, mint sokat látott tapasztalt mágnás, könnyen bejuthatna egy hazai ezredbe.[155] Ám végül ebből a tervéből semmi sem lett és a hadi események más irányt jelöltek ki számára.

Schwarzenberg tábornagy 1813. november 25-én megbízta Széchenyit, hogy akadályozza meg az ellenséges tábornokok Franciaországba szökését a drezdai kapituláció elől, ami könnyű volt, mivel a határt Freiburgtól Schaffhausenig nem őrizték. Széchenyi nyolc nap alatt, a helyi hatóságok segítségével, megszervezte a népfelkelést a határ lezárására, majd 1813. december 3-án bevonult a frankfurti főhadiszállásra, ahol jelentkezett „jó és lovagias tábornagyánál", aki megelégedetten vette tudomásul a feladat végrehajtását.[156] A szökevény francia tábornokokat Strassburg környékén fogták el.

Széchenyi is tudta, hogy a béketárgyalások meghiúsultak és a szövetségesek 1813. december 4-én nyilvánosságra hozott frankfurti kiáltványukban kijelentették, hogy nem a francia nemzet, hanem Napóleon ellen folytatják harcukat, uralmának megtöréséig és a béke helyreállításáig. Az ifjú tiszt a kiáltvány szavaival tudósította szüleit arról, hogy átkelnek a Rajnán „az emberiség javát szolgáló béke megteremtésére, ami még sok derék ember vérébe fog kerülni."[157] A haditerv szerint Schwarzenberg főhadserege (220 ezer fő) a svájci Baselen át Langres és Dijon felé, Blücher hadserege (80 ezer fő) a Közép-Rajna mellől Metz, Bülow hadserege (60 ezer fő) Reims irányában fog Franciaországba betörni, elkerülve Napóleon főerejével (125 ezer fő) a csatát, és a Marne-vonalán egyesülve indulnak Párizs elfoglalására. Széchenyi a december 12-én Freiburgba áttelepült főhadiszálláson azon tanakodott, hogy merre irányulnak majd a hadműveletek. A béke legnagyobb akadályának Napóleont tekintette, akitől jobban féltek, mint egész hadseregétől.[158] A freiburgi napok alatt sok elfoglaltsága volt, mert egyedül ő volt a tábornagy kísérője és állandóan szolgálatára kellett állnia. Apja érdeklődésére, hogy mivel érdemelte ki a kitüntetését,

154 Uo. 78—79. fol.; uo. 92—94. o.
155 Uo. 78—81. fol.; uo. 91., 95—96. o.
156 Uo. 72—75. fol.; uo. 96—99. o.
157 Uo. 72—73. fol.; uo. 99. o.
158 Uo. 68—71. fol.; uo. 100—101. o.

1813. december 17-én ezt írta: „Kegyelmed felszólít, hogy részletesen mondjam el, miképpen történt, hogy a Vladimir Rendet megkaptam. — A felelet erre igen rövid: hát igen sok szerencsével és érdem nélkül, amiként azt kedves bajtársaim legtöbbje is megkapta. Különben most már a melleken olyan sok érdemrendet látunk, hogy megjegyzem, végül kellemesebb lesz, ha ilyen módon egy kitüntetésem sem lenne."[159]

Örömmel tudósított arról, hogy 1813. december 20-án a csapatok, átkelve a Rajnán, lassan nyomultak előre, neki alig van egy szabad órája, mert állandóan utasításokat kell továbbítania a parancsnokoknak. Rövid pihenő alatt az ifjúból férfivá vált Széchenyi arról bölcselkedett, hogy mit tartogat még számára ez az „ördögi háború", mit hoz számára a sors: örömet, vagy halált.[160] Az újév első napját barátjával, gróf Nesselrodéval a Hünningen erődjének ostromát vezető gróf Pappenheim bajor tábornok társaságában töltik.[161] Az altkirchi főhadiszállásról 1814. január 3-án írt levelében örömmel közölte apjával, hogy első ízben küldhetett valóságos ellenséges területről levelet hazájába és beszámolt arról is, hogy a hadsereg másnap Langres-ig fog előrenyomulni.[162] Ekkor már három napja Blücher is Metz—Nancy felé menetelt, de Schwarzenberg erről semmit sem tudott és Széchenyit küldte el felkutatására.

Radetzky altábornagy, vezérkari főnök 1814. január 5-én írta alá e fontos megbízatásra a nyílt parancsot, mely szerint Széchenyi, futárként, fontos sürgönyt visz Blücher tábornagynak; a katonai és polgári hatóságok segítsék elő a lovasszázados úr küldetésének teljesítését.[163] Mánap reggel indult útnak és két és fél nap alatt, dacolva az időjárással, esőben, hóban, viharban, gyalog, lovon és szekéren, 138 francia mérföldet megtéve, Metz tájékán jelentkezett Blüchernél. Ő a következő üzenetettel küldte vissza az ismerős parancsőrtisztet: „Kedves jó Csecsnyim! (ez az én nevem) Jelentse meg Schwarzenberg hercegnek, hogy én folyvást előre menetelek, egyenesen Párizsba. Az ellenséget ahol megtalálom, ott megtámadom, és ha végre megláttam a francia főváros tornyait, egy üveg német bort fogok az egészségére kiüríteni."[164] E nyilatkozat után Széchenyi lelkesedve megállapította: „Ez aztán a kedvemre való hadvezér." Ítéletidőben utazva január 14-én érkezett meg a vesouli főhadiszállásra, ahol átadta Schwarzenbergnek Blücher üzenetét.[165]

A főhadsereg előnyomulása miatt Széchenyi azt hitte, hogy a franciák már nem képesek őket feltartóztatni és közel van Párizs bevétele. Mint parancsőrtiszt állandóan úton volt; Schwarzenberggel Dijonba utazott, majd az udvari főhadiszállásra küldték, utána az V. hadtest parancsnokához, Wrede bajor tábornokhoz és Württemberg tábornok, IV. hadtestparancsnokhoz; január 25-én ismét a „General Vorwärts" névvel nevezett Blücherhez, aki január 29-én egyesült a főhadsereggel.[166] Az egyesült hadsereg 1814. február 1-jén La Rothiérenél sikeres támadást hajtott végre Napóleon ellen, és másnap Blücher 40 ezer fős hadseregével ismét különvált a gyorsabb előretörés reményében. Troyert elfoglalásában Széchenyi már Napóleon gyors bukását és a közeli békét

159 Uo. 66—67. fol.; uo. 102—104. o.
160 Uo. 63—65. fol.; uo. 104—107. o.
161 Uo. 45—46. fol.; uo. 60—61. o.
162 Uo. 43—44. fol.; uo. 61—62. o.
163 RAL K 165/170.; *Viszota:* i. m. 136. o.
164 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 59—61. fol.; Levelek IV. 107—110. o.
165 RAL K 165/171.: *Viszota:* i. m. 136. o.
166 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 51—59. fol.; Levelek IV. 109—113. o.

látta. Ebben az időben éjjel és nappal lovon ülve teljesített futármegbízatásokat, így február 6-án York porosz tábornok, hadtestparancsnokhoz küldték.[167] Közben Napóleon február 10-én váratlan csapást mért Blücher szétforgácsolódott hadosztályaira, és ugyanaznap Széchenyi, kit betegen, éjjel, álmából vertek fel, hogy az előőrsöktől szedje össze a jelentéseket az ellenség mozdulatairól, eltévedt és a mocsárban majdnem elsüllyedt. Pisztolylövésére a 2. huszárezred három huszára kimentette a bajból és reggel hadvezérének nyugodtan jelenthette, hogy az „ellenség nyom nélkül eltávozott", aki ezért a jelentésért kifejezte neki „teljes megelégedettségét".[168]

Blücher vereségének hírére Széchenyi ismét távolabb látta a háború befejezésének időpontját, mivel a szövetséges vezetők bátorsága alászállt és ha nem lett volna ott Schwarzenberg és Metternich, akkor Sándor cár szívesen visszalépett volna.[169] Napóleon február 14-én Vauchamonnál Blücherre, a február 17-én a mormant-i és a 18-i montreau-i ütközetben Schwarzenberg előhadtesteire mért vereséget, amire a hadsereg Troyes-ig vonult vissza. Radetzky vezérkari főnök 1814. február 25-én megbízta Széchenyit, hogy a Bas-sur-Aube-i főhadiszállásról, mivel nem volt összeköttetés, vigyen el fontos sürgönyt Blücherhez, Chateau-Thierrybe, majd a válasszal térjen vissza.[170] A fiatal tiszt „ezer akadályon keresztül, francia katonáktól kezdve parasztokig, nyúlként hajszoltatva", lovon és gyalog bolyongva az ismeretlen vidéken, a Marne partján átkelés közben jelentkezett Blüchernél, majd indult vissza Schwarzenberghez.[171] A szövetségesek 1814. március elején újra megkezdték előnyomulásukat és eközben Széchenyi egyre közelebb került Schwarzenberg tábornagyhoz, akit ifjúi elfogultsággal magasztalt hadvezéri tulajdonságaiért és úgy tekintett fel rá mint „Európa megmentőjére".[172] Március elején ismét megbetegedett: az átélt fizikai és lelki megpróbáltatások a 22 és fél éves érzékeny idegzetű lovasszázadosnál nem múltak el nyomtalanul. Betegsége alatt nagyon örült annak a hírnek, hogy Blücher a március 9—10-i baon-i csatában győzött, ám a háború kimenetelétől azért tartott még, mivel „a francia Gárda még veretlen."[173]

Március második felében a koalíció több csatában és ütközetben megverte a franciákat. A már gyógyult Széchenyi részt vett a március 20-i győztes arcisi ütközetben, melynek során napnyugtakor „egy lovasosztag dühös rohamot intézett ágyúink ellen és pedig éppen arra a pontra, melyben az én igénytelen személyem is elhelyezkedett. A sok golyó olyan dühbe hozta őket, hogy vak legyekként mindent halomra döntöttek, — kivéve engem. Az est azonban olyan sötét volt, hogy a kozákok, akik a sötétben is látnak, borzasztó eszközeikkel előretörve, visszakergették őket."[174] A szövetségesek Meaux-on át vonultak Párizsba, amelyet 1814. március 30-án elfoglaltak és ezzel a háború véget ért; április 1-jén Széchenyi a francia fővárosból apjának lakonikus levélben ezt így írta meg: „A nagy mű be van fejezve."[175] Boldognak tartotta magát, hogy jeles tá-

167 Uo. 47—49. fol.; uo. 113—114. o.
168 Uo. 2—3. fol.; uo. 115—117. o.
169 Uo. 4—6. fol.; uo. 117—119. o.
170 RAL K 165/172.; *Viszota:* i. m. 136. o.
171 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 6—7. fol.; Levelek IV. 120—122. o.
172 Uo. 8—9. fol.; uo. 122—124. o.
173 Uo. 11—16. fol.; uo. 125—129. o.
174 Uo. 17—18. fol.; uo. 129-131. o.
175 Uo. 19. fol.; uo. 131. o.

bornagy oldalán cselekedhetett a béke megteremtéséért.[176] Ám terhes parancsőrtiszti szolgálata tovább folytatódott, mert Radetzky vezérkari főnök még aznap futárként megbízta egy sürgöny elvitelével a császárhoz Dijonba és egy másikkal Hessen-Homburg lovassági tábornokhoz Lyonba: az oda-vissza utat 11 nap alatt tette meg és hivatalos kiadásának összege 378 forint 45 krajcár volt.[177] E küldetés után arról panaszkodott, hogy már a párizsi látnivalók sem kötik le és kora reggeltől késő estig el van foglalva a főparancsnokkal és a sok „kegyelmessel", és ezért kevés ideje marad legkedvesebb foglalkozására: „Az édes hazájáról való álmodozásra".[178] Angliai utazást tervezett, de Schwarzenberg 1814. április 20-án parancsőrtiszti szolgálata alatt közölte vele, hogy Itáliába küldik. Május 4-én indult el Windischgrätz ezredessel Schwarzenberg és Metternich megbízásával, hogy segítsék a szardiniai királyt trónja újbóli elfoglalásában. Hét nap múlva értek Turinba, ahol I. Viktor Emánuel újra elfoglalta trónját és az osztrák császár hivatalos képviselőjeként egy hónapig kötelező találkozásokon, szemléken, ünnepségeken és mulatozásokon vett részt.[179]

A szardiniai király Széchenyit kitüntette a Szent Móric és Lázár Érdemrend lovagkeresztjével, sőt, tudtán kívül, megkapta a harmadik érdemrendjét is; Frigyes Vilmos király 1814. május 30-án Párizsban, az általa ismert ifjú parancsőrtisztet, elismerése jeléül a „háborúban való kiváló magatartásáért" a „Pour le mérite" porosz katonai érdemrenddel tüntette ki. Az adományozó oklevél címzésében azonban tévedés van, úgy tünteti fel gróf Széchenyi Istvánt, az 1. ulánusezred első lovasszázadosát, mintha a 2. vadászszázlóaljban szolgált volna.[180] Ekkor már főhadiszállási beosztása is megszűnt, mivel Schwarzenberg tábornagy 1814. május 31-én kiadta búcsúparancsát, melyben méltatta a győztes háború jelentőségét és a szövetséges hadseregek hősi küzdelmét Európa felszabadításában. Másnap Ferenc császár megalapította a „Hadseregkereszt" kitüntetést minden katona számára, aki részt vett a felszabadító háborúban. Mivel a kitüntetéseket a zsákmányolt francia ágyúkból készítették, ezért azt „Ágyúskeresztnek" — Kanonenkreuz — is nevezték. Széchenyi 1814. június 2-án hagyta el Turint és kilenc nap múlva, két évi távollét után, Bécsben találkozott szüleivel.[181]

Három havi szabadsága alatt nem feledkezett meg arról, hogy 1814. július 19-én a bécsi főhadparancsnokságnak kérelmet adjon be: „Őfelsége, Szardinia királya nekem adományozta a Szent Móric és Lázár Rendet, s alázatosan kérem a magas cs. kir. alsóausztriai főhadparancsnokságot, hogy engedélyezze számomra az érdemrend viselését". A cs. kir. Udvari Haditanács 1814. évi Litt. M. 1070-387. szám alatt engedélyezte számára az érdemrend viselését.[182] Bár az 1. ulánusezred havi állománytáblázataiban úgy szerepelt mint, aki Schwarzenberg tábornagy kíséretébe van vezényelve, szeptemberben beosztották a bécsi kongresszusra érkezett I. Miksa bajor király kíséretébe. Az 1814. október 2-i katonai szemle után összeült kongresszussal Bécs az ünnepélyek és mulatozások színhelye lett, melyből a fiatal lovasszázados is kivette a részét. A lipcsei csata első évfordulóján, 1814. október 18-án rendezett ünnepségen kapta meg az osz-

176 Uo. 21—22. fol.; uo. 131—132. o.
177 RAL K 165/173.; *Viszota:* i. m. 136. o.
178 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 31—32. fol.; Levelek IV. 139. o.
179 Uo. 25—26., 35—40. fol.; uo. 136., 141., 145—147. o.
180 Uo. 7. cs. I. k. 2. sz. 1. cs. 258. sz. 133. fol.; uo. 144. o.
181 Uo. I. k. 9. sz. II. cs. 43. sz. 41—42. fol.; uo. 148—149. o.
182 *Viszota:* i. m. 101. o.

rák Hadseregkereszt kitüntetést. Ekkor mondta Sándor cár Schwarzenberg tábornagynak: „Isten után, hercegem, Önnek köszönhetjük e napot." Széchenyi, e mondást feljegyezvén, a hangsúlyt a *napra*, az ünnepély napjára helyezte, mert szerinte a győzelemben sokkal nagyobb része volt Blüchernek.[183] A kongresszus alatti szertelen életmódja miatti súlyos helyzetéből a gróf úgy került ki, hogy Metternich megbízásából Murat nápolyi király megfigyelésére Nápolyba utazott 1814. november 30-án, amikor már folyamatban volt áthelyezése az 1. ulánusezredből az 5. huszárezredbe. De mint naplójában feljegyezte: „Bolognában ezredesemet nem találtam".[184]

Az 5. huszárezred századparancsnokaként az 1815. évi hadjáratban

Nápolyi tartózkodásának első napjaiban, 1814. december 12-én vette első ízben éles kritika alá a cs. kir. hadsereget és foglalta össze legfontosabb hadügyi nézeteit.[185] Véleménye szerint egy ilyen demoralizált hadsereg senkit sem fog megverni, mert a fegyelmezetlen fiatal parasztok hatszázezres tömege legfeljebb nagy nyúlvadászatra, de nem valódi csatára használható. A csapatokat békében kell kiképezni fegyvernemek szerint arra, amire a háborúban szükségük van, a megfelelő rend és fegyelem alapján. A közkatonát meg kell tanítani kötelességeire, hogy becsülettel és önfeláldozó módon álljon helyt a veszélyben. Kifejtette, hogy a hadseregben az a jó parancsnok, aki békében és háborúban katonáit jól élelmezi és ruházza. Ha sok jól fizetett, kiváló tiszt vezeti a csapatokat, akkor olyan katonai szellem alakul ki, hogy a hadsereg minden bajban helyt áll. Ügyes manőverekkel, vagy túlerővel visszaszoríthatják, de soha meg nem verhetik. Megállapította, hogy okos bánásmóddal bármely nemzetiségű férfiből jó katonát lehet képezni, egyeseket természetes bátorságuk és becsületérzésük, másokat a vasfegyelem, az elrettentő büntetés, a vallás stb. útján. Megfogalmazása szerint: „Miután két teljesen egyforma bátor hadsereg a világon nem létezik és olyan, hadszíntér sem képzelhető el mely az egyik vagy másik félnek előnyt ne nyújtana: azért az *egész hadművészetnek* csak két szabálya van, mely a győzelmet biztosítja. Az egyik a *csapat minősége*, mely összetevődik *az erős bátorságból, a hadmozdulatok gyorsaságából* és a *veszélyben való kitartásból*. A másik *a tér ügyes felhasználása*, mely szerint a legtöbb ponton egy ember kettőt kössön le és ott, ahol némi előny kínálkozik, kettős erővel lehessen az ellenséget támadni és így minden esetben, még a legbátrabb ellenféllel szemben is, eldöntjük a csatát. Ez az utolsó szabály képezi alapját minden *taktikának* és *stratégiának*, amelyről egyébként nagyon könnyű beszélni; de ebből az alapelvből indul ki az olyan végtelenül bonyolult hadtudomány, melyet sokan tanulmányoznak, ám eredeti keletkezésére, születésére és szent végcéljára vissza soha nem vezetnek."[186] A továbbiakban arra tér ki, hogy a hadvezérnek a terepet ügyesen kell kihasználnia, átgondolt parancsokat kell kiadnia és végrehajtásukban feltétlen engedelmességet kell megkövetelnie. „Sokszor voltam tanúja — írja Széchenyi —, hogy őrületes vágtatásban

183 Naplók I. 25—27., 49. o.
184 Uo. 57. o.
185 Uo. 58—62. o.
186 Uo. 61. o.

jött egy segédtiszt, alázatosan jelenteni a vezénylőtábornoknak, hogy egy zászlóalj nem tarthatja magát, mely valamelyik falu védelmére volt kirendelve. Mit jelent ez? Ha én parancsnok volnék, az ilyen hírhozótól egész nyugodtan azt kérdezném, hogy a zászlóaljparancsnok életben van-e még? — Ha igen, akkor azt üzenném neki, hogy szerencsét kívánok halálos órájához."[187]

Az ifjú lovasszázados mit sem tudott arról, hogy hadügyi elmélkedésével majdnem egyidőben, 1814. december 22-én egy Leurs fedőnevű besúgó megírta feljelentését ellene az 1813. szeptember eleji prágai nyilatkozata miatt, hozzáfűzve, hogy az bizonyára csak visszhangja a Széchényi Ferenc gróf családjában folyt beszélgetéseknek, melyet megfelelő magyarázattal a porosz király elé is terjesztettek.[188] A besúgó azt is jelentette, hogy 1814. decemberében beszélt a porosz kancellár irodájában dolgozó gróf Reichenbachhal, aki a fiatal tisztet menteni igyekezve azt mondta, ilyen esetben nehéz ítéletet alkotni, mert az emberek gyakran ingadoznak véleményükben. Ő beszélgetett a kongresszus alatt Széchenyivel, aki arról biztosította, hogy Magyarország nem békétlen és nem fog fellázadni, a családja nagy és gazdag, minden változás csak szerencsétlenség a birtokosok számára és Ausztria teljesen a birtokosok óhaja szerint cselekszik. Az uralkodó elé 1814. december 23-án kerülő besúgói jelentés elintézési módja ismeretlen.[189] Valószínű, hogy a tekintélyét féltő I. Ferencre, aki a rendőrség besúgóinak jelentéseit Johann Kutschera báró főhadsegéddel maga bontotta fel, a súlyos nyilatkozat rossz hatást gyakorolhatott. Ettől az időtől kezdődtek a mellőzések, amit gróf Széchenyi István első lovasszázados is érzett, mivel neve belekerült azok közé, akik nem mindenben támogatják az udvar és a kormány törekvéseit.

A rögtöni negatív következményektől megóvta őt Metternich megbízatása, melynek 1815 első két hónapjában szorgalmasan eleget tett. Érdekesek megfigyelései a nápolyi hadseregről és jogos volt bizalmatlansága Murat-val és tábornokaival szemben.[190] Februárban megtörtént áthelyezése az Udvari Haditanács 1815. február 18-i G. 883. számú rendeletével az 1. ulánusezredből az angol régensherceg 5. huszárezredébe, 1815. március 1-jei hatállyal.[191] Az 5. huszárezredben Széchenyit létszámfeletti első lovasszázadosként beosztották a Bolognában állomásozó ezredesi osztály 2. századába (190 fő, 164 ló), melynek parancsnoka Horváth János első lovasszázados volt. Tisztjei: gróf Johann Strachvitz másod lovasszázados, lovag Sokosánszky Ferdinánd és Messéna János főhadnagy, Horváth József és Carl Geringer alhadnagy.[192] Széchenyi tehát levetette az ulánustiszti ruhát és felöltötte a világoskék csákót, a fűzöld mentét és dolmányt, a halványpiros nadrágot.[193]

Az áthelyezés napján, 1815. március 1-jén Napóleon visszatért Franciaországba és könnyűszerrel visszaállította hatalmát; Murat nápolyi király mellé állt. Ez háborút jelentett. Széchenyi 1815. március 11-én távozott Nápolyból,

187 Uo. 62. o.
188 *Fournier:* i. m. 310. o.
189 Uo. 311. o.
190 Naplók I. 84. o.
191 KA Wien. Transferirungs Liste.; Monat Tabelle pro mense Martio 1815. 1. Uhl. Rgt. Standes-Tabellen 1814., 1815. Fasc. 799.
192 KA Wien. Transferirungs Liste.; Monat Tabelle pro mense Martio 1815. 5. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1815., 1816. Fasc. 622.
193 Az 5. huszárezred történetére 1. *Amon, Gustav:* Geschichte des k. k. Feldmarschall Graf Radetzky Hussaren — Regiments Nr. 5. Wien, 1885.; Az 1815 évi hadjárat történetére 1. *Schirmer, Friedrich:* Feldzug der österreicher gegen König Joachim Murat im Jahre 1815. Prag, 1898. és *Veltzé, Alois:* Krieg gegen Neapel 1815. Wien, 1914.

hogy bevonuljon ezredéhez. Murat március 17-én 40 ezer katonájával megindította a hadműveleteket és a hónap végére elérte a Po vonalát, ahol báró Frimont lovassági tábornok már összevonta mintegy 35 ezer fős erejét, hogy osztrák ellentámadást indítson. Széchenyi nehezen vergődött el Milánóba, ahol felszerelte magát és április 3-án bevonult ezredéhez. Ott átvette az ezredesi osztály 2. század 2. szárnyának (két szakasz, kb. 80 fő) parancsnokságát, amellyel napokig előőrs-szolgálatot adott, majd, pénzegyességet kötve Horváth János első lovasszázadossal, átvette a 2. század parancsnokságát. Április 10-én Bianchi altábornagy megindította az ellentámadást Murat ellen. Széchenyi századával gróf Starhemberg vezérőrnagy harcoszlopába került és kitűnt a Po folyótól Bolognáig tartó előnyomulásban. Az új századparancsnok büszke volt arra, hogy mindig az elővédben menetelt és megjegyezte, hogy az 1813—14. évi hadjárat egy napja alatt többet szenvedett mint itt egy hét alatt.[194] Közben másik 4 századdal együtt Széchenyit is sógora, gróf Batthyány János alezredes parancsnoksága alá helyezték és báró Mohr altábornagy hadosztályába, gróf Starhemberg vezérőrnagy dandárjába kerültek. Április 25-ig sikeres összecsapásokban és felderítésekben vett részt, de azután, mivel lova ledobta, három napig ágyban feküdt. Ekkor kapta meg apja levelét, s benne Schwarzenberg főhadparancsnok rendeletét parancsőrtiszti beosztásáról. Azonnal megírta apjának, hogy ha kinevezik szárnysegédnek, ami őrnagyi előléptetést jelent, akkor igen, de parancsőrtisztként nem kíván ismét bevonulni Schwarzenberg tábornagyhoz, mert mindig az arcvonalban van az ellenséggel szemben és megvalósult legfőbb álma: önálló parancsnok, „szinte állandóan kikülönítve vagyok századommal, és a tábornoki rangért sem cserélném fel".[195]

Április 29-étől május 1-jéig századával az elővéd előőrseként Tolentino és Macerata között sikeres lovascsatározásban vett részt. A május 2-i tolentinói ütközetben a harcrend közepének jobbszárnyán helyezkedett el százada 2. szárnyával és az ezred lovasütegével, és az ellenség gárda-huszárezrede (6 század) meg egy gyalogezred vonult fel ellenük. Széchenyi parancsára a lovasüteg heves tüzet zúdított az ellenséges lovastömegre, de az egyre közeledett a huszárok arcvonala felé; ekkor az utasítására az üteg beszüntette a tüzet és a szinte síri csendben rohamot fúvatott. Példáját követte Souvent első lovasszázados és gróf Batthyány két-két szakaszával. A másfél századnyi huszár nagy rivalgással az ellenségre rontott, elől Széchenyi, aki alegységével vágtatással kanyarodva oldalból rohamozta meg az impozáns lovastömeget. A csatazajtól Széchenyi lova megvadult, a fogságba eséstől közhuszárja, Szilágyi Márton szabadította ki. Az arcból és oldalból intézett roham néhány perc alatt szétverte az ellenséges gárda-huszárezredet és az üldözés is olyan megsemmisítő volt, hogy csak kevesen tudtak a gyalogság védelme alá menekülni. A sikeres huszárroham után Széchenyi századával kitűnő teljesítményt nyújtott az ideoda hullámzó harcokban. A második csatanapon, május 3-án, a huszárszázadok tartalékban pihentek és csak este kaptak parancsot az ellenség üldözésére, Széchenyi százada járt az élen a nápolyiak utóvédjének szétverésében. Május 4-én folytatták az ellenség üldözését, Batthyány alezredes és Széchenyi első lovasszázados huszárjaikkal és egy toscanai dragonyos századdal megkerülték Maceratát, lezárták a civitanuovai utat, majd két merész rohammal szét-

194 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. II. rész. 44. sz. 380—384. fol.; Levelek IV. 149—154. o.
195 Uo. 385—386. fol.; uo. 154—155. o.

verték az ellenség elővédjét. Széchenyi százada fogta el a 700 nápolyi katona többségét és zsákmányolt egy 12 fontos löveget. A Murat királyságának végét jelentő döntő győzelemmel végződött két napos tolentinói csatáról és az egynapos maceratai ütközetről szóló hivatalos jelentés kiemelte gróf Széchenyi István első lovasszázados bátorságát és haditetteit.[196]

Május 5-én és 6-án Széchenyi százada dandárelővédet képezve nyomult előre és Fermóból apjának így számolt be egy sikeres rajtaütéséről: „Ezen a napon egy szép eseményünk volt, — századommal külön megrohamoztam egy tízszerte erősebb pompás lovasosztagot. Lovam és csákóm erősen megsérült, és két lapos vágást kaptam, ezek a zsákmányaim. Különben nekem elég sok veszteségem van. Minden órában foglyokat ejtünk és a nápolyi hadsereg egészen széthullik."[197] Május 13-ig századával az elővéddandárban vett részt kisebb-nagyobb rajtaütésekben, felderítésekben, előőrsszolgálatban és üldözésben. Május 14-én a hátráló ellenség (3 gyalogezred, 1 elitzászlóalj, 1 lovasezred) védelmi állást foglalt Castello di Sangrónál. Széchenyi István és Eötvös János századai egy vadásszázaddal lassan nyomultak előre, míg egy másik vadászosztag az ellenség balszárnya ellen tört. Erre a nápolyiak a balszárnyat visszavonták, de közben Széchenyi századával rohamot intézett a tízszer nagyobb ellenséges gyalogság ellen és azt szétszórta: 6 tisztet és 150 katonát fogott el. A lovastámadás ellen az elitzászlóalj négyszöget formálva védekezett, a huszárok sokáig hiába próbálták szétverni; Széchenyi példát mutatva tört át a négyszögön, közben lovát lelőtték és élete veszélyben forgott. Ismét Szilágyi Márton közhuszár mentette ki, lova átadásával, a nápolyiak gyűrűjéből. Ezután századát újabb lendületes rohamra vezetve bravúrosan szétzilálta a zászlóaljnégyszöget és a nápolyiakat rendetlen menekülésre kényszerítette.[198]

Gróf Starhemberg vezérőrnagy megbízásából május 15-én Széchenyi, aki ismerte a nápolyi tábornokokat, átment Carascosa altábornagyhoz, hogy megadásra szólítsa fel, ami azonban még nem járt sikerrel és a nápolyiak továbbra is visszavonultak. Széchenyi, dandárelővédként, az élen folytatta az üldözést és május 20-án már Volturnónál portyázott, amikor Carascosa altábornagy, nápolyi hadseregfőparancsnok és Colette hadmérnök tábornok jelentkezett nála. Azonnal Casalanzába kísérte a nápolyi tábornokokat, ahol fegyverszüneti egyezményt kötöttek, melynek hírére 21-én Capuában lázadás tört ki. Mohr altábornagy Széchenyi századának kíséretében állította helyre a rendet.[199]

Május 21-én már Nápolyból írt levelében közölte apjával, hogy a hadjáratnak vége és gyógykezelése után örömmel tesz eleget herceg Schwarzenberg megtisztelő ajánlatának és bevonul kíséretébe.[200] Gondoskodott legbátrabb közhuszárjának, Szilágyi Mártonnak elismeréséről is: 1815. május 28-án százada 5 közhuszárja, 3 őrvezetője, 3 tizedese, 2 őrmestere, 3 főhadnagya és ő maga igazolta vitézi tetteit, és azt, hogy a tolentinói és Castel di Sangrói ütközetekben megmentette gróf Széchenyi lovasszázados életét, és a már ezüst vitézségi éremmel kitüntetett közhuszár megérdemli az arany vitézségi érmet, amit a haditanács 1816. október 26-i rendelete alapján meg is kapott.[201] Az ő hadjá-

196 Uo. 387. fol.; uo. 155—157. o.; *Amon:* i. m. 202—207. o.
197 Uo. 388. fol.; uo. 157. o.
198 *Amon:* i. m. 210—218. o.
199 Uo. 219—222. o.
200 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. II. rész. 44. sz. 390. fol.; Levelek.; IV. 157. o.
201 RAL K 165/135.; *Viszota:* i. m. 102—103. o.

rat alatti hőstetteiről viszont Starhemberg vezérőrnagy Nápolyban, 1815. május 30-án állította ki az alábbi bizonyítványt:

„Kéretlenül kötelességemnek tartom, hogy gróf Széchenyi lovasszázados úrnak, aki az angol régensherceg huszároktól a dandáromhoz tartozott, az ellenség előtti magatartásáért teljes megelégedettségemet nyilvánosan kifejezzem. Külön említést érdemel május 2-án, parancsomra végrehajtott támadása, egy bizonyosan tízszer nagyobb ellenséges osztag ellen. Gróf Széchenyi lovasszázados úr százada egyik szárnyának élén olyan ügyességgel és bátorsággal vezényelte a rohamot, hogy néhány pillanat alatt az ellenséges lovasság rendjét teljesen felbomlasztotta, és noha maga is több sebet kapott, azt nagy veszteséggel a gyalogság tömegéig és a felállított tüzérségig üldözte; ezáltal nem kis részben hozzájárult ahhoz, hogy az elővédünk állásából rendben visszavonulhasson. — Továbbá századával, gróf Batthyány alezredes úr parancsára, 4-én reggel Macerata körzetében, a Civita Novába vezető úton előre küldve, az egész ellenséges gárdalovasságot több mint egy órán át feltartóztatta és megakadályozta ennek az útnak elfoglalását, miáltal elővédünk időt nyert arra, hogy ezt az útrészt elérje, az ellenséget nagy veszteséggel arra kényszerítse, hogy poggyásza legnagyobb részének hátrahagyásával mellékutakon a legnagyobb rendetlenségben meneküljön el, és ez nagyban előmozdította a maradék csapatok teljes felbomlását. — A május 14-i Castel Sangrói ütközetben századával segítségére sietett az ezredbeli Eötvös lovasszázados úrnak, aki nagylétszámú ellenséges lovassággal keveredett kézitusába, ez alkalommal különös hidegvérűséggel és határozottsággal rohamozott meg egy ellenséges gyalotömeget és azt teljesen szétugrasztotta. Ezek a haditettek megérdemlik a dícséretes megemlítést."[202]

Ezekért a fegyvertényekért Széchenyi megérdemelte volna, mint ahogy egy tisztje, Messéna János főhadnagy hasonló tetteiért meg is kapta, a Mária Terézia Rend lovagkeresztjét. Nem feledkezett meg viszont róla IV. Ferdinánd király, aki a nápolyi trónt elfoglalta, mert 1816. július 14-i keltezéssel kitüntette az 5. huszárezred 6 bátor tisztjét, köztük Széchenyit, a Szent Ferdinánd Rend lovagkeresztjével.[203] Széchenyi a számára május 28-án kiállított menetlevéllel, mely szerint parancs alapján a főhadiszállásra vonul be, 1815. május 31-és hagyta el Nápolyt egy szállítmánnyal és naponta a katonai térparancsnokkal láttamoztatva útiokmányát, július 5-én ért Klagenfurtba, ahol átadta a rábízott szállítmányt.[204] Valószínű, hogy 1815. július 7-én érkezett meg Bécsbe, azon a napon, amikor a szövetségesek másodszor is bevonultak Párizsba. Ezzel a főhadszíntéren is véget ért az 1815. évi hadjárat.

Gyógykezelése után, 1815. szeptember 16-án vonult be Széchenyi a párizsi főhadiszállásra és ekkor már meglehetőséen gúnyos jellemrajzot adott Schwarzenbergről: „Voltaképpen tragikus — írta naplójába — hogy a hadsereg feje így elbambult és elhájasodott."[205] Mivel bizonytalannak látta jövőjét, szeptember 20-án három havi szabadságot kért a főparancsnoktól, amit másnap engedélyeztek számára.[206] Ezen a napon, 24. születésnapján, Metternichtől és Schwarzenbergtől kérte őrnagyi előléptetését, de azok közölték vele, hogy még

202 SzCsL 7. cs. I. k. 2. sz. II. cs. 224. sz. 44—45. fol.; Levelek IV. 158—159. o.
203 Uo. I. k. 2. sz. II. cs. 264. sz. 151. fol.; Uo. 158. o.; *Amon:* i. m. 223. o.
204 RAL K 165/132.; *Viszota:* i. m. 104—106. o.
205 Naplók I. 134. o.
206 RAL K 165/133,; *Viszota:* i. m. 107. o.

a hadnagyi előléptetési jogot is magának tartja fenn a császár. A főhadiszállás közeli felosztása miatt Széchenyi nem akart első lovasszázadosként ezredéhez bevonulni ezért utazott inkább Angliába, ahol az angol régenshercegnek, az első ezredtulajdonosnak be kellett mutatnia a Radetzky második ezredtulajdonos által küldött ezredtáblázatot.[207] Szeptember 28-án indult el és október 1-jén érkezett Londonba, ahol küldetését teljesítve többször találkozott György régensherceggel, aki november 4-én zászlót ajándékozott az 5. huszárezrednek — ma a Hadtörténeti Múzeumban őrzik —, melyet Széchenyi készíttetett el és adott át az alakulatnak.[208] Angliai útja során tanulmányozta a brit alkotmányt, a technikát és a lótenyésztést, de szinte alig foglalkozott a hadüggyel,[209] mert mint 1815. december 13-án feljegyezte:

„Az angol hadsereg megszervezéséről, mely jelenleg a legjobb a világon, mit sem akartam hallani: mert nekünk már nincs hadseregünk, és létesítéséhez csak oly kevés hiányzik, mint amennyi Ausztria mostani uralkodói nemzedékének kipusztításához. *Oly közel van és mégis mindörökre — messze!* És ilyen célt, mely felé pedig minden igaz kebel vágyakozva sóhajt, nem siettethetünk. Istennek és a véletlennek kell az embert ilyen feladatra elhívni. Eljön-e az idő, vagy sem?"[210]

E keserű sorok leírása után Széchenyi 1816. január 2-án érkezett meg Bécsbe, és ezzel katonáskodásának 1810-től 1815-ig terjedő szakasza ért véget, melyet később a „teljes tudatlanságból a gondolkodásra ébredése" időszakaként igen kritikusan jellemzett.[211] Ebben az időben ismert meg más országokat és népeket, és közelről figyelhette meg uralkodók, államférfiak, hadvezérek magatartását, a politikai és katonai döntések meghozatalának módját.

Békeszolgálata az 5. és 4. huszárezredben, 1816—1826

Az elkövetkező évtizedben Széchenyi becsvágya a katonai pályán nem nyert kielégítést, ezért nagyobbrészt szabadságon volt és idejét tudásának kiegészítésére, olvasásra és utazásra fordította. 1816 januárjában meghosszabbította szabadságát, mert nem akart bevonulni az itáliai Trevisóban állomásozó ezredébe, amely májusig még úgy tartotta nyilván, hogy vezényelve van a nagy hadsereghez, júniustól pedig úgy, hogy 1817 júniusáig szabadságon van.[212] Közben az ezredéből leszerelő, bátorságáról ismert Szilágyi Mártont szolgálatába fogadta, aki 1816. április 16-án indult el Trevisóból Cenkre.[213] Megkapta a Szent Ferdinánd Érdemrend lovagkereszt kitüntetésének 1816. július 14-én expediált hivatalos okmányát is.[214]

A hadsereg nem feledkezett meg Széchenyiről. Az 5. huszárezred parancsnokhelyettese, Németh alezredes, Cremonából 1817. március 11-én levelet írt neki, melyhez mellékelte az 1817. március 11-i ezredparancsot, mely az udvari haditanács és a milánói főhadparancsnokság rendeletére előírta, hogy a tisztek

207 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 45. sz. 393—396. fol.; Levelek IV. 160—161. o.
208 Naplók I. 161. o.
209 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 45. sz. 397—426. fol.; Levelek IV. 162—188. o.
210 Naplók I. 167. o.
211 Uo. 703—704. o.
212 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Majo, Junio 1816. 5. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1815., 1816. Fasc. 622.
213 RAL K 165/134.; *Viszota:* i. m. 107. o.
214 SzCsL 7. cs. I. k. 2. sz. II. cs. 264. sz. 151. fol.; Levelek IV. 158. o.

kötelesek kitüntetéseik adományozó okiratait bemutatni. Kérte, hogy négy érdemrendje okleveleinek hivatalos másolatát küldje meg, mert azokat fel kell terjesztenie. Egyedül orosz érdemrendjének okmánya nem volt meg és a katonai szervek (ő is) megfeledkeztek arról, hogy az adományozás szerepelt az 1813. október 20-i hadseregparancsban.[215] Ezért az orosz követségen keresztül hivatalosan (újra) megkérte az adományozási oklevelet. Az évente megjelenő tiszti sematizmusban az 1816. esztendőtől Széchenyi neve mellett feltüntették négy érdemrendjét is.[216]

A 26. életévében járó huszárszázados 1817. májusában takarékosságból — és hogy Saurau grófnő, Hunyadi Gabriella közelében lehessen — bevonult alakulatához Milánóba, átvette századának parancsnokságát és bekapcsolódott az ezred életébe: részt vett augusztusban és szeptemberben a gyakorlatokon.[217] Október 4-én felirattervezetet fogalmazott meg a magyarországi lótenyésztés előmozdítására, melyben kiemelte „a ló békében és háborúban nélkülözhetetlen".[218] Október 20-án megtartották százada (175 fő, 90 ló) felett a sikeres mustrát, a névjegyzéken Széchenyi ismert adatai szerepelnek.[219] Kérelmére a haditanács 1817. december 24-i és a milánói főhadparancsnokság 1818. január 6-i rendeletére 1818. januárjától júniusig szabadságot engedélyeztek számára.[220] Bécsben megírta a lótenyésztéssel és versenyzéssel kapcsolatos cikkét, amelyben többek között rámutatott a lovak katonai jelentőségére is; ez az első munkája egy bécsi lap 1818. novemberi és decemberi négy számában jelent meg „Vom dem Husarenrittmeister S" (S huszárszázadostól) aláírással.[221] Ám továbbra is testi és lelki bajok gyötörték, ezért gyógykezelés céljából egy évi fizetés nélküli szabadságot kért, melyet az udvari haditanács 1818. május 2-i és a lombardiai főparancsnokság 1818. május 15-i rendeletével, 1818. május 16-tól 1819. május 15-ig engedélyeztek.[222]

Széchenyi 1818. július 13-án indult el majdnem egy évig tartó olaszországi, balkáni és kisázsiai útjára. Naplójából és levelezéséből kiderül, hogy utazása alatt nem egyszer tett megjegyzéseket katonáskodására és a hadügyekre. Konstantinápolyban tartózkodott, amikor 1818. október 20-án Milánóban végrehajtották századának ellenőrzését; ekkor már nem ő a parancsnok. A mustralistán neve mellé azt jegyezték fel: „Létszámfeletti, szabadságon".[223] Jövőjét illetően már nem voltak illúziói, felismerte, hogy nem futott be briliáns katonai pályát és mint apjának 1818. december 14-i levelében megjegyezte, talán pénzért, 60—70 éves korában, öreg, merev tábornok lehet; az 5. huszárezredhez pedig nem vonul be, inkább egy évvel meghosszabbíttatja szabadságát.[224] Ez meg is

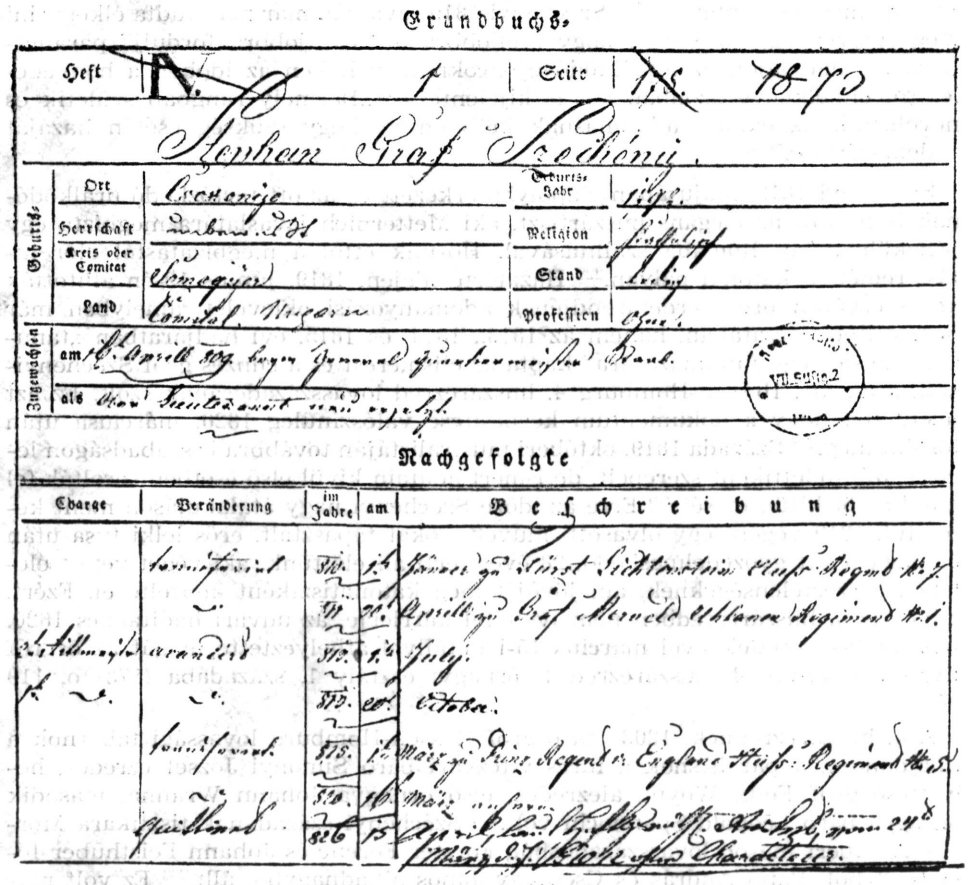
215 OL P 626. SzCsL. Széchenyi István gyüjtemény (a továbbiakban — SzIGy) 1. cs. 124—127. fol.; *Viszota:* i. m. 108—109. o.
216 Militär—Schematizmus, 1816. Wien. 385. o.
217 L. leveleit 1817. májusától decemberig, SzIGy 1. cs. 55—182. fol.; Gróf Széchenyi István levelei. I. köt. (Összegyüjtötte *Majláth Béla)* Budapest, 1889. (a továbbiakban — Levelek I.) 43—68.. o.
218 Uo. 60—63. fol.; Adatok I. 9. o.
219 KA Wien. Muster Liste 1817. 5. Huss. Rgt. Muster-Listen 1812., 1816., 1817. Fasc. 614.
220 Uo. Monat Tabelle pro mense Januario 1818. 5. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1817., 1818. Fasc. 623.
221 L. Über di Zucht und Verdelung der Pferde, mit stetem Bezuge auf die Pferdezucht Ungarns, über Gestütte Wetterennen u. s. w. Erneurte Vaterländische Blatter für den öschterrichischen Kaiserstaat. 1818. november 21., 25., 28., december 2. sz.
222 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Majo 1818. 5. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1817., 1818. Fasc. 623.
223 Uo. Muster Liste 1818. 5. Huss. Rgt. Muster-Listen 1818., 1819., 1820. Fasc. 615.
224 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 45. sz. 40—107. fol található 35 levele 1818—19-ből.; Levelek IV. 255—256., 260. o.

történt, mert az udvari haditanács 1819. február 5-i rendeletével azt 1820. május 1-ig meghosszabbította.[225] Széchenyi 1819 tavaszán már nem tudta elképzelni még egyszer úgy az életét, hogy „féljobbra át" és „jobbra fordulj" parancsszavakat harsogjon az álmélkodó újoncoknak.[226] Ebben az időben a honvédelemről elmélkedve azonban azt is kijelentette: „Bármely rangban születik és nevelkedik az ember, alkalmasnak kell lennie, hogy szükség esetén hazáját védelmezhesse."[227]

Széchenyi 1819. májusában Nápolyba érkezett és az ott tartózkodó uralkodónak is feltűnt az elegáns huszártiszt, aki Metternich javaslatára megbízta egy pénzküldemény Rómába szállításával. Hősünk ettől a megbízatástól előrejutást remélt a katonai pályán.[228] Hazatérte idején, 1819. június 19-én állították ki Péterváron orosz érdemrendjének adományozási oklevelét, amelyben már nem a lipcsei csatában, hanem az 1813., 1814. és 1815. évi hadjáratban „tanúsított hősiessége jutalmazására" kapta az elismerést és a címzés gróf Széchenyinek, a cs. kir. Hessen-Homburg 4. huszárezred lovasszázadosának szólt. Ez azt jelentette, hogy a dokumentum kézbesítése valószínűleg 1820. márciusa után történt meg.[239] Százada 1819. októberi mustralistáján továbbra is szabadságon levő létszámfelettiként szerepelt, de ismert adatain kívül első esetben sorolták fel mind az öt kitüntetését.[230] Erre az időre Széchenyi nagy átalakuláson ment keresztül. 1819 végére egy olvasott, művelt, sokat tapasztalt, erős lelki tusa után önmaga felett győzedelmeskedő, 28 éves férfi áll előttünk, aki véget vetett életében a szertelenségeknek, ám jövőjét még katonatisztként képzelte el. Ezért, mivel az 5. huszárezredben nem ívelt fel karrierje, az udvari haditanács 1820. február 28-i rendeletével március 15-i hatállyal áthelyeztette magát az őrgróf Hessen-Homburg 4. huszárezred 1. őrnagyi osztály 1. századába (178 fő, 119 ló).[231]

A 4. huszárezrednek, 1803 óta őrgróf Hessen-Homburg lovassági tábornok a tulajdonosa, a parancsnok a híres vitézvári báró Simonyi József ezredes, helyettese gróf Felix Woyna alezredes, első őrnagya Johann Wranna, második őrnagya báró Leopold Spannochi volt.[232] Széchenyi századának tisztikara Morvay Adalbert másod lovasszázadosból, Forster Ferenc és Johann Feisthuber főhadnagyból, Papp András és Csepregy János alhadnagyból állt.[233] Ez volt már a harmadik ezred, melyben első lovasszázadosi rendfokozatban szolgált és erről jegyezte meg: „hátra nem megyek, rangom szerint legalábbis nem, de előre sem lépek, az is bizonyos" és azt remélte, hogy „a nyárfazöld uniformis majd szerencsét hoz".[234] (Az új egyenruhája világoszöld bekecsből és dolmányból, világosvörös nadrágból és világoskék csákóból állt.) Széchenyi 1820. június 15-én a bécsi főhadparancsnokságtól parancsot kapott, hogy vonuljon be ezredéhez.[235]

225 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Majo 1819. 5. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1819., 1820. Fasc. 624.; RAL K 165/135.; *Viszota:* i. m. 110. o.
226 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 45. sz.; Levelek IV. 286—288., 301. o.
227 Napló I. 578. o.
228 SzCsL I. k. 9. sz. II. cs. 45. sz.; Levelek IV. 203—306. o.
229 Uo. 7. cs. I. k. 2. sz. 2. cs. 272. sz. 179—181. fol.; *Viszota:* i. m. 110—113. o.
230 KA Wien. Muster Liste 1819. 5. Huss. Rgt. Muster-Listen 1818., 1819., 1820. Fasc. 615.
231 Uo. Transferirungs Liste., Monat Tabelle pro mense Martio 1820. 5. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1819., 1820. Fasc. 624.; Monat Tabelle pro mense Martio 1820. 4. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1819., 1820. Fasc. 610.
232 A 4. huszárezred történetére l. *Amon, Gustav:* Geschichte des .k .k Hussaren-Regimentes Freiherrn von Edelsheim-Gyulai Nr. 4. Von seiner Errichtungen 1734—1882. Wien, 1882.
233 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Aprilio 1820. 4. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1819., 1820. Fasc. 610.
234 Naplók II. 45—46. o.
235 RAL K 165/137.; *Viszota:* i. m. 112. o.

Grundbuchs-

Heft N. 10 1 Seite 115. 1870

Szechenyi Graf Szechényi.

Geburts: Ort Csenenje; Herrschaft Lubna; Kreis oder Comitat Somogyer; Land Comitat Ungarn; Geburts-Jahr 1792; Religion katholisch; Stand Ledig; Profession ohne.

Zugewachsen: am 1. April 809 beym Hunyad Husaren-Regiment Rang.

als ohne Dienstzeit wieder eingetheilt.

Nachgefolgte

Charge	Veränderung	im Jahre	am	Beschreibung
	kommandiert	815.	1.	März zu Prinz Regent v. England Hus: Regiment Nr. 5.
		815.	20.	April zu Graf Merveldt Uhlanen Regiment Nr. 1.
Stillmeister	avanciert	815.	1.	July.
"	"	815.	20.	October.
	kommandiert	815.	1.	März zu Prinz Regent v. England Hus: Regiment Nr. 5.
		816.	16.	März [illegible]
	quittiert	816	15.	April [illegible]

4. huszárezredbeli törzskönyvi lapja

Szolgálati helyét július 24-én foglalta el és újra megkezdte századparancsnoki működését. Százada szeptember 1-jén már sikeres szemlén esett át Debrecenben.[236] A mindennapi katonaélet elfoglaltságai mellett sokat elmélkedett ebben az időben a hadsereg égető problémáiról, a katonai nevelés és kiképzés hiányosságairól, a fegyverzet és felszerelés célszerűségéről. Az volt a véleménye, hogy a katonai vezetés egy esetleges háborúban a győzelmet a szerencsétől várja, nem a hadsereg felkészítésétől és felszerelésétől, ami nagy dőreség.[237]

Széchenyi századával részt vett a 16 lovasezred 1820. szeptemberi és októberi pesti nagy hadgyakorlatán, mely alatt élesen kritizálta annak menetét és katonai elöljárói magatartását, majd Carolina sógornője halála miatt szabadságra távozott Bécsbe.[238] Ott novemberben őrnagysága érdekében végigjárta az Udvari Ha-

236 KA Wien. Muster Liste 1820. 4. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1819., 1820. Fasc. 610.
237 Naplók II. 56—59. o.
238 KA Wien. Monat Tabelle pro mense Octobri 1820. 4. Huss. Rgt. Standes-Tabellen 1819., 1820. Fasc. 610.

ditanács tábornok tagjait, a budai és bécsi főhadparancsnokokat, de a várt előléptetés elmaradt.[239] December elején Budán Radetzky altábornagy, főhadparancsnokhelyettesel beszélgetett a hadügyi reformról és tervbe vette, hogy „Észrevételek a kisháborúról és az előőrsszolgálatról" címmel egy szakmunkát ír.[240] Ám alig érkezett Bihardiószegre századához, amikor apja halálhírére újra szabadságra távozott. 1821. januárjában tette fel, Hamletként, önmagának a kérdést: „Szolgálni vagy nem szolgálni, ez itt a kérdés?" A szolgálat mellett döntött és februárban törzstiszti előléptetése ügyében, Károly, József és Lajos főhercegeket kereste fel, de hiába.[241] Ekkor már nagyon bántotta őt, hogy ismerős kortársai, gróf Clam és mások, simán haladtak előre a karrier útján és már törzstisztek. Március végén még abban bízott, hogy híres tábornokként fogja életét befejezni és aggályai ellenére őrnagyságáért újra végig kilincselte a haditanács több tábornokát.[242] Majd alakulatához bevonulva pénzegyezséget akart kötni Morvay Ignáccal, az őrnagyi előléptetésre soros első lovasszázadossal a rangelsőség átengedésére, de nem lett belőle semmi: Morvay sokat kért és Széchenyi felháborodott, hogy 4 ezer aranyat fizessen azért, hogy „8 és féléves századparancsnokoskodás után a királyt mint őrnagy szolgáljam!"[243] Nagyon elégedetlen volt az ezredben uralkodó állapotokkal és ha tehette, elszabadult az egyre kényelmetlenebbé váló századparancsnoki szolgálattól. Júliusban lóvásárlás ürügyén Erdélybe utazott, ahol több törzstiszttel folytatott eszmecserét a cs. kir. hadsereg helyzetéről és ezután az alábbiak szerint képzelte el a legszükségesebb hadügyi reformot:

„1. A hadi szolgálatra alkalmasak összeírása. 2. A gazdászati bizottság feloszlatása és minden ezredes kezébe adni a pénzt, hogy gondoskodjon minden szükségletről. 3. A hadsereget állandó dandárokba és hadosztályokba szervezzék. 4. A hadsereg minden ezredét laktanyákban helyezzék el, amelyeket nagy folyók mellett építsenek fel, ahol minden nagy költség nélkül szállítható és könnyebb az ellátás. 5. Ne a katonák mennyiségére, hanem minőségére helyezzék a súlyt. 6. A legkitünőbb fegyverekkel szereljék fel. 7. A hadfogadás 20 és 40 évre történjék. — Aki ezen felül szolgál, azt az állam tartsa el, de elkülönítve a hadirokkantaktól."[244]

Ekkor határozta el azt is, hogy „egészségem miatt, a katonai szolgálatot őrnagyi címmel otthagyom".[245] Távolléte alatt tiszti mozgalom zajlott le Simonyi ezredes ellen, mert az, alakulata fényét úgy kívánta emelni, hogy fiatal mágnásokat csábított oda, amit a főhadnagyok és alhadnagyok rossz néven vettek. A tisztek elhatározták, hogy több idegent nem tűrnek meg az ezrednél és a rangidős kötelességévé tették, hogy hívja ki párbajra az új tisztet. Mivel ezt a rangidős nem tette meg, szerepét átvette Anton Forster alhadnagy és párbajban megvágta gróf Berényi Lajos főhadnagyot. Simonyi ezért úgy állt boszszút az önérzetes alhadnagyon, hogy az ezredből elbocsátotta kadétként szolgáló öccsét. Erre a tisztikar adatokat kezdett gyűjteni a parancsnok ellen, hogy feljelentsék. Széchenyi békítési közvetítésére Simonyi ezredes, hogy megmutassa tekintélyét, azzal válaszolt, hogy századának két tisztjét áthelyeztette. Erre

239 Naplók II. 81—82. o.
240 Uo. 90—91. o.
241 Uo. 117., 126. o.
242 Uo. 143—144., 148—149. o.
243 Uo. 159—160. o.
244 Uo. 192. o.
245 Uo. 195. o.

Széchenyi kijelentette Simonyinak, hogy ha tisztjeit áthelyezi, akkor elhagyja ezredét és ekkor jegyezte fel naplójába, hogy Simonyi beosztásában elveszett ember és nem tudja, milyen véget fog megérni. Az egész incidenst a szeptember végi ezredszemlén a dandárparancsnoknak sikerült végül békésen megoldania. Széchenyit Máriássy altábornagy hadosztályparancsnok és Illésy vezérőrnagy dandárparancsnok beszélték rá, hogy szolgáljon tovább.[246]

1821. szeptember 28-án Debrecenben találkozott Wesselényi Miklóssal, akivel sorsa hosszú ideig egybefonódott, majd együtt Bécsbe utaztak. Ott Széchenyi a lóverseny ügye és Wesselényivel közös külföldi útjának előkészítése mellett nem feledkezett meg katonai jövőjéről sem. Októberben őrnagyi előléptetéséért újabb kanosszát járt az Udvari Haditanács tagjainál, a bécsi főhadparancsnoknál és báró Johann Kutschera császári főhadsegédnél.[247] Közben arról elmélkedett, hogy jó lenne elmennie a császárhoz és a következőket mondani: „Felség! Amióta a hadsereg fennáll nincs még egy ember, aki ilyen apával, amilyen az enyém volt, ilyen szolgálattal és ilyen vagyonnal mint az enyém, 9 évig századparancsnokságban rekedt volna. Kortársaim már mind törzstisztek — csak és vagyok mellőzve — ez fáj nekem — márpedig Felségednek akarok egész életemben szolgálni, és azt a kegyelmet kérem, ha most sem akar őrnaggyá tenni, két év szabadságot adjon, rangom elvesztése nélkül, mert lovakért mennék Angliába . . .”[248]

Az 1821. november 8-i várva várt császári kihallgatás azonban nem hozott fordulatot előléptetése ügyében, mert I. Ferenc türelemre intette.[249] Széchenyi nagy lelki vívódásban volt jövője miatt, nem tudta, mit tegyen. Sokat töprengett, nem volna-e jobb kardját a szegre akasztania. „Tulajdonképp még nem tudom — írta —, mit tegyek. Ingadozom: szolgálni, vagy nem szolgálni, — mint Hamlet élet és halál között.”[250] Elhatározása azonban függőben maradt, mivel Metternich pártfogásával 1822 januárjában egy esztendei szabadságot kapott[251] és Wesselényivel március 1-jén elindult külföldi útjára. Franciaországi és angliai tartózkodása alatt a híres Wellingtonnal és más tábornokokkal is megismerkedett, de közben az is foglalkoztatta, hogy kilépjen-e, vagy maradjon a hadseregben: ezredének aláírt, tiszta lapot küldött el szabadsága meghosszabbítására vagy kvietálása beadására.[252] Szeptemberi hazatérte után többek között ismét eljárt őrnagyi előléptetése ügyében és 1823. február 6-án a császártól ismét személyesen kérte előléptetését, aki megígérte, tekintettel lesz a kérésére és kitartást tanácsolt neki.[253] Ezután újra végigkilincselte a haditanácsi tagokat, a főhercegeket és a császári főhadsegédet, de törzstiszti előmenetele ismét elmaradt.[254]

A királyi rendeletek katonai erővel történt végrehajtása idején, amikor Pál bátyja is azt hányta a szemére: „Hogyan tudsz most szolgálni, amikor a katona már nem egyéb, mint zsandár”[255] és amelyen Széchenyi is felháborodott, vonult be 1823 májusában utoljára ezredéhez. Ekkor még éltette a remény, hogy

246 Uo. 200—206. o.
247 Uo. 215—217. o.
248 Uo. 213. o.
249 Uo. 218. o.
250 Uo. 220. o.
251 Uo. 229., 231. o.
252 Uo. 284., 288. o
253 Uo. 313., 315., 318., 322., 330. o.
254 Uo. 330—348. o.
255 Uo. 352. o.

előléptetik, ám újabb kísérlete, hogy a rangelsőségért megegyezzen Morvay Ignáccal, nem járt sikerrel.[256] Az évi szemle és gyakorlat után, 1823. októberében ezredével áttelepült Lembergbe, ahol november 6-án 3 hónapi szabadságot kapott a galiciai főhadparancsnokságtól.[257] Novemberben ismét meddő kísérleteket tett őrnagyi előléptetése érdekében, majd azt megúnva, 1823. december 31-én kijelentette: „Elhatároztam rang nélkül kvietálni!"[258] Előléptetésének kudarca erősen kihatott kedélyére és megérlelte benne azt a szándékot, hogy elhagyja a hadsereget. Közben, 1824. január 20-án, meghalt édesanyja és ezért szabadságát júniusig meghosszabbították. Május 4-én átadta gróf Maximilian Auresperg vezérőrnagy dandárparancsnoknak kvietálási nyilatkozatát.[259] A budai főhadparancsnokság 1824. június 28-i rendeletével szabadságát is meghosszabbította augusztus végéig.[260] Ebben az időben nagy érdeklődéssel tanulmányozta a szuronyharc történetét és az általa csodált Wellington eszméjét a gyalogsági harcalakzatokról a lovassággal szemben. Megállapította, hogy a hadseregben a szuronygyakorlatokat már elhanyagolták és elfelejtették Napóleon legyőzése után.[261] Mivel kilépési kérelmére nem adtak választ, 1824 augusztusában elhatározta: „lovasszázadosként az ezredhez nem vonulok be".[262]

A több mint egy éve szabadságon tartózkodó Széchenyiről az egyetlen ismert tiszti minősítést 1824. október 12-én készítették el a 4. huszárezredben: a magaviseleti jegyzéken (Condiut Liste) a rangsorban 2. helyen szerepelve az ismert személyi és szolgálati adatain kívül ezek olvashatók: „Vásárolt rendfokozatot: nem. Foglalkozása: nincs. Anyagi támogatása vagy magánjövedelme: igen sok. Egészsége: jó. Kedélye: jó, vidám és derűs. Természetes tehetsége: nagyon sok. Nyelvismerete: német, magyar, latin, francia, angol és olasz. Felkészültsége, gyakorlaton: jó. Felszerelése: jó. Nevelésben: jó. Ismeretei: műszaki tudományokból: némi. Más tudományokból: matematika, történelem és földrajz. Lovaglása: igen jó. Lóismerete: igen jó. Milyen hadjáratban vett részt: 1809., 1812., 1813., 1814., 1815. évi Magatartása, ellenség előtt: kiválóan vitéz, határozott belátással. Civilekkel: szerény és nagyon udvarias. Ezredben: előzékeny és kedvelt. Alárendeltjeivel: méltósággal barátságos és méltányos. Szorgalom és igyekezet: sok. Jó gazda: igen. Hibái, italozik: nem. Játékos: nem. Adósságot csinál: nem. Kötekedő: nem. Különben a szolgálatban: pontos és szorgalmas. Megérdemli az előléptetést: ebben is kiválóan. Hányszor és milyen okból mellőzték: sohasem."[263]

A minősítést az ezred négy törzstisztje írta alá. Jellegéből adódóan nem tükrözhette a maga bonyolultságában Széchenyi személyiségét, de alapvetően mégis találó jellemrajz, egy lényeges dolgot kivéve: arra a kérdésre, hogy hányszor és milyen okból mellőzték azt válaszolta — sohasem. Igaz, közvetlen elöljárói nem ismerték a mellőzést kiváltó okokat. Érdekes az is, hogy Széchenyi írásaiban sehol sem említi azt az eseményt, hogy az általa sokat bírált Simonyi József ezredest 1824. november 12-én a budai cs. kir. haditörvényszék elé állították és a parancsnokságot lovag Fackh József alezredes vette át, akivel szemben már az 5. huszárezredben számos fenntartása volt.

256 Uo. 375. o.
257 RAL K 165/138.; *Viszota:* i. m. 112—113. o.
258 Naplók II. 438. o.
259 Uo. 484. o.
260 RAL K 165/146.; *Viszota:* i. m. 113—114. o.
261 Naplók II. 503. o.
262 SzIGy 1. cs. az 1824. évi levelek 633/a — 706. fol.; Adatok I. 50—51. o.
263 KA Wien. Conduit Liste für Jahr 1824. Der Ober Officiere. 4. Huss. Rgt. Fasc. 566/I.

Széchenyi számára az új esztendő újabb csalódásokat hozott. Parancsnokától 1825. január 27-én felszólítást kapott, hogy a főhadparancsnokság rendeletére számoljon el az 1813—14. évi hadjáratból származó tartozásaival.[264] A március 6-i válaszában jelentette, hogy a háború alatt iratai elvesztek és kérte küldjék meg futárútjairól nyugtáit, mivel csak így tud elszámolni.[265] Közben végképp elszállt az a reménye is, hogy a rangelsőség átengedéséről megegyezzen Morvay Ignác első lovasszázadossal.[266] Elkeseredése fokozódott, amikor a 4. huszárezred parancsnoka 1825. március 26-i átiratában közölte, hogy Széchenyi nyilatkozatát nem fogadja el, a 6 futárútjára felvett összeggel számoljon el, de a nyugtáit nem tudja elküldeni.[267] Április 18-i válaszában Széchenyi megismételte, hogy okmányait elveszítette, a hat nyugtára felvett összeget nem ismeri, de ha megismeri kész az elszámolásra.[268] Nyomott hangulatának döntő oka azonban az volt, hogy amikor az 1825. március 17-i császári kihallgatáson azt kérte I. Ferenctől, tegye őrnaggyá, az, a napló szavai szerint: „Kereken visszautasított."[269] Egyedüli vigasza az volt, hogy a X. Károly koronázására kiküldött Esterházy Pál herceg rendkívüli követ mellé beosztották kamarásnak.[270] A koronázási ünnepek alatt, május 30-án megkapta a francia Szentlélek Rendet,[271] de amikor francia útjáról hazatért, megtudta, hogy ismét elutasították őrnagyi előléptetését. A haditanács előadója elbeszélte neki azt is, hogy amikor Kutschera főhadsegédnek azt mondta, ha olyan emberek mint Széchenyi, nem lépnek elő, akkor a szolgálatot végül minden tehetős magyar elhagyja, Kutschera azt felelte: „Hadd menjenek."[272]

Széchenyi nem vonult be ezredéhez, hanem bekapcsolódott a pozsonyi országgyűlés munkájába. Ezt bejelentette ezredének, de mivel hivatalosan nem kért szabadságot az országgyűlés idejére, 1825. szeptember 19-én gróf Hardegg altábornagy pozsonyi hadosztályparancsnok olyan megalázóan lehordta, mint egy nebulót.[273] Az országgyűlésben egyetértett a nagy vitákat kiváltó alkotmányos sérelmekkel és több esetben maga is kifejtette álláspontját huszárszázadosi egyenruhában, latin helyett magyar nyelven. Többek közt az volt a véleménye, hogy az elavult magyar hadügyi szervezet, a nemesi inszurrekció helyett korszerű, reguláris magyar hadsereget szükséges létrehozni.[274] Október 16-án olyan hírt hallott, hogy az uralkodó, mert az országgyűlésen ellene beszélt és egyenruháját megtámadta, Ferdinánd főherceggel akarja felelősségre vonatni. Másnap megtudta azt a hírt, hogy az esztelen szigorúságáról hírhedt Hohenzollern-Hechingen lett az udvari haditanács elnöke, megerősödött benne a kilépés gondolata.[275] Ebben az időben állapította meg: „Én a legkevésbé sem csodálkozom azon ,hogy az osztrák hadsereg napról napra hanyatlik — császár van az élén!"[276]

Közismert, hogy 1825. november 3-án délelőtt az országgyűlés kerületi ülésén Széchenyi birtokai egy évi jövedelmének felajánlásával segítette létrehozni

264 RAL K 165/141.; *Viszota:* i. m. 114. o.
265 Uo. K 165/142.; uo. 114—115. o.
266 Naplók I. 530. o.
267 RAL K 165/144.; *Viszota:* i. m. 116—117. o.
268 Uo. K 165/145.; uo. 117—118. o.
269 Naplók II. 534. o.
270 RAL K 165/143.; *Viszota:* i. m. 115—116. o.
271 Naplók II. 543. o.
272 Uo. 603. o.
273 Uo. 607. o.
274 Uo. 614—615., 619., 625—626., 629., 641. o.
275 Uo. 635. o.
276 Uo. 639. o.

a Magyar Tudós Társaságot. Tevékenységével magára vonta a császár és Metternich figyelmét, sőt haragját is, és mindent elkövettek, hogy eltérítsék őt szándékaitól, ám céljukat nem érték el.[277] December végén katonai elöljárói az ezredéhez való bevonulásra akarták kényszeríteni, és csak nagy nehezen sikerült elérnie, hogy 1826. január 20-án az országgyűlés idejére engedélyezték szabadságát.[278] Közben ezrede, január 2-án megküldte elszámolásra az 1813—14. évi futárútjainak nyugtáit, a felvett összegek 2014 forint 50 krajcárt tettek ki. Széchenyi január 19-én és 21-én azt kérte az ezredparancsnokságtól és a pozsonyi hadosztályparancsnokságtól, hogy a pontos elszámolás érdekében adjanak időt neki iratai összegyűjtésére.[279]

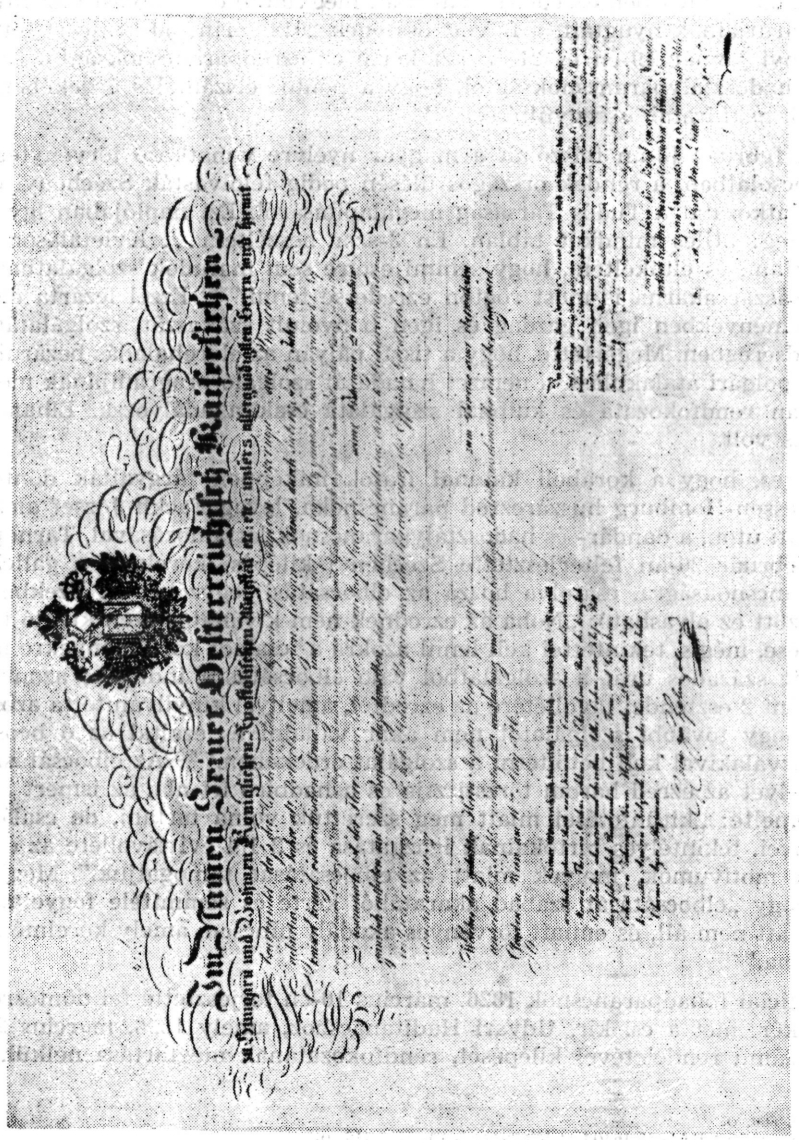
1826. február 13-án felszólalt a magyar nyelvre vonatkozó törvénytervezettel kapcsolatban, a rendek országos ülésén pedig felolvasták Széchenyi és társai nyilatkozatát a Tudós Társaság megalapításáról. Ezt naplójában így örökítette meg: „Ülés mindkét táblán. Én 3-szor beszéltem... Kvietálásomat benyújtottam, és eltökéltem, hogy semmi esetre sem maradok szolgálatban, még ha a császár akarna is most rögtön ezredessé tenni."[280] Ezzel lezárta életének egy eseményekben igen gazdag és igen bonyolult szakaszát, szolgálatát a cs. kir. hadseregben. Megértette, hogy a tiszti pályán az előrehaladás bezárult előtte és a polgári átalakulást, a nemzet haladását szolgáló programjának megvalósításában rendfokozata és katonai szolgálata csak akadályozza. Elhatározása végleges volt.

Érdekes, hogy a korabeli katonai iratok miképpen tárgyalták döntését.[281] A 4. Hessen-Homburg huszárezred parancsnoka, lovag Fackh József alezredes, szolgálati úton, a dandár- és hadosztályparancsnok láttamozásával, Tarnopolból, 1826. február 26-án felterjesztette Széchenyi kilépési kérelmét a galiciai főhadparancsnokságra, csatolva hozzá az elbocsátási jegyzéket is. Ezekben többek között ez olvasható: „Noha az ezrednek nem kívánatos ezen kiváló tiszt úr elvesztése, mégis, tekintettel kell lenni azokra a családi körülményekre melyek nevezett százados urat a szolgálatból való elbocsátásra indítják; azonkívül a több mint 2 esztendei távollétére az ezredtől, amellyel kinyilvánította azon akaratát, hogy további szolgálatot nem akar vállalni és ezáltal az ő beosztását egy másvalakival kell betöltetni a szolgálat érdekében."[282] Az elbocsátási jegyzék, melyet az ezred három törzstisztje és a hadbíró írt alá, az ismert adatain túl kiemelte: „kitüntetései miatt meg szerettük volna tartani, de családi körülményei, tekintélyes birtokainak igazgatása és 2 1/4 évi távolléte az ezredtől azok a motívumok, melyek miatt az elbocsátását támogatjuk." Megjegyzik még, hogy „elbocsátását szabad akaratából kérte és semmiféle fegyelmi vizsgálat alatt nem áll, és emiatt törvényes akadály nincsen, amely kérelmének útjába állna."[283]

A galiciai főhadparancsnok 1826. március 10-én terjesztette fel döntésre a kilépési kérelmet a cs. kir. Udvari Haditanácshoz, amely 1826. március 24-i G. 1012. számú rendeletével kilépését, rendfokozatának megtartása nélkül, enge-

277 Uo. 660. o.
278 Uo. 665. o.; RAL K 165/146.; *Viszota:* i. m. 118—119. o.
279 RAL K 165/147., 154., 156.; *Viszota:* i. m. 119—121. o.
280 *Gróf Széchenyi István* naplói. Harmadik kötet 1826—1830. (Szerkesztette *Viszota Gyula*) (a továbbiakban — Naplók III.) Budapest, 1932. 19. o.
281 KA Wien. Hofkriegsrat. 24 März 1826. G. 1012. 1—4. fol.
282 Uo. fol. 4.
283 Uo. fol. 3.

délyezte; a 4. huszárezred látszámából 1826. április 15-ével törölték.[284] Az elbocsátási iratokat 1826. május 29-én vette át a Kriegsarchiv „megőrzés céljából", ám nem tudni milyen okból és mikor emelték ki azokból sajátkezűleg írt lemondási nyilatkozatát.[285] A haditanács elnöke, herceg Hohenzollern sajnálta elbocsátását, e tényt 1826. április 12-én Széchenyi így jegyezte fel a naplójá-

Katonai elbocsátó levele

284 Uo. fol. 1—2.
285 Uo. fol. 1.

ban: „Hohenzollern: Széchenyi grófban a hadsereg egy derék tisztet veszít el."[286]

A 4. huszárezred díszes tiszti egyenruháját levető Széchenyi megvált a hadseregtől és mint naplójában megírta, 1826. augusztus 1-jén az országgyűlésben: „Első ízben jelentem meg civil ruhában."[287] Esterházy Pál herceghez intézett 1826. augusztus 19-i levelében bejelentette: „Katonai pályám bevégződött, s függetlenségem megint nyert. Szerencsés vagyok foglalkozásomat fenntartás és kényszer nélkül üzhetni. Remélem, eljön az idő, s ez nem lesz a legszerencsétlenebb pillanata életemnek, ha nem sokat is, valami hasznosat tudok honfitársaim javára tenni. Ez a kilátás gyönyörrel tölt el."[288] Ám reménye ellenére még hosszú utóvédharcot kellett folytatnia teljes függetlenségének elnyeréséért, mivel elbocsátási oklevelét nem adták ki mert az 1813—14. évi hadjárat alatti szolgálati útjára felvett 2068 forint 7 krajcár előleggel nem számolt el. 1826. júniusától 1830 decemberéig számos levélváltásra került sor az elszámolás ügyében a 4. huszárezreddel, a pozsonyi hadosztállyal és a pesti városparancsnoksággal, a galiciai és a magyarországi főhadparancsnoksággal, a helytartótanáccsal és Sopron megyével.[289] Végül nagy nehézségek árán, 1829. január 24-én sikerült Radetzky altábornagytól megszereznie az 1813—14. évi hadjárat alatti szolgálati útjaira vonatkozó nyílt parancsokat.[290] Ezek alapján elkészített elszámolását 1830. január 19-én terjesztette fel a budai főhadparancsnokságnak, illetve a pesti városparancsnokságnak; azok június 27-i és december 24-i válaszukban úgy fogadták el, hogy tartozása 461 forint 52 karcárra csökkent. Ezt az összeget 1830. december 28-án fizette be a budai hadipénztárba.[291] Ezután a pesti városparancsnokság 1830. decemberében, végre, megküldte Széchenyinek a már 1826. május 16-án herceg Hohenzollern haditanácsi elnök és 1830. szeptember 25-én lovag Fackh ezredparancsnok által aláírt díszes elbocsátási oklevelet.[292] Sőt a gróf kérésére Fackh ezredes 1831. május 31-én megküldte az 1824. október 12-i minősítésének 1828. október 15-én elkészített másolatát és saját szemével is olvashatta, hogy miképp vélekedtek róla a cs. kir. hadseregben.[293]

Széchenyi felrajzolt katonai pályaképe jól érzékelteti, hogy tiszti karrierje tagadhatatlan kudarccal záródott. Igaz, ebből a kudarcból kiemelkedve nem csak fényes neve, óriási vagyona, kiemelkdő képességei, hanem hadi érdemei, a katonaéletben szerzett tapasztalatai és felismerései is nem kis erőt adtak neki történelmi szerepének vállalásához. Élete további időszakaiban is, a reformkorban, 1848-ban és a drámai döblingi évek alatt, ha különböző módon és mélységben, de mindig foglalkozott a hadügy és a honvédelem kérdéseivel.[294]

286 Naplók III. 48. o.
287 Uo. 81. o.
288 Adatok I. 62. o.
289 RAL K 165/148—169., 179—191.; *Viszota:* i. m. 121—147. o.
290 Uo. K 165/168—177.
291 Uo. K 165/184—191.
292 Uo. K 165/157., 189.
293 Uo. K 165/192., 196—197.; *Viszota:* i. m. 150—152. o.
294 Ezek jól kiolvashatók *Gergely András:* Széchenyi eszmerendszerének kialakulása (Budapest, 1972.) *Spira György:* 1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a (Budapest, 1964.) és *Kosáry Domokos:* Széchenyi Döblingben (Budapest, 1981.) című művéből. Megjegyzem, ez a problémakör külön hadtörténeti feldolgozást is megérdemelne.